

TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOL

Majandusteaduskond

Õiguse instituut

Maksim Tšurkin

**ERASÜÜDISTUSE INSTITUTSIOON KUI KANNATANU ÕIGUS
KEHALISE VÄÄRKOHTLEMISE KRIMINAALASJADES**

Magistritöö

Õppekava – HAJM0815, peeriala – Eesti avalik ja eraõigus

Juhendaja: Dmitri Teplõhh, MA

Tallinn 2018

Deklareerin, et olen koostanud töö iseseisvalt ja olen viidanud kõikidele töö koostamisel kasutatud teiste autorite töödele, olulistele seisukohtadele ja andmetele, ning ei ole esitanud sama tööd varasemalt ainepunktide saamiseks. Töö pikkuseks on 18329 sõna sissejuhatusest kuni kokkuvõtte lõpuni.

Maksim Tšurkin

(allkiri, kuupäev)

Üliõpilase kood: 181897HAJM

Üliõpilase e-posti aadress: maksim.tsurkin@kohus.ee

Juhendaja: Dmitri Teplõhh, MA:

Töö vastab kehtivatele nõuetele

.....

(allkiri, kuupäev)

Kaitsmiskomisjoni esimees:

Lubatud kaitsmisele

.....

(nimi, allkiri, kuupäev)

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	5
1. KES ON KANNATANU NING MILLISED ON TEMA ÕIGUSED JA HUVID	12
1.1. Kannatanu mõiste käsitus	12
1.2. Kannatanu õigused KrMS-s.....	15
1.3. Kriminaalmenetluse alustamine ja alustamata jätmise siseriiklikus õiguses	18
1.3.1. Kriminaalmenetluse alustamine	18
1.3.2. Kriminaalmenetluse alustamata jätmine.....	23
1.3.2.1. Kriminaalmenetlust välistavad asjaolud.....	23
1.4. Direktiivi 2012/29/EL ajalooline ja õiguslik taust	24
1.5. Olulisemad muudatused KrMS-s seoses direktiivi 2012/29/EL ülevõtmisega	27
1.6. Kannatanudirektiiv versus siseriiklik õigus.....	29
1.7. Kannatanu huvid.....	30
1.8. Esimese peatüki kokkuvõte	31
2. RIIKLIK SÜÜDISTUS JA ERASÜÜDISTUS.....	33
2.1. Riikliku süüdistuse mõiste ja ajalugu	33
2.2. Erasüüdistuse mõiste ja ajalugu.....	37
2.3. Erasüüdistuse kehtestamine Eesti kriminaalmenetluse koodeksis	40
2.4. Erasüüdistusmenetlus Eesti kriminaalmenetluse koodeksis.....	41
2.4.1. Erasüüdistusmenetlust käsitlev analüüs	43
2.5. Teise peatüki kokkuvõte.....	45
3. ERASÜÜDISTUS MUJAL EUROOPAS JA MITTE AINULT.....	47
3.1. Erasüüdistus Argentiinas	47
3.2. Erasüüdistus Rootsis.....	48
3.3. Erasüüdistus Norras	49
3.4. Erasüüdistus Taanis	49
3.5. Erasüüdistus Šveitsis	50
3.6. Erasüüdistus Hollandis	51
3.7. Erasüüdistus Hispaanias	52
3.8. Erasüüdistus Hiinas	53
3.9. Erasüüdistus Venemaal.....	55
3.10. Kolmanda peatüki kokkuvõte.....	57
4. EESTI KRIMINAALMENETLUSÕIGUSE AJALINE ARENG JA ERASÜÜDISTUSE VÕIMALIK MUDEL	59

4.1. Kriminaalmenetlusõiguse ajaline areng.....	59
4.2. Seaduse eelnõu nr 295 SE ja selle olulisus.....	61
4.2.1. Eelnõu olemusest üldiselt	61
4.2.2. Eelnõu olulisus	64
4.3. Erasüüdistuse võimalik mudel.....	66
4.3.1. Erasüüdistuse võimaliku mudeli menetluslikud eeldused	67
4.3.2. Erasüüdistuse võimalikust mudelist lähemalt	68
4.3.3. Erasüüdistuse võimaliku mudeli menetluslikust regulatsioonist.....	70
4.3.4. Erasüüdistusmenetluse võimalikust alternatiivist.....	72
4.3.5. Lõpetuseks	72
KOKKUVÕTE.....	74
SUMMARY	77
KASUTATUD ALLIKATE LOETELU	81

SISSEJUHATUS

„Demokraatliku õigusriigi puhul ongi kohane, et pidevalt üritatakse leida uut tasakaalupunkti isiku põhiõiguste ja avalike huvide vahel. See tasakaalupunkt muutub ajas, olles mõjutatud nii rahva turvatundest, kriminogeensest olukorrast, valitsevatest väärtushinnangutest kui ka paljudest muudest asjaoludest, mis ise ajas muutuvad“.¹

Kui aga süveneda tänapäeval eksisteerivasse kriminaalmenetlusõigusesse ja selle üle käivatesse aruteludesse piisava põhjalikkusega, siis võib tõsikindlalt tõdeda, et viimasel ajal (sealhulgas alates 01. septembril 2011. aastal jõustunud kriminaalmenetluse seadustiku kannatanu õigusi teenitavatest muudatustest, millega täiendati KrMS § 339 lg 1 punktiga 12², mille kohaselt on kriminaalmenetluse olulise rikkumisega tegemist juhul, kui kohtulik arutamisel rikutakse ausa ja õiglase kohtumenetluse põhimõtet) on kannatanu õigused nii Eesti õigussüsteemi seisukohast vaadatuna kui ka rahvusvahelises õigusalas käsitluses muutunud järjest olulisemaks. Kannatanu õigustele on pööratud tähelepanu nii aja- ja erialakirjanduses kui ka õigusloomes. Hoolimata aktiivseks muutunud käsitlusest ja ka asjaolust, et kannatanul kui sellisel on kriminaalmenetluses siiski olemuslik või teiste sõnadega öeldes isegi vältimatu osa, on kannatanu karistusõiguse valdkonnast tulenev menetluslik seisund, tema õigused ja kohustused määratletud märkimisväärselt väiksemas ulatuses ja üldsõnalisemalt kui seda näiteks kahtlustatava/süüdistatava omad. Ehk viimasel kümnendil on käsitus kannatanu õigustest kriminaalmenetlusõiguses olnud ja on jätkuvalt vägagi aktuaalne. Seda, et üldine kriminaalõiguslane poliitika on osaliselt muutnud oma fookust kurjategijalt kannatanule, mainis ka Stefan Trechsel³, kuigi ajalooliselt oli kriminaalmenetluse fookus siiski olnud alati kahtlustataval või süüdistataval ehk kriminaalmenetluslikus mõttes on toimunud paradigma muutus.⁴

Mis on vägivald ja sellega hõlmatav kehaline väärkohtlemine? Maaailma Terviseorganisatsioon (World Health Organization, WHO) käsitluse kohaselt on vägivald inimese tahtlik käitumine,

¹ Riigi peaprokurör N. Aas. Ülevaade Riigikogu põhiseaduskomisjonile seadusega prokuratuurile pandud ülesannete täitmise kohta 2012. aastal, lk 1. Tallinn, 17.06.2013. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.prokuratuur.ee/sites/www.prokuratuur.ee/files/elfinder/article_files/riigi_peaprokurori_ettekanne_po_hiseaduskomisjonile_2013_0.pdf (07.12.2017).

² Kriminaalmenetluse seadustik – RT I, 23.02.2011, 1.

³ S. Trechsel. Human Rights in Criminal Proceedings. Oxford: Oxford University Press, 2005, peatükk IV, p b.

⁴ J. Sootak. Sanktsiooniõigus. Tallinn, Kirjastus Juura 2007, lk 114.

millega ähvardatakse, püütakse teha või tehakse kahju teise inimese tervisele, mis võib põhjustada vigastusi, surma, psühholoogilist kahju, arenguhäireid jm negatiivseid tagajärgi.⁵

Vägivalla ennetamise strateegia 2015-2020 käsitleb mõistet vägivald veelgi laiemalt: „Vägivald on inimõigusi kahjustav probleem, mis piirab inimeste õigust elule, vabadusele, turvalisusele, väärikusele, vaimsele ja füüsilisele puutumatusse ning mittediskrimineerimisele. Vägivald põhjustab suuri kannatusi ohvrile ja tema lähedastele ning tekitab kahju ühiskonnale (ravikulud, töövõime vähenemine, inimeste elukvaliteedi langus jne)”.⁶

Kahjuks võib nii meedias ilmuvates väljaannetes toodud andmete kui kehalise väärkohtlemise kriminaalasjades olevate kannatanute (kuriteohvrite) rohkuse põhjal lugeda üldteadaolevaks asjaolu, et eriti tänases Eesti ühiskonnas on vägivald muutunud meie argipäeva elu lahutamatuks osaks. Kõik see ja mitte ainult on kogumis tinginud omakorda vältimatu vajaduse ehk olukorra, kus riik pidi tagama kriminaaljustiitsüsteemi tõhusama sekkumise vägivallakuritegudes (iseäranis karistusseadustiku (edaspidi ka KarS) §121⁷ 01. jaanuaril 2015 jõustunud muudatused), vähendades (kuigi mittemärkimisväärselt) seeläbi korduvat ohvriks langemist ja kurjategijate retsidiivsust. Seda fakti võib enda pikaajalise töökogemuse põhjal kinnitada ka käesoleva magistritöö autor, kes töötab Harju Maakohtus (endine Tallinna Linnakohus) tõlgi ametikohal juba üle kahekümne kolme aasta.

Töös on neli peatükki, mis omakorda jagunevad alapeatükkideks. Enne seda, kui pöörduda erasüüdistuse institutsiooni juurde ning seda kannatanu õiguste kaitsmise ja tagamise valguses, peab jõudma kindlale arusaamale, keda võib või tuleb kannatanuna käsitleda ja milline on tema positsioon ja käsitus kriminaalmenetluses ehk eeskätt KrMS-s. Samuti on siinkohal ehk kannatanu ja tema õigustega seonduvalt oluline uurida Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiivi 2012/29/EL ning seda muuhulgas kannatanu õiguslikult kaitstud huvide väljaselgitamise ja selliste õiguste kaitsmise võimalikkuse eesmärgil. Nimetatud küsimus leiabki kajastamist käesoleva töö esimeses peatükis.

⁵ World Health Organization (2002). World Report on Violence and Health, peatükk I. Arvutivõrgus kättesaadav: http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/42495/1/9241545615_eng.pdf (10.12.2017).

⁶ Vägivalla ennetamise strateegia 2015-2020, lk 2. Tallinn 2015. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.valitsus.ee/sites/default/files/content-editors/arengukavad/vagivalla_ennetamise_strateegia_2015-2020_kodulehele.pdf (07.12.2017).

⁷ Karistusseadustik – RT I, 12.07.2014, 1.

01. juulil 2004. aastal jõustus 20. augustil 1991. aastal taasiseseisvunud Eesti Vabariigi kriminaalmenetluse seadustik (edaspidi ka KrMS)⁸ ning tolle ja ka tänapäeval kehtiva KrMS⁹ §-s 5 sätestatud kriminaalmenetluse riiklikkuse põhimõtte kohaselt alustatakse ja toimetatakse kriminaalmenetlust Eesti Vabariigi nimel. Teisisõnu tuleneb nimetatud sätte tõlgendamisest üheselt väljenduv riiklikkuse ehk süüdistuse avalikkuse printsiip: eranditult kõiki kuritegusid menetletakse Eestis nn avalik-süüdistuslikult¹⁰ ja et erinevalt enamikust teistest riikidest ning ka meie tänase kriminaalmenetluse seadustiku kehtima hakkamisele eelnenud olukorrast ei tunta ega tunnustata Eestis enam erasüüdistusmenetlusi.¹¹ Samaaegselt on eksisteerimas ka selline õiguslane arusaam, et erasüüdistusmenetluse kaotamine puudutab pigem riiklikkuse põhimõtet, st riigi menetlus- või süüdistusmonopoli sümptomina kui legaliteedipõhimõtet.¹² Kõigest ülaltoodust lähtudes puudub Eesti Vabariigis kehtivas kriminaalmenetluse õiguses erasüüdistuse institutsioon ja KrMS §-st 30 tulenevalt on prokuratuur selleks riigiasutuseks, kes juhib kohtueelset menetlust, tagades selle seaduslikkuse ja tulemuslikkuse ning esindab riiklikku süüdistust kohtus.

Kriminaalmenetlus on eelkõige oma olemuselt karistusõiguslike normide rakendamisega seonduv ja kohtuvõimu teostamisele suunatud riiklik tegevussüsteem. Kriminaalmenetlus ja sellega tihedalt seotud karistusõigus hõlmab oma eripärast lähtudes üldteadaolevalt mitmeid ühiskonnasektoreid ja –valdkondi, kuid käesoleva töö autor väidab enda isikliku töökogemuse põhjal, et riigi karistusõiguslik sekkumine kõikidesse ühiskonnasektorite ja –valdkondadesse ei ole oma mahu poolest võrdeliselt intensiivne ning tõhus. Eesti õigussüsteemis kehtib legaliteedipõhimõte¹³, mis tähendab, et kriminaalmenetluse alustamata jätmine olukorras, kus on alust eeldada, et kuritegu on toime pandud, pole võimalik. Samas on nii meil kui ka mujal menetluslik ressurss piiratud, mis tähendab, et osa menetlusasutustele teatatud kuritegudest ei leia lahendust ehk on tekkimas olukord, kus osa kuritegusid jääb kas täielikult või siis osaliselt riigi vastavasisulise tähelepanuta. Siinkohal on tekkimas küsimus, kuidas piiratud ressursside tingimustes tagada seaduses sätestatud legaliteedipõhimõtte juures kõikide kriminaalmenetluste juhtimise nõue. Näiteks on masskuritegude puhul teada, et menetlusasutusteni jõuab info vaid ligi iga kolmanda vägivallavastase teo kohta, kus

⁸ Kriminaalmenetluse seadustik – RT I 2003, 27, 166.

⁹ Kriminaalmenetluse seadustik – RT I, 07.07.2017, 7.

¹⁰ E. Kergandberg, M. Sillaots. Kriminaalmenetlus. Tallinn, Kirjastus Juura 2006, lk 46.

¹¹ E. Kergandberg, P. Pikamäe. KrMS kommenteeritud väljaanne. Tallinn, Kirjastus Juura 2012, lk 52.

¹² M. Rask, Riigikohtu esimehe ettekanne Riigikogule 20. mail 2010. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigikohus.ee/et/oiguslased-materjalid/avalikud-esinemised-ja-artiklid> (10.12.2017).

¹³ RKKK 22.09.2010 kohtuotsus nr 3-1-1-60-10, punkt 9.

kannatanuks on füüsiline isik. Vastavate menetluslike ressursside piiratusel ja riigi nõ valikulisele karistusõiguslikule sekkumisele viitavad otseselt ka 10. juunil 2015. aastal kokkulepitud riigi kuritegevusvastased prioriteedid, mis aitavad piiratud ressursside tingimustes teha valikuid, milliseid kuritegusid ning kuidas menetleda.¹⁴ Oluline on seejuures lisada, et siin ei peeta silmas mitte üksnes riigil kuluvat ressursi, vaid ka ressursi, mis vähetähtsa süüteo uurimise käigus kulub menetlusosalistel.¹⁵ Lähtudes eelnevast käsitletakse teises peatükis ülevaatenäite erasüüdistuse ja riikliku süüdistuse definitsioone, tuues lühidalt esile nende ajaloolised juured, sealhulgas Eesti Vabariigis kuni 01.07.2004. a kehtinud erasüüdistuse institutsiooni.

Nagu oli juba nimetatud eelpool, puudub kriminaalmenetluse riiklikkuse põhimõttest lähtudes Eesti Vabariigis kehtivas seadusandluses erasüüdistuse institutsioon. Seda on muuhulgas täiendavalt nentitud ka EV Riigikohus lisaks oma varasemas praktikas juba (15.03.2006) väljendatud seisukohale, märkides, et tulenevalt riigi karistusvõimu monopolist puudub kannatanul õigus nõuda riigilt tema õigusi kahjustanud isiku kriminaalkorras süüditunnistamist ja karistamist.¹⁶ Sellega väljendab EV Riigikohus seisukohta, et meil puudub erasüüdistuslik menetlus. Iseenesest on riigi karistusvolitus sekundaarne ehk tuleneb ühiskonnaliikmetelt, kuid see tähenda, et ühiskonnaliikmetel endil oleks säilinud õigus konkreetset juhtumil vahetult karistamist nõuda.¹⁷ Samas aga on seadusandja sätestanud Eesti kriminaalmenetluses kannatanu huvide ja õiguste kaitsmiseks erinevaid võimalusi. Näiteks ka Eesti Vabariigi Põhiseaduse (edaspidi ka PS)¹⁸ §15 esimene lause sätestab isiku ülimusliku põhiõigusena, et igaühel on õigus pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse. Viimatinimetatud säte nõ determineerib eraõiguslike aluste ja huvide laiendamise tendentsi juurutamist kriminaalmenetlusesse. Erasüüdistusmenetlus on kõige eredam taoliste eraõiguslike aluste ja huvide näide kriminaalmenetlusõiguslikes õigussuhetes. Dikarev I. S. märkis: „Dispositiivsuse valitsemine ja menetluse käigu tingitus isikute tahteavaldusest eristavad erasüüdistusliku kriminaalmenetluse üldisest korras.“¹⁹ Seoses sellega pälvib

¹⁴ Prokuratuuri aastaraamat 2016. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.prokuratuur.ee/et/prokuratuuri-aastaraamat-2016/kuritegevuse-vastased-prioriteedid> (11.12.2017).

¹⁵ M. Nimmo. Kriminaalmenetluse kohustuslikkuse põhimõttest eemaldumise poolt- ja vastuargumente kriminaalmenetluse alustamise kontekstis. Juridica 2015, nr 7, lk 501, kus autor esitab kõneka näite sellest, kui võrd palju kulutatakse menetlusosalisi selleks, et jõuda lepituseni naabritevahelise kähmluse kaasuses.

¹⁶ RKKK 12.11.2013 kohtumäärus nr. 3-1-1-103-13, p 16.

¹⁷ RKKK 03.04.2006 kohtumäärus 3-1-1-1-06, p 9.

¹⁸ Eesti Vabariigi Põhiseadus – RT 1992, 26, 349.

¹⁹ Дикарев И. С. Диспозитивность в уголовном процессе России. Волгоград, 2004, lk 101.

käsitleva õiguse instituut teenitult nii menetluspraktikute kui ka teadlastest juristide tähelepanu. Samas aga tõstatavad mõned menetluspraktikud küsimuse sügaviidsusest pärineva erasüüdistuse instituudi säilitamise aktuaalsusest ja vajalikkusest oma sisult avaliku kriminaalmenetluse raames.²⁰ Kas ei ole selle õigusliku nähtuse puhul tegemist anakronismiga, mida kaasaegses ja arenenud kriminaalmenetluses enam ei vajata? Et ammendavalt vastata sellele küsimusele, tulebki pöörduda romaani-germaani õigusperekonna ja teiste riikide kogemuse juurde, sest antud menetluse liik ei ole spetsiifiline millegi poolest, mis on omane üksnes siseriiklikule õigusele²¹, millega käesoleva töö autor nõustub täies ulatuses. Eelpooltoodust tulenevalt käsitletakse kolmandas peatükis rea Euroopa riikides ja mujal kehtivaid erasüüdistuse institutsioone ja nende sellest valdkonnast pärinevat vastavasisulist kogemust.

Kuigi 2017. aastal registreeriti Eestis kokku 26 929 kuritegu ehk võrreldes 2016. aastaga vähenes kuritegude arv 7% ehk 2057 kuriteo võrra²², on õiguskaitseorganid sunnitud kokkulepitud riigi kuritegevusvastastest prioriteetidest tulenevalt üha rohkem tegelema viimasel ajal raske korruptsiooni, organiseeritud narkokuritegevuse, ulatuslike majanduskuritegude ja inimkaubandusega, kuid samal ajal jäävad nõ karistamatuteks vähemtähtsad kuriteod, mis puudutavad pigem eraviisilisi kui avalikke huvisid. Seetõttu on autori arvates kannatanust isiku kaasamine kriminaalmenetlusse süüdistaja staatuses muutumas teatud olukordades (näiteks, kui riik otsustab kriminaalmenetlust alustada, aga kannatanu seda ei soovi, kui riik jätab menetluse vaatamata kannatanu kaebusele alustamata või kui riik ei määratle isikut kannatanuna, kuid isik ise arvab, et ta on kuriteo läbi kannatanud) reaalseks vajaduseks, mille tõhus realiseerumine paistab olevat võimalikuks üksnes täiustatud erasüüdistusmenetluse raames, kus õigusvastase teo tagajärjel kahjustada saanud isiku õigushüvede üle otsustajaks on nimelt ise see kannatada saanud isik, kes kahtlemata oskab paremini hinnata oma hetkesoovi kriminaalmenetlust alustada või jätta see hoopis alustamata. Pealegi tuleb kogu selle juures autori arvates nõustuda ka sellise eksisteeriva õiguslase arusaamaga, millest tulenevalt ei pruugi kannatanu seadusega kaitstud õiguste ja huvide kahjustamine läbi kuriteo alati kutsuda viimases esile soovi saavutada süüdlase kriminaalvastutusele võtmine. Ning eelnevast tingituna seadusandja, mõistes olukorda, kus

²⁰ Дикарев И. С., lk. 33.

²¹ *Ibid*, lk. 28.

²² EV Justiitsministeerium. Kuritegevus Eestis 2017. Tallinn, 2017, lk 6. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumentid/kuritegevuseestis_2017_veebi01.pdf (01.03.2018).

kriminaalmenetluse alustamine kannatanu tahte vastaselt võib mõningatel juhtumitel kahjustada viimase huve niivõrd ulatuslikult, et taolist lähenemisviisi ei ole mis tahes asjaolude esinemisel võimalik tunnistada õigustatuks, peaski nägema legaliteedipõhimõttest kõrvale kaldudes ette kriminaalasjade kategooriat, mille alustamine seatakse sõltuvusse eranditult kannatanu tahtest²³.

Eelnimetatud käsitluse valguses ei saa siinkohal kuidagi mööda minna ühest näitest ehk ohvrile saadetud menetluse alustamata jätmise teatise tekstist, milles kohtueelse menetluse asutuse selgitused on mõnes mõttes eksitavad ehk nagu eeldaks menetluse alustamine kannatanu sõnaselget (soovi) avaldust, mis viitab autori arvates omakorda KrMS §-s 6 sätestatud kriminaalmenetluse kohustuslikkuse põhimõtte valikusele järgimisele, kuigi kõigi eelduste kohaselt tuleks lähtuda in dubio pro duriore põhimõttest ja tõlgendada iga kuriteokahtlus kriminaalmenetluse alustamise kasuks²⁴: „XX.XX.2010. a registreeriti Põhja Prefektuuris sündmus selle kohta, et XX.XX.2010 sai politsei väljakutse Teie elukohta, kus Teie abikaasa oli Teid noaga löönud. Te olite mõlemad alkoholijoobes, Teid toimetati esmaabi saamiseks kiirabi poolt haiglasse, kus Teil tuvastati haav parema küünarnuki piirkonnas. Teie abikaasa viidi aga Ida-Harju Politseijaoskonda kainenema. Kuna tegu on perekonnaliikmete omavahelise probleemiga, siis vastavalt Kriminaalmenetluse seadustiku § 71, on õigus keelduda ütluste andmisest perekonnaliikmete vastu. Seetõttu pole võimalik tuvastada ka täiendavaid asjaolusid. KarS § 121 (kehaliseväärkohtlemise) koosseisu tuvastamine eeldab olemuslikult kannatanu poolset soovi kriminaalmenetluse alustamiseks ja uurimise läbiviimiseks. Seega vastavalt KrMS § 199 lg 1 p 1 kohaselt puudub kriminaalmenetluse alus ja kriminaalmenetlust ei alustata“²⁵.

Töö autor leiab, et vaatamata seadusandja poolt nüüdseks juba peaaegu neliteist aastat tagasi langetatud otsustusele erasüüdistusmenetlus kaotada, võiks erasüüdistuse institutsioon osutada võimalikuks lahendusviisiks mitmetele tänapäeva kriminaalmenetlusõiguses esinevatele probleemidele. Seetõttu vajab autori arvates seadusandja tehtud erasüüdistuse kaotamist puudutav otsus teatud revideerimist ehk erasüüdistuse võimaliku vajalikkuse üle uuesti

²³ Дикарев И. С. Возбуждение уголовных дел частного и частно- публичного обвинения о преступлениях, совершенных лицами, данные о которых неизвестны // Мировой судья. – 2010. № 1, lk 22.

²⁴ RKKK 22.09.2010 kohtuotsus nr 3-1-1-60-10, p 9.

²⁵ J. Salla, L. Surva. Pervägivalla juhtumite menetluspraktika: 2010, lk 4. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumentid/perevagivalla_juhtumite_menetluspraktika_2010_justiitsministeerium_2011_0.pdf (01.03.2018).

otsustamist ning seda eriti olukorras, kus ka kunagine Justiitsministeeriumi karistusõigusalakonna juhataja Priit Pikamäe nentis, et erasüüdistusmenetluse kord oli korrastatud Euroopa riikide eeskujul.²⁶

Kõigi käsitletud näidetega seonduvalt asub töö autor seisukohale, et probleemi üheks võimalikuks ja ühiseks lahendamise viisiks ongi erasüüdistus.

Käesoleva magistr töö viimane ehk neljas peatükk aitab koosmõjul kolmest eelnevalt käsitletud peatükki tulenevate seisukohtade ja järeldustega vastata kas eitavalt või siis jaatavalt selles töös esitatavale keskele uurimisküsimusele: Kas erasüüdistuse institutsiooni taastamine kehalise väärkohtlemise kriminaalasjades oleks vajalik ehk kooskõlas riigi ja kehtiva seadusandluse eesmärkide ning üldsuse huvidega?

Magistr töö koostamisel on autor kasutanud allikatena vastavasisulist ja asjakohast eesti-, vene- ning inglisekeelset õigusala kirjandust. Lisaks sellele on töö kirjutamisel kasutatud kehtivaid ja kehtinud siseriiklikke õigusakte ja nende kommenteeritud väljaandeid, erialaajakirjade Juura ja Juridica artikleid ning teemaga haakuvat EV Riigikohtu praktikat. Peale selle kasutatakse töös Euroopa õigusruumis kehtivate kannatanu õiguste käsitlemisel ja sisustamisel asjakohaseid normatiivakte ning Euroopa Kohtu praktikat. Ning lõppkokkuvõttes juhendub autor oma töös ka enda pikaajalisest tööalasest kogemusest.

²⁶ Postimees. Kohtuasja algatamine sõltub kannatanu rahakoti paksusest, 12.10.1998. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.postimees.ee/2556623/kohtuasja-algatamine-soltub-kannatanu-rahakoti-paksusest> (21.02.2018).

1. KES ON KANNATANU NING MILLISED ON TEMA ÕIGUSED JA HUVID

1.1. Kannatanu mõiste käsitletus

Välisriikide (sealhulgas ka Eesti) kaasaegne kriminaalmenetluslane seadusandlus käsitleb kannatanut kriminaalmenetluse aktiivse osapoolena, kellel on oma huvi ja kellele on selle eest võitlemiseks omistatud märkimisväärse kaaluga menetlusõigused.

Kuid veel suhteliselt hiljuti (möödunud sajandi keskpaigas) oli kannatanu menetluslik seisund paljudes arenenud riikides küllaltki keeruline, mille põhjus seisnes asjaolus, et suur hulk Lääne-Euroopa õigusteadlasi käsitles kriminaalmenetlust eelkõige „kahe vastanduva huvi võitlusena“, mille üheks osapooleks oli riik kui jälitaja ja teiseks osapooleks – isik kui jälitatuva.²⁷ Seega oli kogu kriminaalmenetluslik tegevus esmajärjekorras vaadeldav riigi ja kurjategija vastuseisuna, aga kannatanu huvid olid nõ tahaplaanile jäetud. Taolise lähenemise tulemusena käsitlesid õiguskaitseorganid kannatanut eelkõige infoallikana, mille tõttu jäi suurem osa viimasele kuuluvatest õigustest nõuetekohasel viisil realiseerimata.

Järgnevalt toob autor ülalnimetatud olukorra esinemise kinnituseks esile ka kolme õigusteadlase käsitletused kannatanu kunagisest seisundist oma riikide kriminaalkohtumenetluse süsteemis. Wolfram Schadler kirjutas kannatanust Saksamaa näitel, et „Loomuvastane suhtumine kannatanutesse on levinud kohtumenetluse igas staadiumis, samuti on see täheldatav kannatanutega kokkupuutuvate ühiskondlike organisatsioonide puhul“.²⁸ Marie-Pierre Liegende tõdes omal ajal kannatanuga seonduvalt Prantsusmaa puhul järgmist: „Kannatanu oli süsteemis nõ unustatud element /.../. Õigused kui sellised olid küll olemas, kuid neid ignoreeriti ning nende kasutamine ja rakendamine jättis soovida“.²⁹ Fely Gonzales Vidosa järeldas eelmise sajandi lõpus kannatanu kohta Hispaania lõikes alljärgnevat: „Tänapäevani oli kannatanu Hispaania õiguses suuresti tundmatu“.³⁰

²⁷ E. Kern. *Strafverfahrensrecht*. München; Berlin, 1960, lk 3.

²⁸ W. Schadler. *The situation of crime victims in the Federal Republic of Germany // Changing Victim Policy: The United Nations Victims Declaration and Recent Development in Europe*. HEUNI publication. N 16. Helsinki, 1989, lk 141.

²⁹ M-P. Liegende. *Concrete Alternatives toward the Implementation of Fundamental Principles of Justice for Victims in France // International Protection of Victims*. *Nouvelles Etudes Penales*. Vol 7, 1988, lk 395.

³⁰ F. G. Vidosa. *Improving the position of the victim of crime in Spain // Changing Victim Policy: The United Nations Victims Declaration and Recent Development in Europe*. HEUNI publication. N 16. Helsinki, 1989, lk 209.

Viimasel kümnendil aga täheldatakse kannatanu õiguste realiseerimise ja nende tähtsusega seonduva olukorra tunduvat muutumist paremuse suunas ehk on üha olulisemat osakaalu ühiskonnas omandamas argument, et kannatanut tuleb kohelda kriminaalmenetluses üksikisiku individuaalset väärikust austavalt, mida tohib riivata ainult seaduses ettenähtud juhtudel.³¹

Kannatanul on kriminaalmenetluses tähtis roll, mis väljendub eri moel. Esiteks on kannatanul oluline osakaal tõendamiseseme asjaolude väljaselgitamisel, mis ei erine oma menetlusõiguslikult iseloomult tunnistaja seisundist. Kuid lisaks sellele on kannatanule antud spetsiifilised menetlust kujundavad õigused. Eelduslikult peaksid sellised õigused tulenema ühtsest lähtekohast ning arusaamast selle kohta, kas ja milliseid kannatanu õigusi kriminaalmenetluses kaitstakse.³²

Eelnevast tulenevalt tundub autorile siinkohal igati õigustatuks sisustada kannatanu mõistet muuhulgas ka läbi kehtiva Eesti kohtupraktika ning seda põhjusel, et iseenesest on kerkimas selline küsimus, millisel moel omistatakse kriminaalmenetluses kannatanu staatus isikule, kellele põhjustati kuriteoga kahju.

Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiivi 2012/29/EL (edaspidi ka direktiiv)³³ alusel täpsustatud KrMS § 37 lg 1 järgi on kannatanu füüsiline või juriidiline isik, kellele on kuriteoga või süüvõimetu isiku poolt õigusvastase teoga vahetult tekitatud füüsilist, varalist või moraalset kahju. Sellest tulenevalt on kriminaalmenetlusõiguse seisukohalt kannatanu määratluse puhul keskne kuriteoga vahetult tekitatud kahju mõiste ja arusaadavalt on see ka enim vaidlusi tekitanud.³⁴

Riigikohus lahendas seda õiguslikku probleemi põhjalikumalt esimest korda 2011. aastal, leides järgmist: „KrMS §37 lõikes 1 sätestatud kahju mõiste on laiem kahju mõistest tsiviilõiguses (VÕS §128). Kahju tekitamist KrMS §37 lõike 1 mõttes tuleb käsitada üldisemalt: eeskätt kui isiku õigushüvede kahjustamist või ründamist. Seega ei tähenda kahju tekitamine automaatselt seda, et kannatanul tekib tsiviilõiguslik nõudeõigus kuriteo toime panija vastu. Seetõttu on võimalik kannatanust rääkida ka mõne kuriteokatse korral. KrMS §37 lõikes 1

³¹ J. Saar. Õiguskultuur ja kuritegevuse kontroll. *Juridica* 2013, nr 1, lk 59.

³² T. Ploom, M. Kärner. Kannatanu huvide realiseerimine kriminaalmenetluses. *Juridica*, 2015, nr 7, lk 508.

³³ Euroopa Liidu Teataja L 315/57, 14.11.2012.

³⁴ T. Ploom, M. Kärner, lk 511.

toodud kahju mõiste autonoomsust ilmestab Riigikohtu arvates seegi, et varalise ja moraalse kahju kõrval nimetatakse selles sättes eraldi ka füüsilist kahju, mida tsiviilõiguses iseseisva kahju liigina ei sätestata. Sellest järeldub, et kuriteo tõttu füüsilist kahju (eeskätt tervise kahjustuse või valu) saanud isik on kannatanu sõltumata sellest, kas tal on füüsilisest kahjust tulenev varalise või mittevaralise kahju hüvitamise nõue³⁵. Järgnevalt sisustas EV Riigikohus kahju vahetut tekitamist faktilise ja õigusliku seotuse kaudu, leides, et faktiline seotus tähendab, et kannatanule on tekitatud kahju sama teoga, mis on konkreetse kriminaalmenetluse esemeks. Teisisõnu peab kannatanu kahju olema tekkinud sellistel asja oludel, mis olulises osas kattuvad menetletava kuriteo koosseisulistele tunnustele vastavate faktiliste asjaoludega.³⁶ Õiguslik seotus tähendab seda, et kuriteokoosseis, mille järgi kriminaalmenetlus toimub, peab olema määratud kaitsma sama õigushüve, mille rikkumisest kannatanu kahju tuleneb. Juhul kui kuriteo koosseisu eesmärk, s.o põhjus, miks koosseisus kirjeldatud tegu on karistatavaks tunnustatud, ei hõlma isikul tekkinud kahju ärahoidmist, puudub alus isikut selle kuriteo koosseisu järgi toimivas kriminaalmenetluses kannatanuks pidada.³⁷

Kuid eelnevale vaatamata on kannatanu mõiste määratlemisel ja sisustamisel muuhulgas kehtimas ka selline kohtupraktikast tulenev õiguslane seisukoht, et isiku arvamus, et talle on kuriteoga kahju tekitatud, ei ole kannatanu menetlusseisundi tekkimise alus.³⁸ Kogu eelnevast ehk kehtivast seadusandlusest ja ka kohtupraktikast lähtudes võib teha järelduse, et Eestis on kannatanu üks kriminaalmenetluse subjektidest ehk tegemist on menetlusosalise (KrMS §16 lg 2) ja kohtumenetluse poolega (KrMS §17 lg. 1)³⁹, kellel on õigus teostada kriminaalmenetluses teatud huvi, s.t taotleda seda, et kriminaalmenetluses jõutaks materiaalõiguse kohaldamisel tema poolt soovitud tulemuseni. Seejuures on kannatanu vaba otsustama, /.../.⁴⁰

Lisaks sellele võib kannatanut käsitleda ka võimaliku tõendiallikana, mille tõttu on tema selles rollis oma seisundi poolest lähedane ka tunnistajale (KrMS §66 lg 1). Seega võib lõppkokkuvõttes rääkida kannatanu positsiooni dualistlikkusest ehk tema aktiivsest (menetlusosalise ja kohtumenetluse poolena) või passiivsest (tõendiallikana) osalemisest kriminaalmenetluses.⁴¹

³⁵ RKKK 11.04.2011 kohtumäärus nr 3-1-1-97-10, p 15.

³⁶ *Ibid*, p 18.

³⁷ T. Ploom, M. Kärner, lk 509.

³⁸ RKKK 11.04.2011 kohtumäärus nr 3-1-1-97-10, p 26.

³⁹ E. Kergandberg, P. Pikamäe, lk 139, p 1.

⁴⁰ *Ibid*, lk. 140, p 1.1.

⁴¹ *Ibid*, lk. 140, p 1.

Lisaks eelnevale saab isik menetluslikult kannatanuks meneteleja (kohtueelses menetluses uurimisasutuse või prokuratuuri, kohtumenetluses kriminaalasja arutava kohtu) otsustuse tulemusena. Peale selle ei takista ka see, et isik eitab endal kahju tekkimist, võimalust käsitada teda kannatanuna.⁴²

Ning lõppkokkuvõttes ehk kui rääkida kannatanu mõistest veelgi laiemalt ning seda eelpoolmainitud direktiivi valguses, siis tuleb Eesti Vabariigi õigussüsteemis eristada korruga kahte mõistet – kannatanu ja ohver, kuigi inglisekeelne termin on mõlema puhul *victim*. Samas aga tuleb tõdeda, et need mõisted ei pruugi alati omavahel kattuda ehk kuriteoohvriks langemine ei tähenda automaatselt seda, et sellele isikule omistatakse kriminaalmenetluses ka kannatanu staatus. Eesti seadusandluses pärinevad need kaks mõistet ehk kannatanu ja ohver (kaasaarvatud ka nende erinevad õigused) kahest eraldi õigusaktist ehk KrMS-st ja ohvriabi seadusest (edaspidi ka OAS)⁴³, kuid suurimal määral sisustab nendest kahest normatiivaktist kannatanu mõistet siiski kriminaalmenetluse seadustik. Järgnevalt käsitleb töö autor KrMS-s sätestatud kannatanu õigusi.

1.2. Kannatanu õigused KrMS-s

Kannatanu menetluslikud õigused on muuhulgas tuletatud põhiseaduses sätestatud põhiõigustest. Niisiis näiteks PS §14 omistab põhiõiguste järgimise kohustuse riigivõimule ja sätestab ka üldise põhiõiguse korraldusele ja menetlusele ehk isiku põhiõiguse menetlusele enda kaitseks, sealhulgas ka kriminaalmenetluses.⁴⁴ PS §15 sätestab omakorda igäihe õiguse pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse. Süstemaatiliselt on §15 lg 1 koosmõjus §-ga 14 kohtumenetlust puudutav *lex generalis*, mis sätestab põhiõiguse tõhusale õiguskaitsele ja ausale õigusemõistmisele.⁴⁵

KrMS-s on kannatanu õigused toodud esile kataloogina sama seadustiku §38 lõigetes 1 ja 5 (seda viimast lõiget autor oma töös ei käsitle). Kuigi esmapilguga vaadates on õiguslikust seisukohast vaadatuna eksisteerimas selline olukord, kus kannatanu õigusi käsitletavad ning täpsustavad ka teised KrMS-i paragrahvid (iseäranis hetkel kehtivad §8 lg 7, §10 lg. 2, 6¹, 7, 9

⁴² *Ibid*, lk. 143, p 3

⁴³ Ohvriabi seadus. RT I, 04.11.2016, 5.

⁴⁴ Ü. Madise, H. Kalmo, L. Mälksoo, R. Narits, P. Pruks, J. Raidla, P. Vinkel. Eesti Vabariigi Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Neljas, parandatud ja täiendatud väljaanne. Tallinn, Kirjastus Juura 2017, §14 komm 4 ja 10.

⁴⁵ *Ibid*, §15 komm 3.

ja 10 ning §41 lg 3¹), siis ei ole siinkohal tegu sugugi informatiivse kataloogiga ehk situatsioonis, kus täpsustav paragrahv puudub, on KrMS §38 lõigetes 1 ja 5⁴⁶ loetelus nimetatud käsitatav kannatanu õiguse vahetu alusena.⁴⁷ KrMS §38 lõigetes 1 ja 5 on sätestatud järgmised kannatanu õigused:

- vaidlustada kriminaalmenetluse alustamata jätmine või lõpetamine käesoleva seadustiku §-des 207 ja 208 sätestatud korras;
- esitada uurimisasutuse või prokuratuuri kaudu tsiviilhagi või avalik-õiguslik nõudeavaldus käesoleva seadustiku § 225 lõikes 1 või § 240 punktis 4 sätestatud tähtaja jooksul;
- anda ütlusi või keelduda ütluste andmisest käesoleva seadustiku §-des 71–73 sätestatud alustel;
- esitada tõendeid;
- esitada taotlusi ja kaebusi;
- tutvuda menetlustoimingu protokolliga ning teha menetlustoimingu tingimuste, käigu ja tulemuste ning protokolliga kohta avaldusi, mis protokollitakse;
- tutvuda kriminaaltoimiku materjalidega käesoleva seadustiku §-s 224 sätestatud korras;
- võtta osa kohtulikust arutamisest;
- anda nõusolek kokkuleppemenetluse kohaldamiseks või sellest keelduda, anda arvamus süüdistuse ja karistuse ning süüdistuses nimetatud kahju suuruse ja tsiviilhagi või avalik-õigusliku nõudeavalduse kohta;
- anda nõusolek ajutise lähenemiskeelu kohaldamiseks ning taotleda lähenemiskeelu kohaldamist käesoleva seadustiku §-s 310¹ sätestatud korras;
- taotleda, et tema ülekuulamist viiks läbi temaga samast soost isik, kui tegemist on seksuaalvägivalla, soolise vägivalla või lähisuhetes toime pandud kuriteoga, välja arvatud kui ülekuulamist viib läbi prokurör või kohtunik või kui see takistaks menetluse käiku;
- saada teavet kuriteos kahtlustatava vahistamisest ja taotleda, et ohu korral teavitatakse teda vahistatu vabastamisest, välja arvatud juhul, kui selle teabe edastamine tekitaks kahju kahtlustatavale;
- taotleda, et teda teavitataks süüdimõistetud ennetähtaegsest vabastamisest või kinnipidamisasutusest põgenemisest, juhul kui teavitamine võib ära hoida ohu kannatanule;

⁴⁶ Lg 5 kehtib alates 16.01.2016. RT I, 06.01.2016, 5.

⁴⁷ E. Kergandberg, P. Pikamäe, lk 148, p 1.

- võtta menetlustoimingule saatjana kaasa üks tema poolt valitud isik, kui menetleja ei ole sellest põhjendatult keeldunud.

Nagu oli juba eelpoolmainitud, siis kannatanu positsioon on kriminaalmenetluses dualistlik, kuid esimese kahe eelpooltoodud paragrahvi lõigetes 1 ja 5 loetletud õiguse (millest autor käsitleb üksikasjalikumalt vaid esimest, vt töö alapeatükk 1.3.) puhul on siiski tegemist nõ puhtalt üksnes kannatanule omistatud õigustega ning seda võrreldes teiste KrMS §16 lõikes 2 nimetatud menetlusosalistega, kelleks on iseäranis kolmas isik. Järelejäänud (kuid mitte kõik) KrMS-s sätestatud õigused ei ole pelgalt ette nähtud üksnes kannatanu staatust omavale isikule ehk kuuluvad muuhulgas ka kriminaalmenetlusse kaasatud kolmandale isikule. Sellest lähtudes on tekkimas õiguslik arusaam konstateerimaks, et kannatanule kuuluvad tema nõ eristaatusest tulenevalt ainsate õigustena esiteks õigus süüdistuskohustusmenetlusele (KrMS §207 ja §208) ning teiseks õigus tsiviilhagile (ehk süüteoga tekitatud olukorra taastamisele tsiviilõiguslike vahenditega). Viimatinimetatud õiguse puhul on kannatanul muuhulgas võimalik saavutada rikkumise tagajärgede kõrvaldamine ning seda mitte ainult kahju hüvitamise nõude läbi (mis saab tekkida lepingu rikkumisel või deliktil), vaid ka vindikatsiooninõude (AÕS §80), alusetust rikastumisest tuleneva nõude (VÕS §1028), kohustuse täitmise nõude (VÕS §108) või mingi muu õiguskaitsevahendi abil.⁴⁸ Nagu oli juba korra tõdetud eespool, tuleneb KrMS §-st 5 kriminaalmenetluse riiklikkuse põhimõte ehk nõ riigi karistusvõimu monopol, mille kohaselt on kriminaalmenetluslike otsuste tegemine üksnes riigi pädevuses, kes peab selliste otsuste tegemisel lähtuma seadusest ja seadustega sätestatud kaalutusõigusest, milles omakorda avaldub kriminaalmenetluse seaduslikkuse põhimõte. Kõike eelnevat silmas pidades tuleb asuda seisukohale, et kannatanu võimalused kriminaalasjas kaasa rääkida on piiratud KrMS §38 kataloogina loetletud õiguste realiseerimisega ning seda isegi vaatamata asjaolule, et üks tähtsamaid menetlust kujundavaid õiguseid on kannatanu õigus vaidlustada kriminaalmenetluse alustamata jätmine ning enamikul juhtudel ka kriminaalmenetluse lõpetamine.⁴⁹ Peale selle tulenevalt KrMS §-s 6 sätestatud kriminaalmenetluse kohustuslikkuse põhimõttest, samuti KrMS § 30 lg-st 1 ja § 268 lg-st 1 on just prokuratuuri pädevuses otsustada, milline osa kahtlustatava (süüdistatava) käitumisaktide ahelast tuleb kuriteotunnuste ilmnemise tõttu muuta kriminaalmenetluse esemeks ja kes saaksid selliselt kindlaksmääratud piiridest lähtuvalt olla kriminaalmenetluses käsitatavad kannatanutena.⁵⁰

⁴⁸ RKKK 11.04.2011 kohtumäärus nr 3-1-1-97-10, p 16.

⁴⁹ T. Ploom, M. Kärner, lk 509.

⁵⁰ RKKK 11.04.2011 kohtumäärus nr 3-1-1-97-10, p 25.

Samas ei tasu sugugi unustada ka reaalses elus tihti kerkivaid olukordi, kus kannatanu enam ei soovi menetluse jätkamist erinevatel (ja mitte üksnes moraalsel) kaalutlustel, millest peamine on kannatanul esialgselt (ka näiteks hingelise erutuse seisundis) tekkinud viha ja kindlustunde riivamise möödumine. Esmastest emotsioonidest (muuhulgas joobeseisundist) tingitud avalduse esitamine kohtueelse uurimise asutusele tundub teatud aja möödudes kannatanule endalegi nõ liigsena reageerimisena asetleidnud sündmusele. Kuid sellegipoolest on menetlejal siiski kohustus väga üksikasjalikult välja selgitada, et kannatanu selliselt väljendatud tahteavaldus ei ole näiteks tingitud hirmust kuriteo toimepanija ees või hoopis arusaamast, et kurjategija karistamine ei muuda mitte midagi ei tema enda ega ka ühiskonna jaoks tervikuna.

Kogu eelneva põhjal võib sedastada, et isikul on kannatanuna kriminaalmenetluse valguses küll terve rida õigusi, kuid needki kehtivad üksnes juhul, kui esialgu eeldatavalt kannatanu suhtes toimepandud kuriteo menetlemiseks on alustatud kriminaalmenetlust. Kuid millistel juhtumitel kriminaalmenetlust alustatakse ja millistel mitte pole aga kannatanu otsustada jäetud, kuigi eelduslikult ei tohi prokuratuuri tegevuse kontrolli mehhanismide käsitlemisel aga kahe silma vahele jätta asjaolu, et prokuratuuri otsuste üle konkreetsetes kriminaalmenetluses teostab järelevalvet eelkõige erapooletu kohtuvõim, kuid suurim probleem kohtuliku kontrolliga (õigemini selle puudumisega) tekkib aga siis, kui prokuratuur otsustab menetlust mitte alustada või süüdistust mitte esitada.⁵¹ Eeltoodu seab kannatanu õigustele kriminaalmenetluses olulised piirangud. Järgnevalt käsitleb autor kriminaalmenetluse alustamist ja alustamata jätmist siseriiklikus õiguses.

1.3. Kriminaalmenetluse alustamine ja alustamata jätmine siseriiklikus õiguses

1.3.1. Kriminaalmenetluse alustamine

Kriminaalmenetluse alustamist reguleerib KrMS §193 lg 1, mille kohaselt alustab uurimisasutus või prokuratuur kriminaalmenetlust esimese uurimis- või muu menetlustoiminguga, kui selleks on ajend ja alus ning puuduvad käesoleva seadustiku § 199 lõikes 1 sätestatud (kriminaalmenetlust välistavad) asjaolud. Samas võib etteruttavalt mainida, et kriminaalmenetluse alustamine kui selline ei ole vaidlustatav sest üksnes kohtueelse menetluse tulemustes lähtudes ei saa kedagi mis tahes kuriteo toimepanemises süüdi mõista, kuna PS §-s 146 sätestatust tulenevalt mõistab õigust ainult kohus ja KrMS §211 lg. 1 kohaselt

⁵¹ N. Aas. Eesti prokuratuurisüsteem rahvusvaheliste standardite valguses. *Juridica* 2011, nr 8, lk 569.

on kohtueelse menetluse eesmärk koguda tõendusteavet ja luua kohtumenetluseks muud tingimused.

Kriminaalmenetlus algab seega esimese uurimis- või menetlustoiminguga. Eraldi kirjalikku menetlusotsust kriminaalmenetluse alustamiseks ei ole vaja teha. Samas eelneb kriminaalmenetluse alustamisele menetlejapoolne otsustusprotsess, mille käigus hinnatakse, kas kriminaalmenetluse läbiviimiseks on olemas vajalik ajend ja alus. Sellise eelmenetluse käigus on menetlejal õigus vajadusel koguda otsustamiseks täiendavat teavet (nt suhelda kannatanuga, paluda tal täpsustada kuriteoteate asjaolusid), selleks ei tohi aga kasutada seadustikus ettenähtud uurimis- või muid menetlustoiminguid, ka ei kehti eelmenetluse käigus täiendavad teabe kogumisele menetlustoiminguid tagavad sätted, nt ei saa isikut kohustada info andmiseks. Samuti tohib menetluse alustamise küsimuse otsustamisel aluseks võtta juba menetleja käsutuses olemasolevat teavet ja avalikest allikatest kättesaadavat infot.⁵²

Eelpoolnimetatul kõrval on üldteada ka asjaolu, et suuremal osal alustatud kriminaalmenetlustest on nõ otsustava osakaaluga roll nimelt kannatanul, kes on (algselt ehk süütuse presumptsioonist lähtudes küll väidetavalt) toimepandud kuritegu käsitletava informatsiooni allikas, kuid seejärel läheb otsustusõigus siiski eranditult üle riigile, kes on kohustatud pärast vastavasisulise informatsiooni saamist viima läbi kriminaalmenetlust. Taolist lähenemist kriminaalmenetluse alustamise kohustuslikkuse põhimõttele tunnistavad peamiselt kõik riigid, sest vastupidises olukorras oleks riigil keeruline (kui mitte võimalik) tagada kriminaalõigussüsteemi objektiivne ja erapooletu toimimine. Siinkohal ei tasu jätta arvestamata ka asjaolu, et kuigi eelduslikult esineb konflikt kuriteo toimepanija ja kannatanu vahel, siis on eksisteerimas üldiselt omaksvõetud põhimõte, et peale kannatanu huvide rikkumise rikub kuriteo toimepanija ka ühiskonnas üldtunnustatud käitumisnorme, mille tõttu lasub sekkumise ja süüteo üle kriminaalmenetluse toimetamise kohustus nimelt riigil. Siinkohal aga ei tasu sugugi jätta unarusse ehk tuleb arvestada tõsise asjaoluga, et Eestis on viimastel aastatel toimunud tõsised arutelud selle üle, kas ühiskond ei ole mitte küps selleks, et piirata legaliteediprintsiipi kriminaalmenetluse alustamisel⁵³, kuid samas on selles valdkonnas peetud õiguslastest aruteludest sõltumata endiselt eksisteerimas muutmatul kujul õiguslik

⁵² E. Kergandberg, P. Pikamäe, lk 148, p 1.1.

⁵³ Kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seadus 295 SE. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/66a76170-3752-4d7d-a26d-c49091327918/Kriminaalmenetluse%20seadustiku%20ja%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus> (28.01.2018).

lähenemine, et kriminaalmenetluse alustamise sidumine kannatanu nõusolekuga on seotud märkimisväärsete raskustega ning võib tänapäeval olla argumendi tõttu, et riigi kohustus on siiski kannatanut kuriteo toimepanemise korral kaitsta, täiesti vastuvõetamatu.⁵⁴

Nagu oli juba märgitud eelpool, siis menetlust alustatakse esimese uurimis- või muu menetlustoiminguga ning sellisest sõnastusest võiks küll järeldada, et seadusandja eelistab menetluse alustamist uurimistoiminguga, kuid tihti alustatakse menetlust siiski kannatanu ülekuulamisega.⁵⁵

Peale selle ei tohi unustada, et Eestis toimib KrMS §-s 6 sätestatud kriminaalmenetluse kohustuslikkuse põhimõttest tulenev õiguslik käsitlus: kuriteo asjaolude ilmnemisel on uurimisasutus ja prokuratuur kohustatud toimetama kriminaalmenetlust, kui puuduvad käesoleva seadustiku §-s 199 sätestatud kriminaalmenetlust välistavad asjaolud või kui käesoleva seadustiku §201 lõike 2, §202, 203, 203¹, 204, 205 või 205¹ kohaselt puudub alus kriminaalmenetlus lõpetada.⁵⁶ Kriminaalmenetluse kohustuslikkuse ehk legaliteedipõhimõtte n-õ klassikalise määratluse kohaselt peaksid uurimisasutus ja prokurör oma pädevuse piires kuriteo asjaolude (tunnuste) ilmnemisel alustama ja toimetama kriminaalmenetlust sõltumata mis tahes isiku (eeskätt mõistetavalt kannatanu) või riigiasutuse arvamusest. Vaatamata §6 pealkirjas lubatule nähtub selle paragrahvi tekstist, et tegelikult ei ole legaliteedipõhimõttel meie tänases kriminaalmenetluses (enam) kõikehõlmavat toimet. See tähendab, et legaliteedipõhimõtte toimib meil klassikalisel kujul siiski vaid juhul, kui puuduvad §-s 199 toodud kriminaalmenetlust välistavad absoluutsed asjaolud või puudub KrMS §-s 6 sätestatud nn relatiivne alus kriminaalmenetlus lõpetada⁵⁷ ehk on tegemist suletud ja ammendava loeteluga, mille tõttu toimib legaliteedipõhimõtte menetluse alustamisel sisuliselt absoluutsena ega anna menetlejale otsustamisvabadust jätta menetlus alustamata mõnel muul kriminaalmenetluse lõpetamist lubaval alusel, mida nimetatud paragrahvides loetletud ei ole. Samasugusele seisukohale jõudis viitega ringkonnakohtu otsusele oma lahendis ka EV Riigikohus, märkides, /.../ et kriminaalmenetluse seadustik näeb ette ainult kaks võimalust

⁵⁴ A. Soo. Legaliteediprintsiibi piiramine menetluse alustamisel. Juuni 2016, lk 13. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/legaliteediprintsiibi_piiramine_a_soo.pdf (28.01.2018).

⁵⁵ U. Krüger. Sisekaitseakadeemia. Kriminaalmenetlus: Tõendamise kohtueelses menetluses. Üldkäsitlus. Tallinn, 2006, lk 77. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://digiriidul.sisekaitse.ee/bitstream/handle/123456789/374/Kriminaalmenetlus.pdf?sequence=1> (29.01.2018).

⁵⁶ Alates 01.07.2014 on selle paragrahvi puhul jõustunud täiendav viitamine KrMS §-le 205² ja §-le 435 lg. 3. RT I, 21.06.2014, 11.

⁵⁷ E. Kergandberg, P. Pikamäe, lk 52-53, p 1.1.

KrMS §-s 6 sätestatud legaliteediprintsiibist irdumiseks - kriminaalmenetlust välistavate tunnuste ilmnemine KrMS §199 järgi ja oportuuniteedipõhimõtte rakendamine.⁵⁸

Pisut erinev on olukord siis, kui kannatanu esitab küll kuriteoteate ja soovib kriminaalmenetluse alustamist, kuid menetlust sellegipoolest ei alustata. Nimetatud juhtumi puhul sätestab Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee liikmesriikidele adresseeritud soovitus R (85) 11 (täpsemalt p 7) ohvri positsioonist kriminaalõiguse ja –menetluse raamistikus⁵⁹, et kannatanul peaks olema võimalus menetluse mittealustamist vaidlustada (selline õigus on kannatanul KrMS §38 lg 1 punktist 1 tulenevalt siseriiklikus õiguses olemas) või õigus alustada erasüüdistusmenetlust (selline õigus aga kannatanul legaliteedipõhimõttest lähtudes siseriiklikus õiguses puudub).

Viimatinimetatud aspekte käsitlevas küsimuses asus EV Riigikohus ühest küljest seisukohale, et „tulenevalt riigi karistusvõimu monopolist ei ole kannatanul aga õigust nõuda riigilt tema õigusi kahjustanud isiku kriminaalkorras süüditunnistamist ja karistamist“⁶⁰ ja teisest küljest, et „ühe kohtuliku kontrolli mehhanismina legaliteedipõhimõtte järgimise üle ongi seadusandja näinud ette kannatanu õiguse vaidlustada kriminaalmenetluse alustamata jätmist või lõpetamist KrMS §-des 207 ja 208 sätestatud korras“⁶¹ ehk vastavalt Riigiprokuratuuris või (küll teatud piiranguga ehk üksnes advokaadi vahendusel) ringkonnakohtus.

Ehkki KrMS jätab esmapilguga vaadates kannatanule küll süüdistuskohustusmenetluses küllaltki laialdased menetluslikud võimalused prokuratuuri tehtavaid menetluse alustamata jätmise või lõpetamise otsuseid kohtulikult vaidlustada, on sellegipoolest ringkonnakohtud Riigiprokuratuuri otsuseid siiski tühistanud suhteliselt vähesel määral. Näiteks 2017. aasta jooksul on ringkonnakohtutele esitatud Kohtu Infosüsteemist pärinevate andmete⁶² kohaselt määruskaebemenetluses kokku 163 kaebust Riigiprokuratuuri tegevuse peale, millest küll mitte kõik puudutasid Riigiprokuratuuri määruste vaidlustamist seoses ringkonnaprokuratuuride tehtud menetluse alustamata jätmise või lõpetamise otsuste jõustamisega.

⁵⁸ RKKK 14.04.2010 kohtuotsus nr 3-1-1-19-10, p 3.2.

⁵⁹ Committee of Ministers of the Council of Europe. Recommendation No. R (85) 11. Arvutivõrgus kättesaadav: http://ec.europa.eu/civiljustice/comp_crime_victim/docs/council_eur_rec_85_11_en.pdf (29.01.2018).

⁶⁰ RKKK 15.03.2006 kohtumäärus nr 3-1-1-18-06, p 7.

⁶¹ RKKK 22.06.2009 kohtumäärus nr 3-1-1-47-09, p 17.

⁶² Esimese ja teise astme kohtute menetlusstatistika, 2017. a koondandmed. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.kohus.ee/sites/www.kohus.ee/files/elfinder/dokumendid/i_ ja_ ii_ astme_ kohtute_ 2017.a_ statistilised_ koondandmed.pdf, lk 7 (28.02.2018).

Niisiis õnnestus töö autoril leida⁶³ piiratud juurdepääsuga kohtute statistikakeskkonnast (ÕSA) vähemalt 17 vastavasisulist määruskaebust Riigiprokuratuuri määruste peale, millest 13 jäeti rahuldamata ja 4 – hoopis läbi vaatamata seoses edasikaebetähtaja möödalaskmisega.

Üks ülalnimetatud määruskaebustest oli esitatud Tallinna Ringkonnakohtule KarS §121 lg 1 järgi alustatud kriminaalmenetluses nr 1-17-2826 (16230101491) ning seda põhjusel, et Põhja Ringkonnaprokuratuur lõpetas 09.01.2017 kriminaalmenetluse selle aluse puudumise tõttu KrMS §199 lg 1 p 1 alusel ühes viitega KarS §28 lõikele 1, asudes seisukohale, et kahtlustatav XXX tegutses hädakaitseseisundis ega ületanud hädakaitse piire ja et KarS §121 lg-s 1 sätestatud tegu saab olla toime pandud tahtlusega. Kannatanu XXX esindaja XXX esitas Põhja Ringkonnaprokuratuuri määruse peale kaebuse Riigiprokuratuurile, milles taotles Põhja Ringkonnaprokuratuuri määruse tühistamist ja kriminaalmenetlust jätkamist, rõhutades, et kahtlustatav XXX ei tegutsenud hädakaitseseisundis. Riigiprokuratuur jättis oma 20.02.2017 määrusega XXX esindaja XXX kaebuse rahuldamata, kuna kriminaalmenetluse lõpetamine oli prokuratuuri arvates seaduslik ja põhjendatud ühes samuti viitega hädakaitseseisundi esinemisele. Lõppkokkuvõttes Tallinna Ringkonnakohtus, üksnes lühidalt uuesti refereerides Põhja Ringkonnaprokuratuuri ja Riigiprokuratuuri määrustes juba kahekordselt toodud faktiväiteid hädakaitseseisundi olemasolust ehk nendega pelgalt soostudes, asus samuti seisukohale, et kriminaalmenetluse lõpetamine oli seaduslik ja põhjendatud. Selles lõigus toodud asjaolud annavad töö autorile aluse väita, et kõnealuses kaasuses sattus kannatanu XXX oma õiguste eest seismisel kolme omavahel suhteliselt tihedalt seotud asutuse hammasrataste vahele ja et tõeni jõudmine taolises situatsioonis on väga keeruline kui mitte üldse võimatu.

Samas ehk isegi olukorras, kus eeldatavalt kõik või suurem osa esitatud kaebustest ka rahuldatakse ehk teise astme kohus lõppkokkuvõttes kohustab Riigiprokuratuuri oma lahendiga (mille seisukohad õigusnormi tõlgendamiseks ja kohaldamiseks on prokuratuurile kõnealuses kriminaalmenetluses kohustuslikud KrMS §208 lg 8 tähenduses) kriminaalmenetlust jätkama, ei ole sugugi välistatud (pigem alati tõenäoline) juba korra esinenud õigusliku situatsiooni (kas menetluse alustamata jätmise või siis lõpetamise) taaskordumine teatud aja möödudes, sest menetjela ja nõ järelvalveasutus Riigiprokuratuuri isikus jäävad ju põhimõtteliselt samadeks ehk sisuliselt võib lõppkokkuvõttes rääkida süüdistuskohustusmenetluse nõ formaalsest iseloomust ning seda vaatamata asjaolule, et sellisel viisil piirab süüdistuskohustusmenetlus

⁶³ Juurdepääsuõiguse omava kohtuanalüütiku pr. Riina Männiku (tel. 6 200 169, e-post: riina.mannik@kohus.ee) poole pöördudes.

märkimisväärises ulatuses prokuratuurile antud volitusi kohtueelse menetluse juhtimisel, iseäranis näiteks KrMS §208 lõikes 6 sätestatud nõ tupikolukorras, kus süüdistuskohustusmenetluse tulemiks võib osutada kriminaalmenetluse taasalustamine.

Sellegipoolest võib siinkohal lõpetuseks tõsikindlalt tõdeda ka seda, et kannatanu saab oma nn aktiivseid menetlusõigusi kasutada üksnes sellisel ulatuses, millises seda võimaldavad prokuratuuri vastavasisulised otsustused. Eeltoodut järeltõendust kinnitab muuhulgas ka õiguse valdkonnast pärinev arusaam, et süüdistuskohustusmenetlus on pigem suunatud legaliteedipõhimõtte järgimise kohtulikule kontrollimisele kui kannatanu subjektiivsete õiguste kaitsele.⁶⁴

1.3.2. Kriminaalmenetluse alustamata jätmine

1.3.2.1. Kriminaalmenetlust välistavad asjaolud

Kriminaalmenetluse seadustiku §-s 199 on sätestatud kriminaalmenetlust välistavad asjaolud. Tegemist on nn absoluutsete menetlustakistustega, mille puhul ei ole võimalik kriminaalmenetlust alustada või tuleb nende ilmnemisel alustatud menetlus lõpetada. Paragrahvi 199 lg 1 p 1 sätestab kriminaalmenetlust välistava asjaoluna kriminaalmenetluse aluse puudumise. See võib tähendada nii seda, et puudub tegu karistusõiguse mõttes, kui ka seda, et tegu ei vasta ühelegi kuriteole. Seejuures tuleb kuriteomõistet sisustada kolmeastmelise deliktstruktuuri valguses, s.t kriminaalmenetluse aluse puudumisega on nt tegemist ka juhul, kui mõnele kuriteokoosseisule vastav tegu osutub õiguspäraseks (nt hädakaitse vms) või kui koosseisupärane ja õigusvastane tegu ei ole süüline (nt ei ole isik süüvõimeline). Samuti tuleb aluse puudumist kontrollida KarS ettenähtud järjekorras, seega näiteks süü puudumise kontrollimiseks tuleb läbida eelnevad kontrolli tasandid (koosseisupärasus, õigusvastatus). Samuti tuleb aluse puudumist kontrollida /.../. See on oluline, kuna teatud juhtudel mängib konkreetne menetlust välistav asjaolu juriidiliselt olulist rolli.⁶⁵ Paragrahvi 199 lg 1 p 1 prevaleerib teiste kriminaalmenetlust välistavate asjaolude üle, s.t kui puudub kriminaalmenetluse alus, siis ei kuulu kohaldamisele teised käesolevas paragrahvis toodud alused.⁶⁶

⁶⁴ E. Kergandberg, P. Pikamäe, lk 508, p 1.2.

⁶⁵ E. Kergandberg, P. Pikamäe, lk 469, p 1 ja 2.1.

⁶⁶ *Ibid*, lk 470, p 2.2.

Ehk kokkuvõtvalt jäetakse kriminaalmenetlus üldjuhul alustama üksnes KrMS §-s 199 sätestatud absoluutsete ja KrMS §-des 201 lõikes 2, 202, 203, 203¹, 204, 205, 205¹, 205² või 435 lõikes 3 toodud relatiivsete (otstarbekust käsitlevate) aluste esinemisel.

Kuid autori enda isikliku arvamuse kohaselt esineb siiski ka teatud oht, kus kannatanu huve riivavaks võib osutada olukord, kus kriminaalmenetlust ei alustata tegelikkuses ressursi puudumise tõttu ehk osa (käesoleva töö kontekstis näiteks kehalise väärkohtlemise) kuritegusid jääb kas täielikult või siis osaliselt riigi vastavasisulise tähelepanuta, mida kinnitavad kaudset muuhulgas ka juba eelnevalt töö sissejuhatuses käsitletud 10. juunil 2015. aastal kokkulepitud riigi kuritegevusvastased prioriteedid, millest tulenevalt on prokuratuuri ja politsei ühiseks prioriteediks valdavalt raske korruptsioon, organiseeritud narkokuritegevus, ulatuslikud majanduskuriteod ja inimkaubandus, kuid kehalise väärkohtlemise (välja arvatud alaealiste suhtes toimepandud ja eelkõige korduv perevägivald) on jäetud siinkirjutaja arvates nõo tahaplaanile ühes klausliga, et kogu selle juures tuleb siiski pöörata tähelepanu ohvrite kaitsele ning nende väärrikale kohtlemisele.⁶⁷ Samas on aga tekitab eelpoolnimetatud kokkulepitud prioriteetidest tuletatav lähenemine paratamatult olukorra, kus piiratud ressursside tingimustes toimub kiire kohtueelse menetluse tagamine prioriteetseks tunnistatud valdkondades teiste, vähem prioriteetsete valdkondade arvel.⁶⁸ Kogu selles lõigus esiletoodust lähtudes ei ole autori arvates siinkohal sugugi ülemäärane osutada veel täiendavalt ka Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni (edaspidi ka EIÕK)⁶⁹ artiklitele 6 ja 13, mille kohaselt peab riik siiski tagama, et menetlus, mille tulemusena otsustatakse isiku tsiviilõiguslike õiguste ja kohustuste üle, oleks aus ja õiglane ning et selleks peab isikul olema muuhulgas ka tõhus õiguskaitsevahend. Edasi pöördub autor direktiivi 2012/29/EL õigusliku tausta poole.

1.4. Direktiivi 2012/29/EL ajalooline ja õiguslik taust

„Euroopa Liidu loodud õiguskorrast on tänaseks saanud meie poliitilise ja ühiskondliku tegelikkuse kindel osa. Euroopa Liidu lepingute alusel võetakse igal aastal vastu tuhandeid otsuseid, mis mõjutavad olulisel määral ELi liikmesriikide ja nende kodanike igapäevaelu. Üksikisik ei ole juba ammu pelgalt oma riigi, linna või valla kodanik, vaid ühtlasi Euroopa

⁶⁷ Prokuratuuri aastaraamat 2016.

⁶⁸ M. Nimmo, lk 500.

⁶⁹ Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon – RT II 2010, 14, 54.

Liidu kodanik. Juba seetõttu on väga oluline, et Euroopa Liidu kodanikud oleksid kursis ka oma igapäevaelu puudutava õiguskorraga⁷⁰.

Eelnevast on autori arvates juba iseenesest tuletatav ka üldteada Euroopa Liidu viimasel kümnendil nõ üha enam aktiveerunud ja tänapäeva seisuga tipus olev õiguslik lähenemine kuriteoohvrite õiguste kaitsmisele kriminaalmenetluses, mille juured ulatuvad nüüdseks juba suhteliselt kaugesse 1998. aastasse, mil võeti vastu tegevuskava⁷¹, mille eesmärgiks oli luua vabadusel, turvalisusel ja õigusel põhinev piirkond. Niisiis võttiski EL Nõukogu sellele järgnevalt ehk 15.03.2001. aastal vastu raamotsuse 2001/220/JSK ohvrite seisundi kohta kriminaalmenetluses, mis sätestas kuriteoohvrite (kannatanute) kohtlemise miinimumstandardid (edaspidi ka raamotsus).⁷² Raamotsuse art 2 lg 1 kohaselt pidid liikmesriigid muuhulgas tagama, et ohvritel oleks nende kriminaalõigussüsteemis tegelik ja asjakohane osa. Samas aga on nüüdseks juba nõ ajalooliselt teda, et raamotsuse kohaldamine õigusaktina ei toiminud sugugi sujuvalt ehk tõhusalt ning kuigi liikmesriikidel oli kohustus viia oma seadusandlus 2006. aastaks raamotsusega kooskõlla, selgus siiski 2009. aasta raportist raamotsuse kohaldamise kohta, et seda eesmärki polnud saavutatud, kuna liikmesriikide seadusandlus jätkuvalt peegeldas pigem raamotsuse-eelset praktikat.⁷³ Nimetatud probleemi põhjus peitus muuhulgas autori arvates esiteks (kaalutlusõigust käsitlevas) asjaolus, millele viitas oma lahendis ka Euroopa Kohus: „Seega tuleb tõdeda, et raamotsus, mis kehtestab liikmesriikidele ühelt poolt kohustuse tagada ohvritele kõrgetasemeline kaitse ning tegelik ja asjakohane osa nende kriminaalõigussüsteemis ning teiselt poolt kohustuse tunnustada ohvrite õigusi ja õigustatud huvisid ning võimaldada neil esitada oma seletused ja tõendusmaterjal, jätab siseriiklikele asutustele laia kaalutlusõiguse seoses nende eesmärkide rakendamise konkreetsete üksikasjadega“⁷⁴ ning teiseks ka selles, et Euroopa Komisjonil ja Euroopa Liidu Kohtul puudusid vastavasisulised volitused kontrollimaks raamotsuste täitmist (transformeerumist) liikmesriikide poolt ning määramiseks nendele selle eest juriidilise iseloomuga sanktsioone.⁷⁵ Seega tuleb tõdeda, et kuigi raamotsused olid juriidiliselt

⁷⁰ Prof Klaus-Dieter Borchardt. Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 2011. Euroopa Liidu õiguse ABC, lk 7.

⁷¹ Council and Commission Action Plan of 3 December 1998. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:133080&from=EN> (23.02.2018).

⁷² Euroopa Liidu Teataja L 082, 22.03.2001.

⁷³ EV Justiitsministeerium. Kannatanud ja tunnistajad süüteomenetluses. Tallinn, 2012, lk 13. Arvutivõrgus kättesaadav: https://skytte.ut.ee/sites/default/files/ec_files/Kannatanud%20ja%20tunnistajad_raport.pdf (23.02.2018).

⁷⁴ EK 09.10.2008 otsus kohtuasjas C-404/07, György Katz versus István Roland Sós, p 46.

⁷⁵ Vermeulen G., De Bondt W. Justice, Home Affairs and Security. European and international institutional and policy development. Antwerpen: Maklu, 2015, lk 35.

liikmesriikidele täitmiseks kohustuslikeks, sõltus nende nõ elluviimine siiski olulisel määral liikmesriikide heast tahtest ja õigusalasest distsipliinist ning praktikas see tihti ka venis (transformeerumine küll leidis aset, kuid määratud tähtaegadest hiljem).

Järgnevalt ehk 27.10.2010 tegi Euroopa Komisjon oma 2011. aasta tööprogrammi raames kuriteoohvrite õiguste direktiivi ettepaneku kriminaalõiguse valdkonnas, et tagada kodanikele piisav õigusabi, õigus ja kaitse kõigis liikmesriikides.⁷⁶ Edasi ehk oma õigusloomepaketi osa jätkuna esitas Euroopa Komisjon (Stockholmi programmile ja selle rakendamise tegevuskavale tuginedes ning muuhulgas viitega, et raamotsuse eesmärgid ei ole täielikult saavutatud) 18. mail 2011. aastal lõpliku ettepaneku Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiviks, mille eesmärgiks oli tugevdada kuriteoohvrite õigusi Euroopa Liidus.⁷⁷

Lõppkokkuvõttes võeti 25. oktoobril 2012. aastal vastu Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv 2012/29/EL (edaspidi ka kannatanudirektiiv)⁷⁸, millega kehtestati kuriteoohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded ning asendati 15. märtsist 2001. a kehtinud raamotsus. Kannatanudirektiivi ülevõtmise tähtaeg liikmesriikide puhul saabus 16. novembril 2015. aastal, kuid 01. detsembri 2015. aasta seisuga ei olnud see Eestis veel üle võetud.⁷⁹ EV Justiitsministeeriumi poolt tellitud Kuriteoohvrite kaitse ja kohtlemise uuringu⁸⁰ kohaselt võttis Euroopa Liidu teataja andmetel Eesti direktiivi üle koos järgmiste muudatustega oma õigusaktidesse⁸¹:

- kriminaalmenetluse seadustik,
- lastekaitse seadus,
- ohvriabi seadus,
- riigi õigusabi seadus.

⁷⁶ Brüssel, 27.10.2010. KOM(2010) 623 lõplik, lk. 8. Arvutivõrgus kättesaadav:

<http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2010/ET/1-2010-623-ET-F1-1.Pdf> (25.02.2018).

⁷⁷ Brüssel, 18.05.2011. KOM(2011) 275 lõplik, lk 2. Arvutivõrgus kättesaadav: [http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_com\(2011\)0275_/com_com\(2011\)0275_et.pdf](http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_com(2011)0275_/com_com(2011)0275_et.pdf) (25.02.2018).

⁷⁸ ELT L 315/57.

⁷⁹ Riigikantselei Euroopa Liidu sekretariaadi 01.12.2015 ülevaade direktiivide ülevõtmisest, lk 1. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://riigikantselei.ee/et/direktiivide-ulevotmine> (23.01.2018).

⁸⁰ Kuriteoohvrite kaitse ja kohtlemise uuring, august 2017, lk 14. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kuriteoohvrite_kaitse_ja_kohtlemine_ptk2ja3_teoreetilised_lahtekohad.pdf (24.01.2018).

⁸¹ Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus, millega laiendatakse kannatanute õigusi kriminaalmenetluses. RT I, 06.01.2016, 5.

„Direktiivi õiguslikuks aluseks on Euroopa Liidu toimimise lepingu artikkel 82 lõige 2, mille kohaselt määral, mil see on vajalik kohtuotsuste ja õigusasutuste otsuste vastastikuse tunnustamise ning samuti politsei- ja õiguskooostöö hõlbustamiseks piiriülese mõõtmega kriminaalasjades, võivad Euroopa Parlament ja Nõukogu seadusandliku tavamenetluse kohaselt kehtestada direktiividega miinimumeeskirjad. Sellised eeskirjad võtavad arvesse liikmesriikide õigustraditsioonide ja -süsteemide vahelisi erinevusi ning käsitlevad muu hulgas kuriteoohvrite õigusi. Inim- ja põhiõiguste austamine ei ole Euroopa liidus väärtuseks siiski üksnes vastastikuse koostöö raames, vaid Euroopa liit austab neid õigusi, kuna ta toimib õigusriigi põhimõttel.⁸² Kuna kõnealune direktiiv on suhteliselt uus, siis 01. jaanuari 2017. a seisuga ei ole Euroopa Liidu kohus selle tõlgendamises ühtegi otsust teinud, samuti ei ole ühtegi asja menetluses, mille keskseks küsimuseks on kõnealuse direktiivi tõlgendamine“.⁸³ Edasi kajastab autor lühidalt olulisemaid muudatusi KrMS-s seoses kannatanudirektiiviga.

1.5. Olulisemad muudatused KrMS-s seoses direktiivi 2012/29/EL ülevõtmisega

Eelviidatud uuringus⁸⁴ käsitletust ja Euroopa Liidu õiguse ülimuslikkuse doktriinist ning seletuskirjas⁸⁵ toodud eesmärgist – tugevdada kannatanu positsiooni kriminaalmenetluses (millele on korduvalt tähelepanu juhtinud ka EV Riigikohus oma lahendites⁸⁶) – tulenevalt on KrMS-s direktiiviga seonduvalt tehtud järgmised olulisemad muudatused: „*esiteks* täpsustati KrMS §37 lg-s 1 kannatanu mõistet. /.../“ (vt töö alapeatükk 1.1.); „*teiseks* toodi KrMS §195 sisse uurimisasutuse kohustus saata kuriteoteate esitanud füüsilisest isikust kannatanule kuriteoteate kättesaamise kohta kahekümne päeva jooksul selle saamisest arvates kirjalik kinnitus, mis võib sisalduda kriminaalmenetluse mittealustamise teatises või kutses menetlustoimingule. Kannatanu soovil antakse talle kinnitus kuriteoteate vastuvõtmise kohta talle arusaadavas keeles. Vajaduse korral tuleb kannatanust kuriteoteate esitajale osutada keeleabi“; „*kolmandaks* toodi KrMS §38 lg-sse 5 sisse kannatanu õigus võtta menetlustoimingule saatjana kaasa üks tema poolt valitud isik, kui menetleja ei ole sellest

⁸² Direktiivi preambuli p 66: „Käesolevas direktiivis austatakse põhiõigusi ja järgitakse Euroopa Liidu põhiõiguste hartas tunnustatud põhimõtteid. Eelkõige soovitakse direktiiviga edendada õigust inimväärikusele, õigust elule, õigust kehalisele ja vaimsele puutumatusse, vabadusele ja turvalisusele, õigust era- ja perekonnaelu austamisele, õigust omandile, mittediskrimineerimise põhimõtet, naiste ja meeste võrdõiguslikkuse põhimõtet, lapse, eakate ja puudega inimeste õigusi ning õigust õiglasele kohtulikule arutamisele.“

⁸³ Kuriteoohvrite kaitse ja kohtlemise uuring, lk 14.

⁸⁴ *Ibid*, lk 21-23.

⁸⁵ Seletuskiri kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse, millega laiendatakse kannatanute õigusi kriminaalmenetluses 80 SE, juurde.

⁸⁶ RKKK 28.01.2010 kohtuotsus nr 3-1-1-79-09, RKKK 11.04.2011 kohtumäärus nr 3-1-1-97-10.

põhjendatult keeldunud. Selline õigus tuleneb direktiivi artiklist 20 ja ka sellest õigusest peaks kannatanut loogiliselt eelnevalt teavitatama /.../“; „neljandaks toodi KrMS §8 sisse punkt 7, mille kohaselt on uurimisasutus, prokuratuur ja kohus kohustatud selgitama füüsilisest isikust kannatanule tema õigust pöörduda ohvriabitöötaja poole ning saada vajadusel ohvriabiteenuseid ja vägivallakuriteo ohvritele ettenähtud riiklikku hüvitist ning selgitama seda, milliseid kriminaalmenetluse seadustikust tulenevaid võimalusi kannatanu turvalisuse tagamiseks saab kasutada /.../“; „viidendaks sätestati KrMS §-s 10 kohustus tagada vajadusel kannatanule tõlgi abi. KrMS §10 lg 6¹ sätestab: “Kui füüsilisest isikust kannatanu ei valda eesti keelt, võib ta kümne päeva jooksul taotleda kriminaalmenetluse lõpetamise määruse või kohtuotsuse sisust arusaamise või menetluse õigluse tagamise seisukohast olulise teksti tõlkimist kannatanu emakeelde või keelde, mida ta valdab /.../“; „kuuendaks lisati KrMS-i §37² individuaalse kaitsevajaduse hindamise nõue, mis tuleneb otseselt direktiivist“; „seitsmendaks toodi KrMS §41 lg 3¹, mille kohaselt määrab menetleja piiratud teovõimega kannatanule esindaja riigi õigusabi korras, kui asjaoludest tulenevalt võib eeldada, et kannatanu seadusliku esindaja huvid on vastuolus kannatanu huvidega või alaealine kannatanu on perekonnast eraldatud või kannatanu on saatjata alaealine välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seaduse tähenduses“; „kaheksandaks toodi KrMS §38 lg-sse 5 sisse kannatanu õigus taotleda, et ohu korral teavitatakse teda vahistatu vabastamisest, süüdimõistetute ennetähtaegsest vabastamisest või kinnipidamisasutusest põgenemisest /.../“; üheksandaks näeb KrMS §12 nüüd ette võimaluse kuulutada kohtuistung kannatanu huvides kinniseks. Kui kohtuistung on kinniseks kuulutatud, siis kannatanul on õigus saatjaks võtta üks tema poolt valitud isik, kui menetleja ei ole sellest põhjendatult keeldunud /.../“ ja „kümnendaks täiendati kokkuleppemenetluse sätteid (KrMS 9. ptk 2. jagu) selles osas, et kannatanul on õigus nõuda, et teda teavitatakse kohtuistungi toimumise ajast“.

Eelkirjeldatust lähtuvalt ja ka läbiviidud empiirilise analüüsi käigus jõudis autor järeldusele, et ühelt poolt tagavad mainitud olulisemad muudatused kannatanu õiguste (küll lünkadega) parema kaitse kriminaalmenetluses ja tugevdavad kannatanu menetluslikku seisundit nõnda, et tõepoolest saab rääkida selgest ja üheselt mõistetavast regulatsioonist kuriteost tulenevate nõuete menetlemiseks ning et teisalt võeti Eesti õigusesse üle Euroopa Liidu direktiiv, millega kehtestatakse kuriteoohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded. Järgnevalt käsitleb autor üksnes kannatanu õiguse – vaidlustada kriminaalmenetluse alustamata jätmine või lõpetamine KrMS §-des 207 ja 208 sätestatud korras – vastavust direktiivile 2012/29/EL.

1.6. Kannatanudirektiiv versus siseriiklik õigus

Kannatanu õigustele ja huvidele on viimasel ajal hulgaliselt tähelepanu pööratud ehk sellele teemale on põhjalikult koondunud nii varasemalt kui ka eriti tänapäeval eksisteerivas õigusloomes ning seda nii Euroopa Liidu õiguse valguses kui ka siseriiklikul tasandil. Küsimusele, miks on siinkohal vägagi oluline käsitleda Euroopa Liidu õiguses sätestatud kannatanu õigusi, tuleb vastata selliselt, et EL-i õigusraamistik on oma olemuselt Eesti õigussüsteemi lahutamatu osa ehk Euroopa Kohtu välja arendatud Euroopa Liidu õiguse ülimuslikkuse doktriinist tulenevalt siseriikliku õiguse (ka põhiseaduse) suhtes ülimuslik. Seda põhimõtet toetab muuhulgas ka üks olulisemaid kohtuotsuseid, mis kinnitas EL-i õiguse primaarsust.⁸⁷ Sellest lähtudes lasub liikmesriikidel kohustus arvestada EL-i õigusest tulenevaid regulatsioone ka kannatanu õiguste osas.

Direktiivi 2012/29/EL artikkel 11 p 1 seab liimesriikidele kohustuse, et vastavalt kuriteoohvrite rollile asjaomases kriminaalõigussüsteemis on kuriteoohvril õigus menetlusest loobumise otsuse läbivaatamisele, mille kord määratakse kindlaks liikmesriigi õigusega. Teatavasti kuulub nii kriminaalmenetluse alustamata jätmise kui ka lõpetamise otsustus loobumisotsuse mõiste sfääri, sest mõlemal juhul loobub kohtueelset menetlust korraldav asutus kriminaalmenetluse läbiviimisest. Siseriiklikus õiguses on vastav menetluskord sätestatud KrMS §-des 207 ja 208.

Kannatanu kaebus kriminaalmenetluse alustamata jätmise või lõpetamise peale on sisuliselt käsitav nn populaarkaebusena. Tegemist ei ole kannatanu PS §15 lg 1 esimesest lausest tuleneva üldise kohtusse pöördumise õiguse teostamisega, sest kõnealune põhiõigus eeldab, et kohtusse pöördutakse oma rikunud subjektiivse õiguse kaitseks. /.../. Samas on vajadusele anda kannatanule võimalus vaidlustada prokuratuuri otsustus süüdistuse esitamata jätmise või süüdistusest loobumise kohta viidatud nt ka Euroopa Nõukogu 06.10.2000. a soovitusel Rec(2000) 19 p-s 34. /.../. Kõnealusel kannatanul /.../ ei saa olla kõiki §38 lg-s 1 sätestatud kannatanu õigusi, kuid §38 lg 1 p-s 1 sätestatud kaebeõigus tuleb talle tagada täies mahus. Ehkki §207 lg 1 ja §208 lg 1 sõnastusest võiks järeldada, et /.../, et analoogiliselt süüdistuskohustusmenetluse korraga võib kannatanu ringkonnakohtus vaidlustada ka prokuröri määruse, millega on kriminaalmenetlus lõpetatud otstarbekuse kaalutlustel (RKKK 3-1-1-47-

⁸⁷ Euroopa Kohtu 15.07.1964 otsus, case 6-64, Flaminio Costa vs E.N.E.L.

09, p-d 17-18), kuid seevastu ei saa kannatanu kaevata nt maakohtu kriminaalmenetluse lõpetamist otstarbekuse kaalutlustel käsitleva määruse peale (RKKK 3-1-1-47-09, p 16).⁸⁸

Kannatanudirektiivi artikkel 11 punktis 1 on samuti sätestatud kannatanu õigus menetlusest loobumise otsuse läbivaatamisele ning direktiiv ei sea selleks ka täiendavaid tingimusi, lubades sealjuures määrata siseriikliku õiguse tasandil kindlaks kaebeõigust käsitletava korra. Seega võib tõdeda, et siseriiklikus õiguses kehtiv ning KrMS §-des 207 ja 208 sätestatud süüdistuskohustusmenetluse kord on mainitud direktiiviga kooskõlas. Alljärgnevalt käsitleb autor lühidalt kannatanu huvide olemust.

1.7. Kannatanu huvid

H. Strang on valdavalt *common law* riikide kogemuse najal esitanud põhilised kannatanute huvid kriminaalmenetluses. Kuna H. Strang on huvid kaardistanud sotsioloogiliste uurimuste põhjal, siis võib neid huve pidada eksisteerivaks ka Eesti kriminaalmenetluses osalevatel kannatanutel. H. Strang esitab kannatanute huvid järgnevalt.⁸⁹

- kannatanud on huvitatud menetlusest, kus arvestatakse nende arvamusega;
- kannatanud tahavad informatsiooni neid puudutava kriminaalasja menetluse kohta;
- kannatanutel on soov osaleda neid puudutava kriminaalasja arutamisel;
- kannatanute huvi on, et neid koheldaks kriminaalmenetluses õiglaselt ja sealjuures austataks nende inimväärikust;
- kannatanud soovivad materiaalist hüvitist kurjategija poolt tekitatud kahju eest;
- kannatanute tahe on suunatud emotsionaalse kahju vähendamisele.⁹⁰

Õigusloomes kehtivast õigusselguse põhimõttest tulenevalt peaksid autori arvates kannatanu ülalpoolloetletud huvid tulenema õigusteks muutunud kujul ühtsest lähtekohast ehk õigusallikast ja siseriiklikus õiguses ehk eeskätt KrMS-s ongi need kannatanu huvid tagatud järgmisel moel. Kannatanu esimese ja kolmanda huvi puhul on vaadeldavas aspektis kohane viidata kogumis KrMS §38 lg 1 punktidele 1-10 (eriti punktidele 9 – anda aramus süüdistuse ja karistuse ning süüdistuses nimetatud kahju suuruse ja tsiviilhagi või avalik-õigusliku nõudeavalduse kohta) ning peale selle ka KrMS §195 lõikele 4, mis sätestab, et kui kuriteoteate

⁸⁸ E. Kergandberg, P. Pikamäe, lk 148-149, p 1.1.

⁸⁹ H. Strang. *Repair or Revenge: Victims and Restorative Justice*. Oxford: Oxford University Press 2002, lk 9-18.

⁹⁰ J. Puust. *Kannatanute õiguste ja huvide kaitse kriminaalmenetluses*. Magistritöö, Tartu Ülikool, 2015, lk 9.

esitajaks on füüsilisest isikust kannatanu, saadetakse talle kuriteoteate kättesaamise kohta 20 päeva jooksul selle saamisest arvates kirjalik kinnitus, mis võib sisalduda kriminaalmenetluse mittealustamise teatises või kutses menetlustoimingule. Kannatanu teise huvi osas on siinkohal õigustatud viidata muuhulgas KrMS §38 lg 5 punktile 1, mis annab füüsilisest isikust kannatanule õiguse saada teavet kuriteos kahtlustatava vahistamisest ja taotleda, et ohu korral teavitatakse teda vahistatu vabastamisest, välja arvatud juhul, kui selle teabe edastamine tekitaks kahju kahtlustatavale ja punktile 2, mis tagab füüsilisest isikust kannatanule õiguse taotleda, et teda teavitataks süüdimõistetu ennetähtaegsest vabastamisest või kinnipidamisasutusest põgenemisest, juhul kui teavitamine võib ära hoida ohu kannatanule ning KrMS §8 punktile 7, mille kohaselt on uurimisasutus, prokuratuur ja kohus kohustatud selgitama füüsilisest isikust kannatanule tema õigust pöörduda ohvriabitootaja poole ning saada vajadusel ohvriabiteenuseid ja vägivallakuriteo ohvritele ettenähtud riiklikku hüvitist ning selgitama seda, milliseid kriminaalmenetluse seadustikust tulenevaid võimalusi kannatanu turvalisuse tagamiseks saab kasutada. Kannatanu neljanda huvi valguses on põhjendatud näiteks osutada KrMS §339 lg 1 punktile 7, mille alusel peab kohtuotsus olema põhjendatud ja punktile 12, mille kohaselt on kriminaalmenetluse olulise rikkumisega tegemist juhul, kui kohtulikult arutamisel rikutakse ausa ja õiglase kohtumenetluse põhimõtet. Kannatanu viienda huviga seonduvalt on loogiline käsitleda (koostoimel KrMS §38¹) KrMS §38 lg 1 p 2, millest tulenevalt on kannatanul õigus esitada uurimisasutuse või prokuratuuri kaudu tsiviilhagi või avalik-õiguslik nõudeavaldus käesoleva seadustiku § 225 lõikes 1 või § 240 punktis 4 sätestatud tähtaja jooksul. Mis aga puudutab kannatanu kuuendat huvi ehk tema tahte suunatust emotsionaalse kahju vähendamisele, siis siinkohal me saame kahtlemata rääkida mittevaralise kahju hüvitamisest kui võimalusest kompenseerida isikuõiguste rikkumise kaudu emotsionaalselt kannatada saanule kasvõi väheselgi määral tema hingelisi üleelamisi. Selline võimalus on sätestatud KrMS §38 lg 1 p 2 ja §38¹. Allpool esitab autor esimese peatüki kokkuvõtte.

1.8. Esimese peatüki kokkuvõtte

Autor toob siinkohal kokkuvõttena esile järgmised olulisemad järeldused:

- kannatanul on kriminaalmenetluses tähtis roll nii Eesti kui ka Euroopa Liidu õiguse tasandil;
- kannatanu mõistet on täpsustatud Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiivi 2012/29/EL alusel;

- KrMS-s on kannatanu õigused toodud esile kataloogina, mis on käsitatav õiguse vahetu alusena;
- kannatanu võimalused kriminaalasjas kaasa rääkida on piiratud KrMS §-s 38 kataloogina loetletud õiguste realiseerimisega ehk millistel juhtumitel kriminaalmenetlust alustatakse ja millistel mitte pole aga kannatanu otsustada jäetud ehk kannatanu saab oma nn aktiivseid menetlusõigusi kasutada üksnes sellisel ulatuses, millises seda võimaldavad prokuratuuri vastavasisulised otsustused.
- Eestis toimib KrMS §-s 6 sätestatud kriminaalmenetluse kohustuslikkuse ehk legaliteedipõhimõte;
- KrMS §-s 6 sätestatud legaliteediprintsiibist irdumiseks on kaks võimalust ehk kriminaalmenetlust välistavate tunnuste ilmumine KrMS §199 järgi ja oportuneedipõhimõtte rakendamine;
- kannatanul ei ole siseriiklikus õiguse tasandil õigust alustada erasüüdistusmenetlust;
- kriminaalmenetlus jäetakse üldjuhul alustama üksnes KrMS §-s 199 sätestatud absoluutsete ja KrMS §-des 201 lg 2, 202, 203, 203¹, 204, 205, 205¹, 205² või 435 lg 3 toodud relatiivsete (otstarbekust käsitlevate) aluste esinemisel;
- Eesti võttis oma siseriiklikusse õigusesse üle direktiivi 2012/29/EL, mille alusel kehtestati kuriteoohvrite õiguste miinimumnõuded ning millega seondult viidi KrMS- i sisse olulisemad muudatused;
- KrMS §-des 207 ja 208 sätestatud süüdistuskohustusmenetluse kord on direktiiviga 2012/29/EL kooskõlas;
- kannatanu huvid on tagatud KrMS-s õiguste kujul.

2. RIIKLIK SÜÜDISTUS JA ERASÜÜDISTUS

2.1. Riikliku süüdistuse mõiste ja ajalugu

Kaasaegsel riikliku süüdistuse institutsioonil on pikk, tinglikult antiikaega ulatuv ajalugu. Süüdistus kui seadusega ettenähtud kuritegude (süütegude) jälgimise vorm, kui tegevus, on alati jagunenud kahte ossa – eelmenetluseks ja lõplikuks menetluseks⁹¹ ehk tänapäeval kehtivas õiguses vastavalt kohtueelseks menetluseks ja kohtumenetluseks. Siinkohal aga väärleb tähelepanu asjaolu, et näiteks Rooma protsess ei tundnud omal ajal erilist ametkonda, kelle ülesandeks oleks olnud avalikkuse huvides kohtus süüdistada.⁹² Vastavasisuline ametkond, kelle ülesandeks sai avalikkuse huvides kohtus süüdistada, tekkis keskajal Prantsusmaal, kuid XV sajandil asendas Prantsusmaal võistkondliku protsessi inkvisitsiooniprotsess, mille osadest kujunesidki nimelt välja kaasajal levinud menetlusetapid – juurdlus ja eeluurimine⁹³ ning kohtumenetlus⁹⁴. Lisaks eelnimetatule esitas omal ajal sama teemaga seonduvalt vägagi huvitava õiguslikust seisukohast vaadatuna käsitluse ka Otto Tief, kes kirjutas autori arvates nõ tulevikku etteruttavalt – tänapäeval kehtiva riiklikkuse põhimõtte suunas –vaadates: „Olgugi et kõik nimetatud uuema aja protsessi instituudid on laenatud inkvisitsiooniprotsessist, kuid need rajati hoopis uutele põhimõtetele, ehk õigem: retsepeeriti hoopis vanad alused ja moodustati ümber uue aja nõuetele vastavalt. Nimelt tuldi jälle vana greeka-rooma-germaani võistluseprotsessi juurde tagasi, eraldades inkvisitsiooniprotsessi ainsast ja ühtlasest kohtuvõimust süüdistuse- ja kaitseorganid. Vastavalt tarvetele asetati süüdistus riiklikule alusele, selle organiks inkvisitsiooniprotsessi tõukejõudu – *promovens inquisitionis* – prokuratuuri-asutust ümber luues“.⁹⁵

Kui jätkata eelmises lõigus mainitud avalikkuse huvides kohtus süüdistada õigustatud keskaegse ametkonna käsitlemist, siis sarnane (vähemalt nimetuse järgi) asutus toimis ka iseseisvunud Eestis ning seda tulenevalt Ajutise Valitsuse poolt 27. novembril 1918.a. vastuvõetud ajutiste kohtute sisseseadmise määrusest, mille §2 sätestas, et prokuröri ametkond asub kohtuministeeriumi juures. Siinkohal aga olgu täienduseks öeldud, et enne Eesti

⁹¹ F. Luiksaar. Riikliku süüdistuse institutsiooni kujunemine ja arenguperspektiivid taasiseseisvunud Eestis aastatel 1991-1996. *Juridica* 1997, nr 7, lk 365.

⁹² *Ibid*, lk 365.

⁹³ Tänapäeval kohtueelne menetlus.

⁹⁴ F. Luiksaar, lk 365.

⁹⁵ O. Tief. Eeluurimise reformi küsimus. *Juriidiline ajakiri Õigus*, 1923, nr 1, lk 2. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.digar.ee/arhiiv/et/periodika?id=991> (11.02.2018).

iseseisvumist 1918. aastal baseerus prokuratuuristruktuur, nagu kohtusüsteemgi, Vene 1864. aasta kohtute seadustikul.⁹⁶ Ja siin siis olgu veel lõpetuseks vahemärkusena mainitud, et „11. novembril 1918.a. nimetati ametisse esimene Eesti Vabariigi prokurör Jaan Teemant. Selle mehe teeneid Eesti prokuratuuri rajajana ja aatelise riigimehena on raske üle hinnata. Ka iseseisva riigi hävitajad, kes fabritseerisid Jaan Teemantile süüdistuse, rõhutasid eriti ohtliku süüteona just tema tegevust Eesti Vabariigi prokurörina“.⁹⁷

06. aprillil 1938.a. andis Eesti Vabariigi Riigivanem välja dekreedina kohtute seadustiku, mille 6. peatüki pealkiri oli „Prokuratuur“. Nimetatud seadustiku §29 määras kindlaks prokuratuuri struktuuri /.../. Prokuratuur tegutses seaduslikkuse (oportuniteedi või legaliteedi) põhimõttel. Oma tegevuses baseerus prokuratuur järgmistel põhimõtetel: eraldiseisvus kohtust, jaotumatus (prokuratuuri ühtsuse printsiip), alluvus (subordinatsiooni printsiip) ja seaduslikkus ning täitis kolme liiki funktsioone: kohtulikud funktsioonid, kohtuadministratiivsed funktsioonid ja administratiivsed funktsioonid. Prokuratuuri kohtulik funktsioon aga seisnes tegevusena peamiselt osavõtus kriminaalkohtus menetletavatest asjadest ehk prokuratuuri peamiseks ülesandeks seega oligi mainitust tulenevalt riiklik süüdistamine.⁹⁸

Mis selline siis on riiklik süüdistus? Kahjuks puudub meil tänapäeval siseriiklikul tasandil kehtivas KrMS-s üldse riikliku süüdistuse mõiste täpne määratlus, kuid sellele vaatamata sätestab sama seadustiku §30 lg 1, et prokuratuur /.../ ning esindab riiklikku süüdistust kohtus. Samasugune olukord riikliku süüdistuse mõiste sisustamisega esineb meie õiguses ka prokuratuuriseaduses (edaspidi ProkS)⁹⁹, mille §1 lg 1 kohaselt prokuratuur /.../ esindab kohtus riiklikku süüdistust /.../. Eelnevast tulenevalt tundub autorile siiski olevat õige kujundada endapoolne arvamus sellest, et need kaks samaaegselt ehk 01.07.2004 jõustunud (küll kahest erinevast seadusest tulenevat) paragrahvi lihtsalt viidi õigusselguse põhimõttest lähtudes omavahelisesse vastavusse, jättes riikliku süüdistuse mõiste sisustamise nõ tagaplaanile. Peale selle ei saa siinkohal olla meile eelnevalt püstitatud küsimusele vastamisel abiks ka PS §151, kus on üksnes sätestatud, et esinduse, kaitse, riikliku süüdistuse ja seaduslikkuse järelevalve korralduse kohtumenetluses sätestab seadus. Samas aga võib ProkS §4 lg 1 ja §5 lg 1 ning KrMS §30 lg. 2 kogumis käsitledes teha tõsikindla järelduse, et riiklikku süüdistust esindab

⁹⁶ I. Paukštys. Prokuratuuri areng Eesti Vabariigis 1940. aastani. *Juridica* 1995, nr 6, lk 264.

⁹⁷ R. Sepp. Süüdistaja kaitseks. *Juridica* 1999, nr 2, lk 53.

⁹⁸ I. Paukštys, lk 266-268.

⁹⁹ Prokuratuuriseadus. RT I 1998, 41, 625.

kohtus prokuratuuri nimel prokurör. Sõna „prokurör“ oli omal ajal võetud kasutusele prantsuskeelsetest vastest *procureur*, mis omakorda tuleneb ladinakeelset terminist *procurator*.¹⁰⁰ Kogu eelneva põhjal tuleb autori arvates pöörduda riikliku süüdistuse mõiste sisustamiseks välismaise erialakirjanduse poole ja viia selle põhjal läbi süsteemne analüüs.

Riiklik süüdistus on teadaolevalt endas ka erasüüdistust sisalduva süüdistuse mõiste üks laiemaid liike. Kuid riikliku süüdistuse peamine erinevus erasüüdistustest seisneb selles, et seda toimetatakse riigi nimel volitatud isikute, mitte aga füüsilise isiku poolt.¹⁰¹ Samaaegselt on eksisteerimas õiguslik arusaam, et mõiste „süüdistus“ kui selline ei ole üheti mõistetav, sest kriminaalmenetlusalases teaduses eristatakse süüdistust nii selle materiaalsoõigusliku sõnalise tähenduse kui ka selle menetlusliku sisu poolest. Riikliku süüdistuse koha ja rolli ning selle olemuse, sisu ja struktuuri määramist teiste kriminaalmenetluslike funktsioonide hulgas on otstarbekohane teostada süsteemse analüüsi seisukohast vaadatuna.

Nagu märkis Savitskiy V. M.: „Riikliku süüdistuse toetamise puhul kohtus on tegemist juba eelnevalt alustatud kriminaalmenetluse jätkamisega isiku suhtes, kellele on esitatud süüdistus kuriteo toimepanemises ehk on tegemist reglementeeritud ja süüdistuse kriminaalmenetlusliku funktsiooni teisendist tuleneva kriminaalmenetlusliku tegevusega, mis toimub kohtuliku arutamise spetsiifilistes tingimustes“.¹⁰²

KrMS §6, §16 lg 1, §17 lg 1, §30 lg 1 ja 2 jt ning ProkS §1 lg 1, §4 lg 1 ja §5 lg 1 sisalduvate sätete analüüsimise järgselt võib asuda suhteliselt kindlale seisukohale, et riiklik süüdistus kujutab endast prokuröri poolt riigi nimel teostatavat ja menetlusseaduses sätestatud tegevust kohtueelse menetluse asutuse järelduse – süüdistatav pani temale inkrimineeritava kuriteo toime – paikapidavuse tõendamisel esimese astme kohtus.

Eelnimetatu kõrval peab autor siinkohal muuhulgas vajalikuks tõdeda, et erinevatel aastatel olid õigusteadlaste seisukohad riikliku süüdistuse olemuse kohta olulisel määral omavahel lahknevad, sest riikliku süüdistuse instituut köitis alati teadlaste ja menetluspraktikute tähelepanu ning seda põhjusel, et süüdistus on kriminaalmenetluse keskne tuum, millega tuleb

¹⁰⁰ F. Luiksaar, lk 365.

¹⁰¹ Лукожев Х. М. История возникновения и развития государственного обвинения в России. История государства и права. 2011. № 23, lk 27.

¹⁰² Савицкий В. М. Государственное обвинение в суде. Москва, 1971, lk 59.

kahtlemata nõustuda. Eelneva kinnituseks võib siinkohal muuhulgas märkida, et kohtueelse menetluse ebakvaliteetne läbiviimine toob endaga kaasa probleemid riikliku süüdistuse toetamisel.¹⁰³ Ei ole süüdistust, ei ole ka menetlust.

Nii näiteks kirjutas V. I. Baskov 1967. aastal: „Riikliku süüdistuse toetamise puhul ei ole tegemist mitte omaette eesmärgi, vaid seaduslikkuse tagamise vahendiga kriminaalasjade menetlemisel. Kohtulikust arutamisest osa võttev prokurör teostab seega järelevalvet seaduslikkuse üle kohtu tegevuses kriminaalasjade menetlemisel“.¹⁰⁴ Hiljem on sama õigusteadlane loobunud niivõrd radikaalsest lähenemisest ning asunud hoopis sellisele seisukohale: „Kahtlemata on prokurör kohtus eelkõige kohustatud paljastama kurjategijat, taotlema süüdlase õiglast karistamist kohtu poolt ja abistama kohut õigusemõistmisel rangelt vastavalt seadusele. Aga juhul, kui kohus rikub kriminaalasja menetlemise käigus menetlus- või materiaalseadust, siis on prokurör kohustatud viivitamatult sellele reageerima samasuguselt, nagu ta oleks kohustatud reageerima seaduse igasuguse rikkumise peale mis tahes menetlusosalise poolt“.¹⁰⁵

Kuid kõige lähedam Eesti õigusele (KrMS §35 lg 1) on autori arvates alljärgnev riikliku süüdistuse käsitlus, mille esitas oma erialases väljaandes venemaa teadlane-kriminalist ja õigusteaduste doktor O. J. Bayev: „Vastavasisulisel menetlusedokumendis kajastatud süüdistus muutub oma iseloomu poolest väiteks, et isik pani konkreetse kriminaalkorras karistatava teo toime või siis tõendamiseseme tuuma moodustatavaks süüdistusteesiks. Süüdistuse esitamine, formuleerimine ja põhjendamine on kohtueelse uurimise asutusel lasuv ülesanne, mille täitmise järgselt koostab uurija (juurdleja) süüdistuskokkuvõtte (süüdistusakti), kirjutab sellele alla ja edastab koos kriminaaltoimikuga prokurörile. Süüdistuskokkuvõtte (süüdistusakti) kinnitamise ja kriminaaltoimiku kohtule edastamise otsustab prokurör. Nagu tundub, nimelt selle ajahetkega ongi seostatav riikliku süüdistuse teke“.¹⁰⁶

Seega võib lõppkokkuvõttes autori arvates sisustada riikliku süüdistuse mõistet järgmiselt: „kohtule seaduslikkuse põhimõtet järgides adresseeritud süüdistava võimu ametlik nõue

¹⁰³ Галимов Э. Р. Участие государственного обвинителя по уголовным делам в суде первой инстанции: Монография. Москва, 2012, lk 3.

¹⁰⁴ Басков В. И. Прокурор в суде первой инстанции. Москва, 1968, lk 79.

¹⁰⁵ Басков В. И. Надзор прокурора в суде по уголовным делам. Москва, 1975, lk 10.

¹⁰⁶ Баев О. Я. Прокурор как субъект уголовного преследования. Москва, 2006, lk 55-56.

süüdistatava kriminaalvastutusele võtmiseks ja temale karistuse määramiseks¹⁰⁷. Edasi jätkab autor erasüüdistuse mõiste ja ajaloo käsitlesega.

2.2. Erasüüdistuse mõiste ja ajalugu

Iseenesest ei ole erasüüdistuse instituut nii oma definitsiooni kui ka olemuse poolest nüüdisaegsele Euroopale sugugi võõras, kuigi vastavasisulisel erialakirjanduses käivad suhteliselt pingelised arutelud selle üle ning muuhulgas on eksisteerimas ka seisukoht, et tegemist on pigem harva esineva nähtusega, mis väljendub enamjaol kannatanu nõ võitluses prokuröri menetluse lõpetamise või süüdistustest loobumise otsustuse vastu ja on käsitletav kannatanu puhul tema viimase võimalusena tuua oma asi igal juhul kohtu ette.¹⁰⁸

Kuid kahtlemata kohe alguses ehk enne erasüüdistuse instituudi võimalike teoreetiliste ja praktiliste probleemide käsitlemise juurde asumist tuleb autori seisukohast lähtudes jõuda esmajoonel selgusele, mida kujutab siiski endast menetlusteadlaste arvamuse kohaselt erasüüdistus, mille järgselt juba kujundada endapoolne seisukoht sellest, mis on erasüüdistus materiaals- ja menetlusõiguslikus tähenduses.

Nii näiteks S. I. Katkalo ja V. Z. Lukashevich leidsid erasüüdistuse mõistet sisustades, et selleks on teatud kategooriaasse kuuluvate asjade menetlemiseks ette nähtud erimenetluslik kord ja et nende algatamine ei ole mõeldav muul viisil kui üksnes kannatanu (kuriteo) kaebuse alusel ning et taolise menetluse lõpetamine on võimalik kannatanu ja süüdistatava leppimisega.¹⁰⁹ Pisut erinevalt, kuid autori arvates juriidiliselt suhtelise sarnasusega tõi erasüüdistuse definitsiooni esile ka M. S. Strogovich, leides, et erasüüdistus on kriminaalmenetluse vorm, mille puhul toimub selle algatamine üksnes kannatanu kaebuse alusel, toimetatakse viimase enese poolt ning kuulub menetluse igas staadiumis lõpetamisele kannatanu ja süüdistatava leppimisel.¹¹⁰ Lisaks kahele eelnimetatud erasüüdistuse mõiste käsitlesele esitas omakorda vägagi huvipakkuva õigusliku seisukoha sama teemaga seonduvalt ka H. Kromel juba ammusel

¹⁰⁷ Autori enda tehtud järeldus.

¹⁰⁸ M. Wade, C. Lewis, B. Aubusson de Cavarlay. Well-informed? Well Represented? Well Nigh Powerless? Victims and Prosecutorial Decision-making. *European Journal on Criminal Policy and Research* (2008) 14, lk 249-261, lk 260. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2Fs10610-008-9066-7.pdf> (08.02.2018).

¹⁰⁹ Катъкало С. И., Лукашевич В. З. Судопроизводство по делам частного обвинения. Ленинград, 1972, lk 29.

¹¹⁰ Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса. Москва, 1958, lk 101.

1925. aastal: „Nagu meil on hästi teada, on terve rida kriminaalasju, kus prokurör mitte ainult süüdistajana ei võta osa protsessist, vaid kus ta on kõrvaldatud ka järelevalvest eeluurimise ja politseilise juurduse üle. Need asjad on nii-öelda era-asjad, s. o. niisugused, mida võib üles võtta ainult kahjusaaja kaebuse põhjal ja mida võib ära lõpetada poolte äraleppimise korral“.¹¹¹ Kogu eelpoolnimetatud taustal tundub siinkohal autorile olevat tagasihoidlikuks ja õiguslikult külaltki lünklikuks ehk juriidilist täiendamist vajavaks K. F. Gutsenko esitatud lähenemine erasüüdistusmenetluse sisustamisel, kes käsitles erasüüdistusena menetlusi, mille puhul on süüdistuse toetamise õigus omistatud kannatanule.¹¹²

Eelnevas lõigus toodud menetlusteadlaste käsitlused erasüüdistuse mõiste ja olemusega seonduvalt ning lisaks ka autori enda pikaajaline tööalane praktiline kokkupuude õiguse valdkonnaga võimaldavad kogumis temal sisustada erasüüdistuse mõistet järgmiselt: *erasüüdistus* on materiaalõiguslikus tähenduses kannatanu poolt pädevale asutusele (kohtule) esitatud faktiväide tema suhtes toimepandud kuriteost, mille üle kriminaalvastutusele võtmise otsustamise on riik delegeerinud kannatanule; *erasüüdistus* on menetluslikus tähenduses eriõigusliku protseduuri raames toimuva kriminaalmenetlusliku tegevuse eriliik, mis võimaldab erasüüdistajal väljendada süüdistatava suhtes alustatud kriminaalmenetluses oma riigiorganite jaoks kohustuslikku tahet nii süüdistuse juurde jäämisel kohtus kui ka sellest loobumisel.¹¹³

Olgu siinkohal etteruttavalt öeldud, et Eestis kuni 01.07.2004 kehtinud kriminaalmenetluse koodeksi (edaspidi ka KrMK)¹¹⁴ kolmekümne neljandas peatükis sisaldunud erasüüdistusmenetluse regulatsioon oli oma õigusliku ülesehituse ja toimimise põhimõtete kohaselt vägagi sarnane nii eelpool menetlusteadlaste käsitletud kui ka autori enda poolt sisustatud erasüüdistuse mõiste ja olemusega (vt. töö alapeatükk 2.4.1.).

Nüüd aga pöördub autor vahetult erasüüdistusmenetluse ajaloo poole. Nagu oli käesoleva ajapeatüki alguses juba korra mainitud ühiskonnas eksisteerivast seisukohast, et erasüüdistuse puhul on pigem tegemist harva esineva nähtusega ning vaatamata ka asjaolule, et kaasaegsetes ühiskondades kujunenud ja omaksvõetud pikemaajalisest õigusalasest praktikast lähtudes on

¹¹¹ H. Kromel. Prokuröri osavõtte erasüüdistuse-asjadest. Juriidiline ajakiri Õigus, 1925, nr 6, lk 145. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.digar.ee/arhiiv/et/periodika?id=991> (09.02.2018).

¹¹² Гуценко К. Ф. Частное обвинение в советском уголовном процессе. Диссертация кандидата юридических наук. Москва, 1958, lk 3.

¹¹³ Autori enda tehtud järeldus.

¹¹⁴ Kriminaalmenetluse koodeks – RT I 2004, 27, 176.

kriminaalmenetluse toimetamine delegeeritud peaaegu eranditult riiklikele süüdistajatele, on siiski kaugest minevikust pärinevaid viiteid erasüüdistusele võimalik leida ka kõige varasematest meile teadaolevatest õigussüsteemidest.

Näiteks varasematel aegadel eksisteerinud ühiskondades menetleti märkimisväärsem osa kuritegusid nõ eraviisiliselt. Muuhulgas ei olnud Inglismaal enne XIX sajandit suurema osa kriminaalsüütegude menetlemisel ette nähtud avalike süüdistajate osavõttu ehk menetluse alustamine ja kohtukäimine lasus ohvril enesel või tema sugulastel.¹¹⁵ Taolise õigusliku lähenemise põhjus aga tulenes asjaolust, et tolle Inglismaa õiguse kohaselt käsitleti kuritegusid mitte riigi, vaid konkreetsete isikute või perekondade vastu toimepandutena, mille tõttu nimelt ohver või keegi tema sugulastest pidi initsieerima menetluse ja korraldama süüdioleva isiku vastutusele võtmise.¹¹⁶

Kui aga liikuda nn ajaloolisel sirgjoonel asudes meie ajast veelgi kaugemale, siis antiikajal ehk kreeklaste, roomlaste ja germaanlaste juures oli ettevalmistav menetlus (eelduslikult kohtueelne menetlus tänapäeval kehtivas õiguses) kahjukannatanud eraisikute käes ehk kohtuvõimust täiesti lahus ehk sellest tulenevalt erasüüdistuse esindajate võimkonnas.¹¹⁷

Kogu eelnevast lähtudes võib autori arvates asuda seisukohale, et erasüüdistuse instituudil on pikaajaline ja kaugesse minevikku ulatuv ajalugu ning kokkuvõtvalt võib siinkohal õigustatult väita, et mainitud erasüüdistuse valdkond andis omal ajal nõ tõuke kaasaegse kriminaalmenetluse arengule, sest ajalooliselt oli erasüüdistus (sealhulgas vara- ja suuremas osas ka kõrgkeskaegne menetlusõigus kui eraõigus) ainus kohtuliku kaitse liik rikutud õiguste ja huvide heastamisel. Ka kogu kriminaalmenetluse enese arenemise käik annab kogumis tunnistust sellele, et esialgu valitses nn õiguse väljal siiski eranditult eraõigus, mille iseloomulikeks joonteks olid vaidlejatest osapoolte seisukohad ja nendevahelise menetluse formalism. Kuid juba hiliskeskajal ehk Saksa kriminaalprotsessi ja -õiguse koodeksi (Carolina)¹¹⁸ kehtestamisega 1532. aastal hakkas karistusõigus muutuma eraõigusest

¹¹⁵ D. Klerman. Settlement and the Decline of Private Prosecution in Thirteenth-Century England. Law and history review. Vol. 19 N 1, 2001, lk 1.

¹¹⁶ *Ibid*, lk 1.

¹¹⁷ F. Luiksaar, lk 365.

¹¹⁸ T. Vormbaum, M. Bohlander. A Modern History of German Criminal Law. Springer-Verlag Berlin Heidelberg, 2014, lk 29. Arvutivõrgus kättesaadav:

http://riclc.ut.ac.ir/images/booklibrary/A_Modern_History_of_German_Criminal_Law.pdf (12.02.2018).

märgatavalt avalikuks õiguseks.¹¹⁹ Ja alles riigi positsiooni järkjärgulisel arenemisel, tugevnemisel ja tsentraliseerimisel saavutaski riiklik (avalik) süüdistus tänapäeval kriminaalmenetluses valitseva seisundi.

Ning erasüüdistuse ajaloolise käsitluse lõpetuseks soovib autor siinkohal täiendavalt osutada tähelepanu ka Lord Wilberforce sõnavõtule asjas “Gonriet v Union of Post Office Workers”, kus viimane rõhutas igale inimesele võimaldatava kriminaalsüüdistuse esitamise õiguse põhimõttelist tähendust, öeldes: “Seadust toimivana näha sooviva üksikisiku käsutuses on tõhus vahend – ta peab alustama erasüüdistust. See on ajalooline õigus, mis pärineb meie õigussüsteemi tekkeajast”.¹²⁰ Järgnevalt toob autor esile Eesti kriminaalmenetluse koodeksis sisaldunud erasüüdistusmenetluse regulatsiooni kehtestamise, õigusliku ülesehituse ja toimimise põhimõtted ning viib läbi vastavasisulise analüüsi selle ühtimisest ja/või mitteühtimisest töö alapeatükis 2.2. toodud nii menetlusteadlaste kui ka autori enda poolt sisustatud erasüüdistuse mõistele ja olemusele.

2.3. Erasüüdistuse kehtestamine Eesti kriminaalmenetluse koodeksis

13.05.1998. aastal vastuvõetud kriminaalmenetluse koodeksi, kriminaalkoodeksi, haldusõiguserikkumiste seadustiku, politseiseaduse, apellatsiooni ja kassatsiooni kriminaalkohtumenetluse seadustiku, täitemenetluse seadustiku, jälitustegevuse seaduse ja tolliseaduse muutmise ja täiendamise seadusega¹²¹ täiendati kriminaalmenetluse koodeksit (KrMK) uue ehk üheksanda osaga, mis kandis nimetust erasüüdistusmenetlus. Eelnimetatud ajahetke võib autori arvates käsitleda erasüüdistuse nõ õnnestunud juurutamisena Eesti õigusesse. Lisaks eelnevale on siinkohal vajalik juhtida tähelepanu ka asjaolule, et sedamoodi täiendatud ja kuni 01.07.2004 (küll teatud muudatustega, millest üksikasjalikumalt allpool) kehtinud KrMK 34. peatükkis sisaldunud erasüüdistusmenetluse regulatsioonist (täpsemalt §391 lõikest 1) tulenevalt oli piiritletud kuritegude ring, mille puhul kuulus õigus taotleda kriminaalmenetluse alustamist vaid kannatanule või siis tema seadusjärgsele esindajale, kui kannatanu on alaealine või puuetega isik. Nimetatud ehk piiritletud kuritegudeks olid kriminaalkoodeksi (edaspidi ka KrK)¹²² kehtimise ajal esialgu §113 (vägivallateod isiku kallal), §115 lg 1 (vägistamine ehk suguühendus täisealise naisisikuga vägivalla või vägivallaga

¹¹⁹ J. Sootak. Karistusõiguse alused. Tallinn, Kirjastus Juura 2003, lk 15.

¹²⁰ Richard J. Stafford. Private Prosecutions. London, 1989, lk 181-182.

¹²¹ RT I 1998, 51, 756.

¹²² Kriminaalkoodeks – RT 1992, 20, 288.

ähvardamise abil või ära kasutades kannatanu abitut seisundit), §128¹ (kutsetegevuses teatavaks saanud saladuses hoitava teabe avaldamine), §129 (laim) ja §130 (solvamine). Hiljem ehk 19.04.2000 vastuvõetud kriminaalmenetluse koodeksi, prokuratuuriseaduse, täitemenetluse seadustiku, Vabariigi Presidendi ja Vabariigi Valitsuse liikme kohtulikule vastutusele võtmise seaduse, kohtuniku staatuse seaduse, apellatsiooni ja kassatsiooni kriminaalkohtumenetluse seadustiku, jälitustegevuse seaduse ning krediitiasutuste seaduse muutmise seadusega¹²³ arvati KrMK §391 lõikes 1 sätestatud nõ erasüüdistuse alla kuuluvate kuriteokoosseisudest välja KrK §115 lõikes 1 sätestatud teo koosseis. Sellele järgnevalt ehk 06.06.2001 vastuvõetud karistusseadustiku (KarS)¹²⁴ jõustumisel 01.09.2002 käsitleti nõ absoluutsetena erasüüdistusajadena ning seda kuni erasüüdistuse regulatsiooni kaotamiseni alates 01.07.2004 järgnevaid kuriteokoosseise erasüüdistusmenetluse kehtivuse ajal kehtinud redaktsioonides: kehaline väärkohtlemine (§121), isikuandmete ebaseaduslik avaldamine (§157), lapse ülalpidamise kohustuse rikkumine (§169) ja vanema ülalpidamise kohustuse rikkumine (§170).

Olgu siinkohal klauslina lõpetuseks öeldud, et kriminaalmenetluse seadustiku jõustumisega 01.07.2004 erasüüdistus küll kaotati ja kriminaalmenetluse läbiviimine kannatanu tahtest enam ei sõltunud, kuid kriminaalmenetluse seadustiku rakendamise seaduse (edaspidi ka KrMSRS)¹²⁵ §2 lg 1 alusel arutati enne kriminaalmenetluse seadustiku jõustumist kohtusse saadetud kriminaalasja või kohtu alustatud erasüüdistusajaja maa- ja linnakohtus siiski veel endiselt kriminaalmenetluse koodeksi sätteid järgides.

2.4. Erasüüdistusmenetlus Eesti kriminaalmenetluse koodeksis

Nagu oli juba korra eelpool põgusalt tõdetud, siis nägi KrMK kolmekümne neljandas peatükis sätestatud ja kõigest kuue paragrahviga (§-d 391-396) esindatud erasüüdistusmenetluse regulatsioon ette teatud kuriteokoosseisud, mille puhul oli kriminaalmenetluse alustamist õigus kohtult taotleda vaid kannatanul või tema seadusjärgsel esindajal. Nimetatud taotluse võis tagasi võtta kuni kohtuvaidluse lõppemiseni (KrMK §391 lg 1). KrMK §391 lg 2 p 2 kohaselt pidi kannatanu kohtule erasüüdistusmenetluses kriminaalmenetluse alustamiseks esitatavas taotluses märkima muuhulgas selle isiku andmeid, kelle suhtes ta erasüüdistuse soovib esitada,

¹²³ RT I 2000, 35, 222.

¹²⁴ RT I 2001, 61, 364.

¹²⁵ RT I 2004, 46, 329.

samuti erasüüdistuse sisu¹²⁶ (KrMK §391 lg 2 p 3), kohtuistungile taotluse korras kutsutavate isikute andmeid (KrMK §391 lg 2 p 4) ja tõendeid, mille väljanõudmist ta taotleb (KrMK § 391 lg 2 p 5). KrMK §391 lg 2 p 6 sätestas, et vajadusel võib kannatanu lisada oma taotlusele ka kirjalikke materjale. Kui käesoleval ajal on kannatanu jaoks kriminaalmenetlus ilma kuludeta, sest teda esindab riik, siis erasüüdistusmenetluses pidi kannatanu või tema seadusjärgne esindaja tasuma KrMK §391 lg 3 kohaselt kohtu deposiitarvele kautsjoni kolmekümne päevamäära ulatuses (autori arvates seisnes nimetatud sätte eesmärk muuhulgas alusetute kaebuste esitamise vältimises), mille tasumisest võis kohtunik kannatanu osaliselt või täielikult vabastada vastavalt oma diskretsiooniõigusele. Lisaks nägi seadus ette võimaluse kannatanu kaebuse osalisel või täielikul rahuldamisel kautsjoni tagastamise kannatanule ja kannatanu kaebuse rahuldamata jätmisel – kautsjoni kandmise riigituludesse (KrMK §396 lg 2). Erandlikel juhtudel alustati kõne all olevate kuritegude puhul kriminaalmenetlust ka kannatanu taotlusest sõltumata ehk seda pidi nõudma avalik või üldine huvi või kannatanu abitu seisund või tema sõltuvus süüdistatavast. Sellisel juhul viidi kriminaalmenetlus läbi üldises korras ja selle lõpetamine kannatanu leppimise korral süüdistatavaga ei olnud võimalik (KrMK §391 lg 5).

Erasüüdistusmenetluse läbiviimisel oli keskse tähendusega roll kohtunikul, sest temal lasus enne erasüüdistusajast kriminaalmenetluse alustamist nii kohustus üritada kannatanut ja isikut, kelle suhtes erasüüdistus esitati, lepitada (KrMK §392 lg 1 p 2) kui ka selgitada mõlemale poolele nende õigusi ja kohustusi (KrMK §392 lg 1 p 3). Kui leppimine jäi mis tahes põhjusel saavutamata, siis alles sellisel juhul koostas kohtunik erasüüdistusajast erasüüdistusmenetluse alustamise määruse (KrMK § 392 lg 3) ja isik, kelle suhtes erasüüdistus esitati, muutus süüdistatavaks (KrMK §392 lg 4).

KrMK §395 lg 2 kohaselt oli erasüüdistusajast kohtulikult arutamisel süüdistajaks kannatanu ehk temal lasus nii sellest kui ka erasüüdistusajast eneste olemusest tulenevalt ka põhiline isikulisest tõendiallikast tuletatav tõendamiskoormis.¹²⁷ KrMK §395 lg 3 nägi ette, et kannatanu mõjuva põhjusega ilmumata jätmise tingib kriminaalmenetluse lõpetamise. Huvitavaks erandiks oli erasüüdistusmenetluse puhul võimalus asja arutada ilma süüdistatavata, kui kannatanu sellega nõustus ning süüdistatav oli oma seletused kohtule edastanud kirjalikult ja

¹²⁶ Autori arvates on siinkohal õigustatud viidata Riigikohtu Kriminaalkolleegiumi 24.04.2003 otsuse nr 3-1-1-53-03 punktile 10, mille kohaselt ei tohi kohus väljuda süüdistuse piiridest.

¹²⁷ RKKK 07.05.2003 kohtuotsus nr 3-1-1-47-03, p 11 (koos viitega RKKK 26.05.1998 otsusele asjas nr 3-1-1-71-98 - RT III 1998, 21, 213).

taotlenud kohtulikku arutamist enda osavõtuta (KrMK §395 lg 4 p 2). KrMK §395 lg 5 alusel selgitas kohus täiendavalt ehk enne kohtuliku uurimise algust kannatanu ja kohtualuse leppimise võimalust. Ülekuulamist toimetas erasüüdistusmenetluses kohtunik (KrMK §395 lg 6). Kui aga kriminaalasja arutamisel tekkis vajadus välja selgitada täiendavaid olulisi asjaolusid, mida ei ole võimalik kohtuistungil teha, oli kohtul õigus saata kriminaalasi eeluurimiseks (KrMK §395 lg 7). EV Riigikohus on viimatinimetatud seaduse sätte tõlgendamise ja kohaldamisega seonduvalt tõdenud oma lahendis järgmist: „Erasüüdistuse asjad erinesid üldises korras arutatavatest asjadest selle poolest, et neis ei viidud läbi eeluurimist. Selline regulatsioon pani kohtutele kohustuse eriti hoolikalt jälgida, et oleks kogutud kõik asjas olevad tõendid ning nende alusel väljaselgitatud sündmuse asjaolusid oleks hinnatud igakülgset, täielikult ja objektiivselt. Seda võis kohus teha, kohustades menetlusosalisi tõendeid esitama või kogudes neid ise“.¹²⁸

Ja siinkohal olgu siis lõpetuseks öeldud niipalju, et erasüüdistusmenetlus kui selline kadus (küll juba viidatud KrMSRS §2 lg 1 sätestatud erisusega) üheaegselt koos KrMK-ga Eesti õigusmaastikult alates 01.07.2004.

2.4.1. Erasüüdistusmenetlust käsitlev analüüs

Enne vastavasisulise analüüsi poole pöördumist asub töö autor siinkohal juba etteruttavalt seisukohale, et tema arvates oli Eesti KrMK-s aastatel 1998-2004 kehtinud erasüüdistusmenetluse regulatsioon oma õigusliku ülesehituse ja toimimise põhimõtete kohaselt vägagi sarnane töö alapeatükis 2.2. toodud nii menetlusteadlaste kui ka autori enda poolt sisustatud erasüüdistuse mõiste ja olemusega (välja arvatud K. F. Gutsenko esitatud erasüüdistuse käsitus) ning seda lähtudes alljärgnevast võrdlusanalüüsist.

Kui näiteks võtta meie võrdluse läbiviimisel aluseks S. I. Katkalo ja V. Z. Lukashevichi sisustatud erasüüdistuse mõistet (vt töö lk 29) kaheks osaks jaotatud kujul ehk esiteks seda, et „selleks on teatud kategooriaasse kuuluvate asjade menetlemiseks ette nähtud erimenetluslik kord ja et nende algatamine ei ole mõeldav muul viisil kui üksnes kannatanu (kuriteo) kaebuse alusel“ ning teiseks seda, et „taolise menetluse lõpetamine on võimalik kannatanu ja süüdistatava leppimisega“, siis kahtlemata tuleb autori arvates taolise mõttearendusega

¹²⁸ RKKK 23.11.2004 kohtumäärus nr 3-1-1-115-04, p 7.

nõustudes nentida, et sarnase õigusliku tähendusega sätted sisaldasid ka KrMK-s ehk nendeks olid §5 lg 1 p 6, §391 lg 1, §392 lg 3 ja §395 lg 5.

Eelnevast pisut erinevale seisukohale tuleb autori mõttekäigust tulenevalt jõuda siinkohal M. S. Strogovichi sisustatud erasüüdistuse definitsiooni (vt töö lk 29) ja KrMK-s sisaldunud erasüüdistusmenetluse regulatsiooni omavahelise vastavuse üle analüüsimise järgselt, kuna KrMK ei näinud erasüüdistusmenetluse puhul kriminaalmenetluse lõpetamise võimalust „kannatanu ja süüdistatava leppimisel menetluse igas staadiumis“, vaid see oli võimalik üksnes kuni kohtuvaidluse lõppemiseni (§391 lg 1). Muus osas, millega on hõlmatav ka tema väide „kriminaalmenetluse toimetamine kannatanu enese poolt“, mille vastandiks oli §395 lg 2, võib autori arvates konstateerida täielikku vastavust analüüsitava definitsiooni ja KrMK vahel.

Järgnevalt ehk seonduvalt H. Kromeli poolt sisustatud erasüüdistuse mõiste (vt. töö lk 29) ning KrMK-s sisaldunud erasüüdistusmenetluse õigusliku ülesehituse ja toimimise põhimõtete omavahelise vastavusega seonduvalt võib autori arvates muuhulgas ka siinkohal täheldada piisava (kuid samas mitte täielikku) õiguslikku sarnasust näiteks tema väidete „/.../ on terve rida kriminaalasju, kus prokurör mitte ainult süüdistajana ei võta osa protsessist /.../“ ja „Need asjad on nii-öelda era-asjad /.../, mida võib üles võtta ainult kahjusaaja kaebuse põhjal ja mida võib ära lõpetada poolte äraleppimise korral“ puhul, mille vastandiks olid KrMK-s siis vastavalt §5 lg 1 p 6, §391 lg 1, §392 lg 3, §395 lg 2 ja lg 5.

Edasi liikudes ehk puutuvalt K. F. Gutsenko esitatud ja autori arvates juriidiliselt lünklikku erasüüdistusmenetluse mõiste käsitluse (vt töö lk 30), siis selle õiguslikult sedastatava nõ napolisõnalisuse tõttu ei osutu siinkohal põhjalikuma võrdluse teostamine võimalikuks ehk tema toodud väitega „erasüüdistus on menetlus, mille puhul on süüdistuse toetamise õigus omistatud kannatanule“ seonduvalt võib pigem tõdeda üksnes üldjoonelist õiguslikku sarnasust (kuid sellegipoolest mitte vastuolulisust) KrMK-s sisaldunud sättega ehk §395 lg 2.

Ja kõige viimasena ehk siinkohal lõpetuseks analüüsib autor selles lõigus ka tema enese poolt sisustatud erasüüdistuse mõiste (vt töö lk 30) materiaalõiguslikku ja menetluslikku vastavust KrMK-s sisaldunud erasüüdistusmenetluse regulatsioonile. Kuna töö autor on eelnevalt juba sisustanud erasüüdistuse mõistet nii selle materiaalõiguslikus kui ka menetluslikus tähenduses, siis analüüsi teostamisel kasutab ta enda sisustatud erasüüdistuse mõiste kontekstist pärinevaid nn sõnaühendeid eraldivõetutena ja käändeliselt pisut muundatud (kuid sisulist õiguslikku

tähendust moonutamata) kujul. Nii näiteks vaadeldes erasüüdistuse mõiste materiaalõigusliku vastavuse üle analüüsimisel kogumis esiteks nn esimest sõnaühendit, mis käsitleb kannatanu poolt pädevale asutusele (kohtule) esitatavat faktiväidet tema suhtes toimepandud kuriteost ja teiseks nn teist sõnaühendit, mis puudutab kriminaalvastutusele võtmise üle otsustamise üleandmist riigi poolt kannatanule, võime teha tõsikindla järelduse sarnase ja olulise õigusliku sisuga sätete esinemisest ka kehtinud KrMK-s, milleks olid §391 lg 1 ja §395 lg 2. Samasugusele järeldusele võib kokkuvõttes jõuda ka erasüüdistuse mõiste menetluslikku vastavust KrMK-le analüüsides, kuna kahtlemata tuleb autori arvates nõustuda esiteks väitega, et tegemist oli eriõigusliku protseduuri raames toimuva kriminaalmenetlusliku tegevuse eriliigiga (mis vastab KrMK §391 lg 1 sisule) ja teiseks väitega, et taolise menetluse puhul oli eranditult erasüüdistajal õigus väljendada alustatud kriminaalmenetluses oma tahet nii süüdistuse juurde jäämisel kohtus kui ka sellest loobumisel (mis vastab omakorda KrMK §392 lg 5 sätestatule).

Kokkuvõtvalt ehk läbiviidud võrdlusanalüüsi põhjal võib siinkohal seega tõsikindlalt väita, et käesolevas alapeatükis nimetatud menetlusteadlaste ajalisel tunduvalt varem enne KrMK-s sisaldunud erasüüdistusmenetluse regulatsiooni kehtima hakkamist 1998. aastal esitatud käsitlused (välja arvatud K. F. Gutsenko üldjoonelise sarnasusega käsitlus) erasüüdistuse mõiste ja olemusega seonduvast vastavad valdavas osas oma õigusliku sisu poolest Eesti KrMK-s aastatel 1998-2004 kehtinud erasüüdistusmenetluse regulatsiooni õiguslikule ülesehitusele ja selle toimimise põhimõtetele. Peale selle väärrib siinkohal lõppkokkuvõttes autori arvates eraldi märkimist ka asjaolu, et tema enda poolt materiaalõiguslikult ja menetluslikult sisustatud erasüüdistuse mõiste õiguslikust vastavusest KrMK-s sätestatud ja kehtinud erasüüdistusmenetluse regulatsioonile võib tuletada selle õiguslikku piisavust, korrektsust ja paikapidavust. Järgnevalt ehk lõppjäreldustena esitab autor allpool teise peatüki kokkuvõtte.

2.5. Teise peatüki kokkuvõte

Autor toob allpool kokkuvõtte kujul esile järgmised olulisemad järeldused:

- kaasaegsel riikliku süüdistuse institutsioonil on pikk, tinglikult antiikaega ulatuv ajalugu;
- süüdistus on süütegude jälgimise vormina alati jagunenud kaheks osaks ehk kohtueelseks menetluseks ja kohtumenetluseks;

- Rooma protsess ei tundnud omal ajal erilist ametkonda, kelle ülesandeks oleks olnud avalikkuse huvides kohtus süüdistada;
- vastavasisuline ametkond tekkis keskajal Prantsusmaal;
- XV sajandil asendas Prantsusmaal võistkondliku protsessi inkvisitsiooniprotsess, mille osadest kujunesidki nimelt välja kaasajal levinud menetlusetapid;
- süüdistus asetati riiklikule alusele, luues prokuratuuriasutust;
- sarnane asutus ehk prokuröri ametkond toimus ka iseseisvunud Eestis;
- 06. aprillil 1938.a. alustas Eesti Vabariigis oma tegevuse prokuratuur, kelle peamiseks ülesandeks oli riiklik süüdistamine;
- tänapäeval kehtivates õigusaktides (KrMS, ProkS, PS) puudub riikliku süüdistuse mõiste täpne määratlus;
- riiklikku süüdistust esindab kohtus prokuratuuri nimel prokurör;
- riikliku süüdistuse peamine erinevus erasüüdistustest seisneb selle toimetamise viisis;
- välismaise erialakirjanduse kaudu sai sisustatud riikliku süüdistuse mõiste;
- erasüüdistuse instituut ei ole nüüdisaegsele Euroopale sugugi võõras;
- sai sisustatud erasüüdistuse mõiste materiaali- ja menetlusõiguslikus tähenduses;
- varasematel aegadel eksisteerinud ühiskondades menetleti märkimisväärsem osa kuritegusid eraviisiliselt ja ettevalmistav menetlus oli erasüüdistuse esindajate võimkonnas;
- erasüüdistuse instituut andis omal ajal nõu tõuke kaasaegse kriminaalmenetluse arengule ja juba hiliskeskajal hakkas karistusõigus muutuma eraõigusest märgatavalt avalikuks õiguseks;
- üksikisiku käsutuses on tõhus vahend – ta peab alustama erasüüdistust;
- erasüüdistusmenetluse läbiviimisel oli keskse tähendusega roll kohtunikul;
- erasüüdistusaja kohtulik arutamisel oli süüdistajaks kannatanu, kellel lasus põhiline tõendamiskoormis;
- erasüüdistusmenetlus kehtis Eesti KrMK-s aastatel 1998-2004;
- sai tehtud erasüüdistusmenetlust käsitlev analüüs.

3. ERASÜÜDISTUS MUJAL EUROOPAS JA MITTE AINULT

Küsimus erasüüdistuse raames menetletavate kriminaalajade uurimisest välismaises kriminaalmenetluse seadusandluses piirdub õiguslase erialakirjanduse lehekülgedel peamiselt enim arenenud Lääne-Euroopa riikide (nagu näiteks Saksamaa, Prantsusmaa, Austria) ja anglosaksi õigusperekonda kuuluvate selle kõige eredamate esindajate (Suurbritannia, USA) käsitleusega. Erasüüdistusmenetluse realiseerumise võimalused nendes riikides on sellest tulenevalt ka küllaltki üksikasjalikult kajastatud õiguslases erialakirjanduses.¹²⁹ Kuid autorile tundub siinkohal siiski olevat õige, et vastamaks käesoleva töö sissejuhatuses püstitatud küsimusele, on kahtlemata vajalik analüüsida vastavasisulist erasüüdistusmenetlust käsitlevat seadusandlust rohkema arvu Lääne-Euroopa riikide lõikes ning lisaks sellele ka väljaspool Euroopa mandrit asuvate riikide ehk iseäranis Latiin-Ameerika (Argentiina) ja samuti Hiina näitel.

3.1. Erasüüdistus Argentiinas

Argentiina seadusandluses on kriminaalmenetluse alustamise korda reglementeerivad õigusnormid koondatud mitte kriminaalmenetluse seadustikku, vaid kriminaalkodeksi üheteistkümnendasse jakku. Argentiina kriminaalkodeksi (hispaania keeles Código Penal de la Nación Argentina, edaspidi ka CPA)¹³⁰ §71 sätestab, et riiklikult alustatakse kõiki kriminaalajade, välja arvatud erasikute avalduse alusel alustatavad asjad ja eraviisilised asjad.

Niisiis on erasüüdistusmenetlusele alluvateks kuritegudeks CPA §73 kohaselt järgmised õigusvastased teod: 1) laim ja solvamine; 2) kirjades, telegrammides, telefoni- ja kiirsõnumites jne sisalduvate andmete avaldamine, välja arvatud juhul, kui kuriteo panid toime erisubjektid, kelleks on seaduse kohaselt posti- või telegraafiasutuse töötajad ja riigiteenistujad; 3) pahatahtlik konkurents; 4) perekonna ülalpidamiskohustuse rikkumine, kui kannatanuks on üks abikaasastest.¹³¹

¹²⁹ Солтанович А. В. Частный интерес и публичные начала в уголовном процессе. Вестник криминологии, криминалистики и судебной экспертизы. 2008, № 2 (24), lk. 31-33.

¹³⁰ Argentiina kriminaalkodeksi. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.wipo.int/wipolex/ru/text.jsp?file_id=283801 (16.02.2018).

¹³¹ Малярчук Н. В., Самко А. В. Сравнительно-правовой анализ производства по уголовным делам частного обвинения. Юридический вестник 4 (37) 2015, lk 150.

Väärrib tähelepanu asjaolu, et laimamisest või solvamisest tulenevat hagi võib esitada üksnes kannatanu ise, aga pärast tema surma võivad seda teha ka teda üleelanud vanemad, abikaasa, lapsed ja lapselapsed (CPA §75). Kõigis ülejäänud juhtumitel alustatakse erasüüdistusmenetlust eranditult kannatanu enese või tema eestkostja või seadusliku esindaja kaebuse põhjal (CPA §76). Ka riigivõimuorganitel puuduvad volitused taolisse kategooriasse kuuluvates asjades menetluse alustamiseks. Iseäranis sätestab Argentiina CPA §72, et prokuröri on õigus alustada menetlust eraisikute kaebuse alusel initsieeritavates asjades üksnes siis, kui kriminaalkorras karistatav tegu pandi toime alaealise suhtes, kellel ei ole vanemaid, eestkostjat või hooldajat või vastavalt juhul, kui kuriteo alaealise suhtes pani toime keegi viimatinimetatud isikutest või hoopis tema üleneja sugulane. Lisaks eelnevale annab seadus prokuröri võimaluse alustada menetlust ka vastuolude esinemisel alaealise ja ülalnimetatud isikute seisukohtades, kui see muidugi vastab alaealise huvidele.¹³²

3.2. Erasüüdistus Rootsis

Rootsi Kuningriigis on riiklikule süüdistajale (prokuröri) omistatud küllaltki ulatuslikud volitused kriminaalmenetluse alustamiseks. Prokurör võib jätta kriminaalmenetluse alustamata nii vähetähtsate kui ka raskete kuritegude puhul ning seda muuhulgas olukorras, kus avalikkuse huvid ei pea seda vajalikuks (näiteks õigusrikkuja on kõrges eas või põeb rasket haigust).¹³³

Kuid kannatanule on kriminaalmenetluse alustamata jätmisel prokuröri poolt siiski antud seadusest tulenev õigus alustada kriminaalmenetlust iseseisvalt või siis vaidlustada alamseisva kohtu lahendit apellatsioonikohtus. Seega võib eelnevale toetudes jõuda järeldusele, et ühest küljest Rootsi seadusandlus küll annab kannatanule erasüüdistusmenetluse alustamise õiguse, kuid teisest küljest on taolise õiguse realiseerumine seatud nõ sõltuvusse prokuröri otsustusest jätta mingil põhjusel kriminaalmenetlus alustamata.¹³⁴

Peale selle on Rootsi õigussüsteemis olemas ka teatud asjade kategooria, mille puhul sõltub kriminaalmenetluse alustamine suuremas osas kannatanu arvamusest ehk sellisteks

¹³² *Ibid*, lk 150.

¹³³ Шумилина О. Ю. Процессуальное положение потерпевшего по делам частного обвинения. Диссертация кандидата юридических наук. Красноярск, 2003, lk 108.

¹³⁴ J. Zila. The prosecution service function within the Swedish criminal justice system. Berlin, 2006, lk. 290-291.

õigusvastasteks tegudeks on näiteks seksuaalne ahistamine ja majandusiseloomuga kuriteod perekonnaliikmete vastu¹³⁵.

3.3. Erasüüdistus Norras

Norra Kuningriigi kriminaalmenetluses on kõik süüdistuse käsitlusega seonduvad sätted koondatud Norra kriminaalkodeksi (norra keeles Almindelig borgerlig Straffelov (Straffeloven), edaspidi ka Strl)¹³⁶ seitsmendasse peatükki. Norra õiguses kehtivast üldreeglit lähtudes peavad kriminaalkorras karistatavad teod olema käsitatavad riikliku süüdistuse esemena (Strl §77).¹³⁷

Samas aga on kriminaalmenetlusalases seadusandluses ette nähtud ka kriminaalvastutusele võtmist käsitlev nõ eraviisiline kord. Nii näiteks on Strl neljakümne esimeses peatükis pealkirjaga „Kuriteod eraviisilise tööle palkamise alal“ sätestatud neli kuriteokoosseisu, mis puudutavad tööandja ja palgatöölise vastastikke töösuhetest tulenevaid õigusvastaseid tegusid. Kusjuures seadus keelab nimetatud tegude puhul kriminaalmenetluse iseseisva initsieerimise riigi enese poolt ehk menetlust alustatakse üksnes kannatanu avalduse laekumisel (Strl §413). Peale selle näeb seadus mainitud kategooriasse kuuluvate kriminaalasjade puhul ette ka võimaluse loobuda esitatud süüdistusest (Strl §82), kuid teiste kriminaalkorras karistatavate tegude osas ei ole taoline loobumine enam võimalik pärast süüdistusakti koostamist. Lisaks on seaduses muuhulgas täiendavalt sätestatud süüdistuse esitamise keeld kehalist väärkohtlemist ja au puudutavates menetlustes, kui selleks puudub vähemalt 16-aastaseks saanud isiku tahe (Strl §78).¹³⁸

3.4. Erasüüdistus Taanis

Taani Kuningriigis on erasüüdistusmenetlus suuremas osas sätestatud Taani kriminaalseadustiku (taani keeles Bekendtgørelse af straffeloven, edaspidi ka BStrl)¹³⁹

¹³⁵ Малярчук Н. В., Самко А. В., lk 150.

¹³⁶ Norra Kuningriigi kriminaalkodeks. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (07.03.2018).

¹³⁷ Уголовный кодекс Норвегии под редакцией Ю. А. Голика. СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003, lk 44.

¹³⁸ Малярчук Н. В., Самко А. В., lk 150.

¹³⁹ Taani Kuningriigi kriminaalseadustik. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (07.03.2018).

kahekümne seitsmendas peatükis, kuhu on koondatud peamiselt isiku eraelu ja kodu puutumatus ning kirjavahetuse, telefonikõnede ja telegraafisõnumite saladuse rikkumist, samuti isiku au teotatavate andmete levitamist käsitletavat süüteod, milles menetluse alustamine ja vastavalt ka selle lõpetamine on võimalik üksnes kannatanu taotluse alusel.

Samas on nimetatud peatükki millegipärast jäetud autorile arusaamatul põhjusel kolm kuriteokoosseisu (BStrl §266 – ähvardamine õigusvastase teo toimepanemisega, kui on alust karta ähvarduse täideviimist; BStrl §266a – avalik üleskutse vägivallategudeks ja vara rikkumiseks või hävitamiseks; BStrl §266b – vaenu õhutamine ehk tegevus, millega avalikult ähvardatakse, solvatakse ja alandatakse seoses rahvuse, rassi, nahavärvi, päritolu ja seksuaalse orientatsiooniga), mille menetlemine toimub üldises korras vastavalt BStrl §275 lõikele 1.

Kuid lisaks eelnevale on erasüüdistus esindatud veel kahe BStrl kahekümne üheksandas peatükis sätestatud kuriteokoosseisuga ehk §293 lg 2 (vara käsutamise õiguse rikkumine) ja §294 (omavoli), milles menetluse alustamine ja selle lõpetamine sõltub samuti üksnes kannatanu tahtest.¹⁴⁰

3.5. Erasüüdistus Šveitsis

Šveitsi kriminaalseadusandlusele oli omal ajal avaldanud teatud määral mõningat mõju saksa õigus, mille tõttu ei tunta selles erasüüdistust meile teadaoleva õigusliku ülesehituse nõ puhtal kujul ja tähenduses, kuid vaatamata sellele on Šveitsi kriminaalõiguses siiski olemas rida süütegusid, mille puhul toimub kriminaalvastutusele võtmine üksnes kannatanu taotlusel ehk nendeks on iseäranis muuhulgas laim, solvamine, kirjavahetuse saladuse rikkumine, telefonikõnede pealtkuulamine ja talletamine jne.¹⁴¹

Šveitsi kriminaalkoodeksi (prantsuse keeles Code pénal suisse, edaspidi ka CpS)¹⁴² §28 lõigetes 1 ja 3 on sätestatud, et kannatanul tekib kriminaalmenetluse alustamise kaebuse esitamise iseseisev õigus alles 18-aastaseks saamisel ja et enne seda on taolist kaebust õigustatud esitama üksnes tema seaduslikud esindajad (vanemad, eestkostesutus). CpS §29 seab omakorda

¹⁴⁰ Малярчук Н. В., Самко А. В., lk 151.

¹⁴¹ Уголовный кодекс Швейцарии под редакцией Ю. А. Голика. СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002, lk 34.

¹⁴² Šveitsi kriminaalkoodeks. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (08.03.2018).

küllaltki range ajalise piiri vastavasisulise menetluse alustamist käsitleva kaebuse esitamiseks ehk kolm kuud päevast, mil kaebuse esitamiseks õigustatud isik saab tema suhtes teo toimepannud isikust teada.

Siinkohal väärrib autori arvates tähelepanu asjaolu, et kui kaebuse esitamiseks õigustatud isik on üheselt loobunud esitatud kaebusest, siis taoline loobumine on lõplik ehk kaebuse uuesti (ka riigi poolt) esitamine ei ole enam võimalik (CpS §28 lg 5). Eelnev seaduses kinnistatud säte välistab imperatiivse normina kriminaalmenetluse alustamise võimaluse avaliku võimu organite poolt kannatanu tahte vastaselt, mis viitab taolise õigusliku lähenemise dispositiivsete aluste positiivsele avaldumisele.¹⁴³ Olgu siin lõpetuseks öeldud, et kannatanul on õigus oma esitatud kaebusest loobuda kuni kohtulahendi tegemiseni esimese astme kohtu poolt (CpS §31).

3.6. Erasüüdistus Hollandis

Praktiliselt analoogne oma õigusliku ülesehituse poolest eelnevalt käsitletud Šveitsi kriminaalõiguses sisalduva nõ erasüüdistuse regulatsiooni toimimise viisiga on juriidiline lähenemine erasüüdistusmenetlusele Hollandi seadusandluses.¹⁴⁴

Ka Hollandi Kuningriigi kriminaalkodeksi (hollandi keeles *Crimineel Wetboek voor het Koninkrijk Holland*, edaspidi ka CWKH)¹⁴⁵ §64 sätestab obligatootselt läbi kuriteo kahjustada saanud isiku õiguse kaebuse esitamiseks teatud süütegude (näiteks laim) puhul ehk kriminaalvastutusele võtmise initsieerimine toimub eranditult kannatanu tahtest tulenevalt. Ainus erand seisneb siinkohal aga selles, et CWKH §-s 64 märgitud isikul tekib kriminaalmenetluse alustamise kaebuse esitamise iseseisev õigus juba 16-aastaseks saamisel (CWKH §65 lg 1). Väärrib eraldi märkimist asjaolu, et Hollandi seadusandlus omistab kriminaalvastutusele võtmise menetluse alustamise õiguse ka surnud kannatanu lähedastele (vanemad, lapsed, abikaasa), kuid seda üksnes juhul, kui on olemas tõendid selle kohta, et see (surnud) isik soovis kriminaalmenetlust alustada (CWKH §65 lg 2).

¹⁴³ Малярчук Н. В., Самко А. В., lk 151.

¹⁴⁴ Уголовный кодекс Голландии под редакцией Ю. А. Голика. СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001, lk 55.

¹⁴⁵ Hollandi Kuningriigi kriminaalkodeks. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (08.03.2018).

Mis aga puudutab juba esitatud kaebuse tagasivõtmist, siis Hollandi kriminaalseadusandlus annab selleks kaebajale väga lühikese tähtaja ehk kõigest kaheksa päeva kaebuse esitamisele järgnevast päevast alates (CWKH §67).

3.7. Erasüüdistus Hispaanias

Hispaania seadusandlus jaotab kriminaalkorras karistatavaid süütegusid avalik-õiguslikeks ja eraõiguslikeks ning neid eristab teineteisest muuhulgas ka kriminaalvastutusele võtmise ehk menetluse alustamise viis.¹⁴⁶

Valdavas osas on Hispaania kriminaalõiguses nõ otsustava osakaaluga menetluslikud õigused süüdistuse esitamiseks ja sellest loobumiseks omistatud üldjuhul prokurörile.¹⁴⁷

Kuid eeltoodu kõrval sätestab siiski Hispaania Kuningriigi kriminaalkoodeksi (hispaania keeles Código Penal de España, edaspidi ka CPE)¹⁴⁸ §201 lg 1, et teatud ehk nõ pigem erasfääri kuuluvate kuritegude (näiteks eraelu puutumatus rikkumine, omavoliline sissetungimine eluruumi, kergemate vigastuste tekitamine ja laim) puhul on kriminaalmenetluse alustamiseks eranditult nõutav kannatanu või tema seadusliku esindaja (advokaadi) avaldus. Muuhulgas väärib siinkohal tähelepanu ka üks kriminaalseaduses sisalduv klausel, mis näeb ette ühe obligatoorse erandi olukorras, kus kannatanu on ise alaealine või teovõimetu Niisiis üksnes sellisel juhul on kriminaalmenetluse alustamist nimetatud asjades õigustatud initsieerima juba prokuratuur või kannatanu seaduslikud esindajad (vanemad, eestkostesutus). Süüdlase andestamine kannatanu või tema seadusliku esindaja poolt tingib kohtule siduva seisukohana kriminaalmenetluse lõpetamise ja süüdioleva isiku karistusest vabastamise (CPE §201 lg 3). Peale selle ehk siinkohal lõpetuseks vajab autori arvates eraldi märkimist asjaolu, et viimatimainitud seaduse sätel on imperatiivne õiguslik iseloom ning seda isegi vaatamata olukorrale, kus seadus näeb eelnimetatu kõrval prokuratuuri ainuõigusena ette võimaluse avaldada kohtule oma arvamuse leppimise võimallikusest kõigi muudes kriminaalkorras karistatavate tegude kategooriates, kui kannatanu on alaealine või teovõimetu (CPE §130 lg 4).

¹⁴⁶ Малярчук Н. В., Самко А. В., lk 152.

¹⁴⁷ M. Aebi, M. Balcells. The prosecution service function within the Spanish criminal justice system. European Journal on Criminal Policy and Research, 2008, lk 315.

¹⁴⁸ Hispaania Kuningriigi kriminaalkoodeks: Arvutivõrgus kättesaadav: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes> (11.03.2018).

3.8. Erasüüdistus Hiinas

Hiina Rahvavabariigi kriminaalmenetluse seadusandlus jaotab sarnaselt Hispaania õigusega kõiki menetletavaid kriminaalasju nende õigusliku olemuse poolest kaheks kategooriaks ehk avalik-õiguslikeks ja eraõiguslikeks. Avalik-õigusliku süüdistuse esemeks olevad kriminaalasjad saadetakse kohtusse alles pärast kohustusliku kohtueelse menetluse läbiviimist ja süüdistatava süü tõendamise kohustus nendes asjades lasub prokuratuuril. Erinevalt avalik-õigusliku süüdistusega hõlmatavatest kriminaalkorras karistatavatest süütegudest esitatakse menetluse alustamise taotlus eraõigusliku süüdistuse esemeks olevates kriminaalasjades vahetult kohtusse ja süüdistatava süü tõendamise kohustus lasub siinkohal juba erasüüdistajal.¹⁴⁹

Hiina Rahvavabariigi kriminaalõiguses on erasüüdistusmenetluse regulatsiooni õigusliku toimimise põhimõtted toodud eranditult Hiina kriminaalmenetluse seadustikus (edaspidi ka HKrMS).¹⁵⁰ Kuid samas puudub Hiina kriminaalmenetluse seadusandluses ammendav kataloog kuritegudest, mille puhul kuulub kohaldamisele üksnes erasüüdistus.¹⁵¹ Niisiis sätestab HKrMS §170 suhteliselt üldsõnaliselt, et erasüüdistuse alla kuuluvateks asjadeks on: lg 1 kohaselt asjad, milles menetlust alustatakse üksnes avalduse vahetu esitamisega kohtule kannatanu või tema seadusliku esindaja poolt; lg 2 kohaselt asjad, kus kannatanu käsutuses on vähetähtsa kriminaalkorras karistatava süüteo toimepanemist kinnitavad tõendid; lg 3 kohaselt asjad, kus kannatanu käsutuses on tõendid tema isiklike ja/või varaliste õiguste kahjustamisest läbi süüdistatava tegude olukorras, kus süüdistatavat tuleks küll võtta seadusest tulenevalt kriminaalvastutusele, kuid avaliku julgeoleku organid või rahvaprokuratuur jätavad sellegipoolest kriminaalmenetluse alustamata.

Alljärgnevalt toob autor esile loetelu Hiina kriminaalkodeksis (edaspidi ka HKrK)¹⁵² sätestatud süütegudest, milles menetlust alustatakse HKrMS §170 lõikest 1 tulenevalt üksnes avalduse vahetu esitamisega kohtule kannatanu või tema seadusliku esindaja poolt ehk nendeks on siis järgmised kuriteokoosseisud:

¹⁴⁹ Ахметшин Х. М., Ахметшин Н. Х., Петухов А. А. Современное уголовное законодательство КНР. Москва, 2000, lk 25.

¹⁵⁰ Hiina Rahvavabariigi kriminaalmenetluse seadustik. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://ru.china-embassy.org/rus/zfhz/zgflyd/t1330729.htm> (12.03.2018).

¹⁵¹ Малярчук Н. В., Самко А. В., lk 153.

¹⁵² Hiina Rahvavabariigi kriminaalkodeks. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://asia-business.ru/law/law1/criminalcode/> (12.03.2018).

- avalik solvamine ning au teotamine ühes vägivalda ja muid meetmeid kasutades (HKrK §246 lg 1);
- sekkumine abielu sõlmimisse vägivallaga (HKrK §257 lg 1);
- perekonnaliikmete julm kohtlemine (HKrK §260 lg 1);
- võõra vara ebaseaduslik omastamine (HKrK §270).¹⁵³

Lisaks eelnevale toob autor esile ka loetelu HKrK-s sätestatud süütegudest, milles menetlust alustatakse HKrMS §170 lõigetest 2 ja 3 tulenevalt olukorras, kus kannatanu käsutuses on esiteks vähetähtsa kriminaalkorras karistatava süüteo toimepanemist kinnitavad tõendid ja teiseks avaliku julgeoleku organid või rahvaprokuratuur keeldusid kriminaalmenetluse alustamisest ehk nendeks on siis muuhulgas järgmised kuriteod:

- tahtlik tervise kahjustamine (HKrK §234 lg 1);
- isiku ebaseaduslik vaatlus, eluruumi ebaseaduslik läbiotsimine, ebaseaduslik sissetungimine eluruumi (HKrK §245 lg 1);
- sidevabaduse rikkumine (HKrK §252);
- kahenaisepidamine (HKrK §258);
- hooldus- ja ülalpidamiskohustuse rikkumine (HKrK §261).¹⁵⁴

HKrMS §88 sätestab kannatanu (kannatanu surma või teovõimetuse korral ka tema seaduslike esindajate ja lähisugulaste) õiguse pöörduda erasüüdistusmenetluse alustamise avaldusega vahetult rahvakohtu poole.

Rahvakohus, kelle poole on kannatanu pöördunud oma erasüüdistusmenetluse alustamise avaldusega, on kohustatud võtma selle oma menetlusse ja alustama erasüüdistusmenetluse 15 päeva jooksul vastavasisulise avalduse laekumisest eeldusel, et: 1) asi kuulub erasüüdistuse asjade hulka; 2) asi allub antud kohtule; 3) kannatanu esitatud avaldus vastab vorminõuetele; 4) asjas on olemas konkreetne süüdistatav ja tema süüle kuriteos viitavad esialgsed tõendid.¹⁵⁵

HKrMS §171 kohaselt võtab rahvakohus erasüüdistuses alustatud asja materjalidega tutvudes ja kõiki selles asjas esitatud asjaolusid arvestades vastu ühe järgmistest otsustest:

¹⁵³ Козубенко Ю. В. Уголовное судопроизводство в КНР и США. Российский юридический журнал. Екатеринбург: Издательство УрГЮА, 2011, № 3 (78), lk 192.

¹⁵⁴ *Ibid*, lk 193.

¹⁵⁵ Современное законодательство Китайской Народной Республики. Составитель, редактор и автор предисловия Л. М. Гудошников. Москва: ИКД "Зерцало-М", 2004, lk 157.

- 1) kui kuriteo faktilised asjaolud on selged ja asjas esitatud tõendid on piisavad, siis tuleb alustada kohtuliku arutamiselega;
- 2) kui erasüüdistuse asjas esitatud süütõendid on ebapiisavad ja erasüüdistuse alustamise avalduse esitanud isik ei saa esitada täiendavaid tõendeid, siis tuleb seda isikut veenda võtma oma esitatud avalduse tagasi või teha määruse avalduse rahuldamata jätmisest.

Ja siinkohal lõpetuseks lähemalt erasüüdistusmenetluse protseduuri läbiviimise nüanssidest Hiina rahvakohtus. Vastavalt HKrMS §174 lõikele 2 võib rahvakohus kohaldada erasüüdistuse asjades lihtsustatud menetlemise protseduuri ehk kohtunik arutab sellest tulenevalt erasüüdistusasja ainuisikuliselt. HKrMS §33 tagab süüdistatavale erasüüdistusmenetluses kaitseõiguse, sest rahvakohus peab teavitama süüdistatavat kolme päeva jooksul erasüüdistusasja oma menetlusse võtmisest alates tema õigusest võtta endale kaitsja. HKrMS §172 annab rahvakohtule alustatud erasüüdistusmenetluses õiguse üritada kannatanut ja süüdistatavat siiski omavahel lepitada. Sama sätte kohaselt on ka kannatanul kuni kohtuotsuse tegemiseni õigus leppida süüdistatavaga või võtta oma esitatud avaldus tagasi. HKrMS §173 näeb ette, et süüdistatav võib erasüüdistusmenetluses esitada samadel alustel endapoolse vastuavalduse kannatanu vastu. Tulenevalt HKrMS §171 lõikest 3 tingib kannatanu mõjuva põhjuseta kahekordne ilmumata jätmine kohtukutsel või kohtu loata kohtusaalist lahkumine kriminaalmenetluse lõpetamise.

3.9. Erasüüdistus Venemaal

Vene Föderatsiooni kriminaalõiguses on erasüüdistusmenetlusele allutatud kriminaalasjad toodud ammendava kataloogina kriminaalmenetluse seadustikus (edaspidi ka VF KrMS).¹⁵⁶

Niisiis sätestab VF KrMS §20 lg 2, et erasüüdistuse kategooriaase kuuluvad järgmised VF kriminaalkodeksis (edaspidi ka VF KrK)¹⁵⁷ sätestatud kuriteokoosseisud:

- kerge tervisekahjustuse tahtlik tekitamine (VF KrK §115 lg 1);
- pekmine (VF KrK §116 lg 1);
- laim (VF KrK §128 lg 1).

¹⁵⁶ Vene Föderatsiooni kriminaalmenetluse seadustik. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://upkodeksrf.ru/> (14.03.2018).

¹⁵⁷ Vene Föderatsiooni kriminaalkodeks. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://ppt.ru/kodeks.phtml?kodeks=20> (14.03.2018).

Kõigi kolme ülaltoodud kuriteokoosseisu puhul on tegemist vähese raskusastmega kuritegudega ja kriminaalvastutusele võtmise aegumistähtaeg nende osas moodustab VF KrK §78 lg 1 p „a“ kohaselt kõigest kaks aastat. Lisaks eelnevale toimub kriminaalmenetluse alustamine nimetatud asjades üksnes kannatanu või tema seadusliku esindaja avalduse alusel (VF KrMS §20 lg 2). Üheks erandiks on siinkohal olukord, kus VF KrMS §20 lõikes 2 sätestatud kuritegu pannakse toime kannatanu suhtes, kes ei ole oma sõltuvussuhtest, abitust seisundist või muudest põhjustest tulenevalt võimeline ise kaitsma oma seadusest tulenevaid õigusi ja huve (VF KrMS §20 lg 4).

Avaldaja või tema seaduslik esindaja esitab erasüüdistusmenetluse alustamise avalduse rahvakohtunikule vastavalt territoriaalsele kohtualluvusele (VF KrMS §318 lg 6) ja esitatav avaldus peab muuhulgas vastama ka seaduses sätestatud vorminõuetele (VF KrMS §318 lg 5). Avalduse esitamisel hoiatatakse avaldajat kriminaalvastutusest VF KrK §306 järgi vale kaebuse esitamise eest, mille kohta tehakse avalduses vastavasisuline märge, mida avaldaja kinnitab oma allkirjaga.

Kui erasüüdistusmenetluse alustamiseks esitatud avaldus vastab oma vormi ja sisu poolest seaduses sätestatud vorminõuetele, siis rahvakohtunik võtab selle oma menetlusse ja alles siis omistatakse kannatanule erasüüdistaja staatus (VF KrMS §43 lg 1, §318 lg 7). Vastavalt VF KrMS §321 lõikele 2 peab kohtulik arutamine erasüüdistusmenetluses algama ajaliselt kolme kuni neljateistkümne päeva jooksul päevast, mil vastavasisuline avaldus laekus kohtusse. Kui aga esitatud avaldus ei vasta seaduses sätestatud nõuetele, siis rahvakohtunik teeb puuduste kõrvaldamise määruse ühes puuduste kõrvaldamiseks ettenähtud tähtaja andmisega. Puuduste kõrvaldamata jätmisel kohtu määratud tähtjaks keeldub kohus avalduse menetlusse võtmisest (VF KrMS §319 lg 1).

Olgu siin vahemärkusena öeldud, et VF KrK §115 lg 1 ja §116 lg 1 järgi initsieeritavates erasüüdistusmenetlustes on külaltpki tihti esinemas selline olukord, kus isik, kelle vastu on avaldus esitatud, esitab omakorda vastuavalduse avaldaja enese vastu. Sellisel juhul ühendab kohus VF KrMS §321 lõikest 3 tulenevalt mõlemad esitatud avaldused ühte menetlusse ja menetleb neid ühiselt ning isikul, kelle suhtes vastuavaldus esitati, on kaitseõiguse tagamiseks õigus taotleda kriminaalasja arutamise edasilükkamist maksimaalselt kolme päeva võrra.¹⁵⁸

¹⁵⁸ Букаев Н. М., Корякин А. Л. Институт частного обвинения в уголовном судопроизводстве. Москва: Издательство Юрлитинформ, 2017, lk 111.

Peale selle väärrib siinkohal tähelepanu asjaolu, et kohtulikuks arutamiseks ettevalmistamise ja ka kohtuistungis läbiviimise käigus võib rahvakohtunik mõlema poole (nii avaldaja kui ka süüdistatava) taotlusel osutada abi kogumaks selliseid tõendeid, mida menetluse pooltel ei ole võimalik iseseivalt koguda (VF KrMS §319 lg 2). Samuti selgitab kohus kohustuslikkus korras menetluse pooltele leppimise võimalust ning muid menetluslikke õigusi ja kohustusi. Leppimise saavutamisel lõpetab rahvakohtunik kriminaalmenetluse oma määrusega (VF KrMS §20 lg 2, §319 lg 5).

Ja selle alapeatüki lõpetuseks on vajalik märkida, et menetlusseadusest tulenevalt on erasüüdistaja osavõtt kohtuistungist eranditeta kohustuslik ehk juhul, kui kannatanust erasüüdistaja jätab mõjuva põhjusega kohtusse ilmumata, teeb rahvakohtunik kriminaalmenetluse lõpetamise määruse (VF KrMS §24 lg 1 p 2, §249 lg 3).

3.10. Kolmanda peatüki kokkuvõte

Tulenevalt selles peatükis toodud erasüüdistusmenetluse regulatsiooni käsitlest ja selle toimimise ulatusest rea välisriikide seadusandluses võib autori arvates teha järgmised järeldused:

- antud õigusinstituut kui selline on senini säilinud ühel või teisel kujul töös käsitlese all olnud maailma riikides, kusjuures nendeks on mitte üksnes sarnase ajaloolise arengu käiguga naaberriigid, vaid isegi erinevatel mandritel asuvad;
- suhtumine erasüüdistusse kui kriminaalmenetluse arengu igandisse, mis oli jäetud seadusandlusesse nõ „mälestuseks“, on väär, mida kinnitab ka antud menetlusliku instituudi säilitanud kriminaalmenetlusalse seadusandluse arengu ülemaailmne kogemus, mis omakorda rõhutab selle väärtust ja relevantsust kriminaalmenetluses;
- erasüüdistusmenetluse säilitamine on õigustatud ja vajalik, kuna erasüüdistust võib käsitleda nõ kohtumenetluse filtrina olukorras, kus seadusandja sätestab isiku subjektiivsel arvamusel põhineva ainuõiguse otsustada iseseisvalt küsimust kriminaalvastutusele võtmise üle teatud asjade kategooria puhul;
- muuhulgas ei tohi unustada Eesti Vabariigi PS §-s 22 sätestatud põhimõtet, mille kohaselt ei tohi kedagi (sealhulgas läbi kuriteo kannatada saanud isikut) sundida tunnistama iseenda või oma lähedaste vastu, sest praktikas (eriti kehalise väärkohtlemise kriminaalasjades) leiab üsna sageli aset selline olukord, kus kannatanu on süüdistatavaga sugulussuhtes;

- suurem osa kehalise väärkohtlemise tegudest pannakse teadaolevalt toime kõikvõimalike perekondlike ja naabritevaheliste konfliktide ning tülide tulemusel, samuti töö juures ehk keskkonnas, kus inimene veedab olulisema osa oma elust. Pärast kohtuliku arutamist ja süüdlase karistamist on konfliktiosalised sunnitud elama ja töötama koos ka edaspidi. Kuid pärast süüasja menetlemist kohtus võib konflikt nende vahel mitte vaibuda, vaid tingida veelgi raskema kuriteo toimepanemise;
- kõrvaliste isikute (sealhulgas riigiorganite) sekkumine, mis initsieerib kohtuliku arutamise ning tingib kannatanu ja süüdistatava isiklike vastastikkuste suhete avalikustamise, ei soodusta küll suhete taastamist, vaid vastupidi tingib nende edasise teravnemise;
- erasüüdistuse puhul ei ole tegemist pelgalt kannatanu initsiatiivist sõltuva menetluse alustamisega kohtu poolt. Erasüüdistusena käsitletakse siiski sellist menetluslikku olukorda, kus kannatanu osaleb menetluses nõ süüdistaja rollis riiklikku süüdistust esindatava prokuröri asemel ning seda kahel põhjusel: 1) on tegemist nn erasüüdistuse kataloogist pärineva süüteoga, mille suhtes sõltub menetluse läbiviimine eranditult sellest, kas kannatanu üldse soovib süüdistuse esitamist isikule; 2) riik on delegeerinud kannatanule õiguse menetlusega jätkata, kui prokurör otsustab mingil põhjusel süüdistusest loobuda.

4. EESTI KRIMINAALMENETLUSÕIGUSE AJALINE ARENG JA ERASÜÜDISTUSE VÕIMALIK MUDEL

Nagu oli juba eelnevalt ehk töö sissejuhatuses korra mainitud, siis 01. juulil 2004. aastal jõustus uus kriminaalmenetluse seadustik, mis lähtus absoluutselt legaliteedi- ja riiklikkuse põhimõttest (KrMS §6). Samas sisaldab nimetatud säte rangest põhimõttest siiski kahte reservatsiooni, millest esimene annab uurimisasutusele ning prokuratuurile õiguse kriminaalmenetlust välistavate asjaolude ilmnemisel jätta kriminaalmenetluse alustamata ja teine võimaluse alustatud kriminaalmenetlus teatud alusel ja piires (ehk otstarbekuse kaalutlustel) lõpetada. Olgu siinkohal vahemärkusena öeldud, et oportuuniteedipõhimõtet on siiski võimalik aga rakendada vaid kriminaalasjades, milles kriminaalmenetlus on juba alustatud.¹⁵⁹ Seejuures aga ei tasu unustada, et kriminaalmenetluse alustamist välistavad asjaolud on sätestatud KrMS §-s 199 suletud ja ammendava loeteluna, mille tõttu toimib legaliteedipõhimõtte menetluse alustamisel sisuliselt absoluutsena.¹⁶⁰ Sellest ajast on nüüdseks möödunud juba peaaegu neliteist aastat, kuid kriminaalmenetluse kohustuslikkuse (legaliteedi) põhimõtte toimeala temaatika on kestvalt aktuaalne ja väärrib endiselt põhjalikku analüüsimist.¹⁶¹ Siinkohal lõpetuseks võib tõsikindlalt väita, et KrMS oli esiteks omal ajal väga modernne, kuna sellesse olid koondatud eri õigussüsteemide parimad saavutused ja võimalused ning teiseks, et tegelikult on KrMS modernne veel kümme aastat hiljemgi, sest sellist alternatiivmenetluste paletti nagu Eesti kriminaalmenetluses tunnevad vaid vähesed õiguskorrad.¹⁶²

4.1. Kriminaalmenetlusõiguse ajaline areng

Möödunud kümnendi algul kriminaalmenetluse seadustikku ette valmistades püstitati eesmärgiks kriminaalmenetluse ökonoomsus, efektiivsus ja kiirus. Kriminaalmenetlus pidi olema ökonoomne, mis omakorda tähendas, et kriminaalmenetlus ei tohi riigile põhjustada ebaotstarbekalt suuri kulusi. KrMS-s sooviti kriminaalmenetluse ökonoomsus saavutada eelkõige kõikide menetlejate rolli täpse piiritlemisega. Kuigi juba 2004. aastal jõustunud KrMS sätestas arvukalt kriminaalmenetluse alternatiivseid vorme, jätkati siiski menetluslike uuenduste otsimist ka edaspidi.¹⁶³

¹⁵⁹ RKKK 14.04.2010 kohtuotsus nr 3-1-1-19-10, p 8.2, 8.3.

¹⁶⁰ M. Nimmo, lk 498.

¹⁶¹ E. Kergandberg. Eesti kriminaalmenetlus: mõned rindeteated. *Juridica*, 2013, nr 4, lk 254.

¹⁶² N. Aas. Riigi peaprokuröri ülevaade Riigikogu põhiseaduskomisjonile. *Juridica*, 2014, nr 7, lk 540.

¹⁶³ *Ibid*, lk 541.

2006. aasta kevadel jõustusid menetlusseaduse muudatused, millega loodi uue menetlusliigina kiirmenetlus.¹⁶⁴ See menetlusliik loodi selliste kergemate kuritegude kiirendatud lahendamiseks, mille toimepanemise asjaolud on selged ja mille kohta kogutud tõendid on piisavad asja kohtulikuks arutamiseks kiirkorras, s.o 48 tunni jooksul alates isiku kahtlustatavana kinnipidamisest. Kiirmenetluse peamist rakendusala nähti eelkõige poevarguste, joores juhtimiste ja kehaliste väärkohtlemiste menetlemisel.¹⁶⁵

2007. aastal lisandus kriminaalmenetluse seadustikku täiesti uus menetlusliik ehk lepitusmenetlus, mille sisseviimine Eesti seadusandlusesse oli muuhulgas tingitud asjaolust, et 2001. aastal võttis Euroopa Liidu Nõukogu vastu raamotsuse ohvrite seisundi kohta kriminaalmenetluses¹⁶⁶, mis kohustas liikmesriike soodustama lepitusmenetluse kasutamist kriminaalasjades. Eestis jõustusid vastavad seadusemuudatused 18. veebruaril 2007. aastal.¹⁶⁷

Eelpooltoodud seadusemuudatused viitavad töö autori arvates ilmekalt asjaolule, et seadusandjal oli läbi aegade olnud tungiv soov siiski kalduda lihtsustatud menetlusliikide kehtestamise kaudu õiguspoliitiliste otsuste tasandil kõrvale absoluutsest legaliteedipõhimõttest ehk leevendada selle toimeala just menetlusökonoomia kaalutlustel. Kuid see tingis omakorda olukorra, kus kuritegevuse kasv ja suuri kulutusi nõudev töömahukas täismenetlus on viinud selleni, et seadusandja ja kohus seavad järk-järgult esikohale – selleks, et tulla toime kriminaalasjade suure hulga – menetlusökonoomia põhimõtte, millega seostatavad ressursside kokkuhoid ja menetluse kiirendamine pole aga menetluse eesmärgid¹⁶⁸, kuna kriminaalmenetlus käivitatakse selleks, et välja selgitada karistusõiguse järgi kuriteoks peetava teo põhjus ja selle toimepanija ning otsustada süüdlase karistamine.¹⁶⁹

Töö autor leiab kokkuvõtvalt, et ühest küljest on legaliteedipõhimõtte toimeala jätkuv leevendamine kahtlemata vajalik, kuid teisest küljest esineb sellisel juhul siiski ka teatud oht, kus kannatanu huve riivavaks võib osutada olukord, kus kriminaalmenetlust ei alustata tegelikkuses ressursi puudumise tõttu ehk osa (näiteks kehalise väärkohtlemise) kuritegusid jääb kas täielikult või siis osaliselt riigi (prokuratuuri kaudu) vastavasisulise tähelepanuta ning

¹⁶⁴ Kohtute seaduse ja kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seadus. RT I 2006, 15, 118.

¹⁶⁵ N. Aas, lk 541.

¹⁶⁶ Euroopa Liidu Teataja L 082, 22.03.2001.

¹⁶⁷ Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja ohvriabi seaduse muutmise seadus. RT I 2007, 11, 51.

¹⁶⁸ U. Lõhmus. Peajoonest kõrvalekalduvaid mõtteid kriminaalmenetluse eesmärgi ja legitiimsuse kohta. *Juridica*, 2013, nr 3, lk 207.

¹⁶⁹ *Ibid*, lk 209.

seda muuhulgas 10. juunil 2015. aastal kokkulepitud riigi kuritegevusvastastest prioriteetidest tulenevalt (vt töö lk 23). Kõik see tingib siinkirjutaja arvates kogumis olukorra, kus üheks võimalikuks lahendusviisiks võiks muuhulgas osutada erasüüdistuse institutsiooni vähemalt osaline tagasitoomine kriminaalõigusesse.

Ja siinkohal lõpetuseks, et autorile teadaolevalt on üks nõ murrangulistest katsetest loobuda Eesti kriminaalõiguses kehtivast absoluutsest legaliteedipõhimõttest ja taasjuurutada erasüüdistusmenetlust leidnud aset 16.10.2012. aastal, mil Eesti Keskerakonna fraktsioon algatas kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu nr 295 SE koos seletuskirjaga, mis sisaldas legaliteedipõhimõtte leevendamise ettepanekuna seada kriminaalmenetluse alustamine teatud juhtudel sõltuvusse ka kannatanu tahtest. Ülalnimetatud eelnõu eesmärgis oli muuhulgas märgitud: „/.../, et kehtiv absoluutne ja paternalistliku olemusega legaliteedipõhimõtte kriminaalmenetluste alustamisel kaotatakse, millega tagatakse võimalus, et väiksema sanktsioonimääraga teise astme kuritegudes ei ole uurimisasutusel ega prokuratuuril kohustust kriminaalmenetlust alustada, vaid selle alustamise aluseks on kannatanu või avalikkuse huvi. Isegi nõukogudeaegne menetlusseadus tunnistas teatud ulatuses erasüüdistusasju. Absoluutne menetlemiskohustus on koormav ja ressursi raiskav. Vabanenud ressursi tuleks kasutada tõsisemate kuritegude menetlemisel. Selle tulemusena väheneb Eestis tekkinud probleem, mille kohaselt on kriminaalmenetluse kaotamisega ja absoluutse legaliteedipõhimõtte rakendamisega kasvanud plahvatuslikult kriminaalkorras karistatud isikute arv“.¹⁷⁰

4.2. Seaduse eelnõu nr 295 SE ja selle olulisus

4.2.1. Eelnõu olemusest üldiselt

Nagu oli juba eelpool põgusalt mainitud, siis 16. oktoobril 2012. aastal algatas Eesti Keskerakonna fraktsioon kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu nr 295 SE (edaspidi ka Eelnõu) menetluse Riigikogus. Eelnõu seletuskirja sissejuhatuses ja eesmärgis oli pakutavate muudatuste põhistusena kajastatud vajadus viia kehtiv kriminaalmenetluse seadustik ning sellega haakuvad teised seadused kooskõlla

¹⁷⁰ Kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seadus 295 SE, seletuskiri, lk 1. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=66a76170-3752-4d7d-a26d-c49091327918&> (03.04.2018).

rahvusvahelisest õigusest ja Eesti Vabariigi Põhiseadusest tulenevate isiku põhiõiguste ning vabaduste tagamise nõuetega ja korrigeerida sellest lähtuvalt KrMS-i kohtueelse- ja kohtuliku menetluse ning jälitustegevuse läbiviimise regulatsioone, kuna hetkel kehtivas KrMS-is on need õiguslikult puudulikud.¹⁷¹

Olgu siinkohal etteruttavalt öeldud, et selles alapeatükis käsitletav Eelnõu ei jõudnudki omal ajal kinnitamiseni, vaid püsis menetluses tolle Riigikogu koosseisu lõpuni, kuid koosseisu vahetumisega langes lõplikult menetlusest välja. Uus koosseis sama Eelnõud aga enam menetlusse ei võtnud. Samas aga ei ole autori arvates sugugi välistatud olukord, kus sarnaste seadusemuudatuste ettepanekuid sisalduv eelnõu esitatakse taaskord Riigikogu koosseisule arutamiseks. Kuid see selleks.

Järgmise sammuna tundub autorile siinkohal olevat õige ja kohane peatuda käesoleva töö kontekstist tulenevalt kajastamist väärivatel Eelnõu punktidel, millega sooviti muuhulgas kaotada (leevendada) absoluutne legaliteedipõhimõte ja seada teatud kuriteokoosseisude menetlemine sõltuvusse kannatanu tahtest.

Eelnõuga sooviti muuta KrMS §6 ning sõnastada see järgmiselt:

„Kuriteo asjaolude ilmnemisel on uurimisasutus ja prokuratuur kohustatud toimetama kriminaalmenetlust, kui puuduvad käesoleva seadustiku §-s 199 sätestatud kriminaalmenetlust välistavad asjaolud või kui käesoleva seadustiku §201 lõike 2, §-de 202, 203, 203¹, 204, 205 või §205¹ kohaselt puudub alus lõpetada kriminaalmenetlus või kui ei esine käesoleva seadustiku §-s 205³ sätestatud aluseid kriminaalmenetluse mittealustamiseks“.¹⁷²

Samuti sooviti Eelnõuga muuta KrMS §193 lõiget 1 ja sõnastada see järgmiselt:

„Uurimisasutus või prokuratuur alustab kriminaalmenetlust esimese uurimis- või muu menetlustoiminguga, kui selleks on põhjendatud ajend ja alus ning puuduvad käesoleva seadustiku §199 lõikes 1 või §205³ lõikes 1 sätestatud asjaolud“.¹⁷³

¹⁷¹ *Ibid*, lk 1.

¹⁷² Kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seadus 295 SE, eelnõu p 1, lk 1. Arvutivõrgus kättesaadav: [http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=66a76170-3752-4d7d-a26d-c49091327918&\(04.04.2018\)](http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=66a76170-3752-4d7d-a26d-c49091327918&(04.04.2018)).

¹⁷³ *Ibid*, p 41, lk 8.

Lisaks eelnevale esitati Eelnõus ettepanek täiendada kriminaalmenetluse seadustikku §-ga 205³ järgmises sõnastuses:

(1) Kui kriminaalmenetluse esemeks on ettevaatamatuse tõttu toimepandud teise astme kuritegu või tahtlikult toimepandud teise astme kuritegu, mille eest on karistusena ette nähtud vähemalt kuni kolm aastat vangistust, ei alustata kriminaalmenetlust, kui puudub kannatanu või kui kannatanu või tema seadusjärgne esindaja ei ole esitanud kaebust kriminaalmenetluse alustamiseks või kannatanu ei soovi kriminaalasja menetlusest osa võtta leppimise tõttu.

(2) Käesoleva paragrahvi 1. lõikes nimetatud kuritegude puhul võib alustada kriminaalmenetlust, kui seda nõuab avalik menetlushuvi või kui kannatanu oma abitu seisundi või süüdistatavast sõltuvuse tõttu ei ole suuteline oma õigusi või seaduslikke huve kaitsma".¹⁷⁴

Vaatamata asjaolule, et Eelnõu seletuskirjas oli muuhulgas viidatud ka erasüüdistusmenetlusele¹⁷⁵, ei ole töö autori arvates Eelnõus esiletoodu näol siiski tegemist nõ puhtakujulise erasüüdistusmenetlusega, vaid hoopis kõrvalekaldega tollel ajal kehtinud KrMS¹⁷⁶ §-s 6 sätestatud absoluutsest legaliteedipõhimõttest. Sellest annab selget märku ka Eelnõu seletuskirjas toodud põhjendus §205³ sissetoomiseks kriminaalmenetluse seadustikku: „Kriminaalmenetluse toimetamisega kaasaskäiv eraelu riive võib mõjutada nii perekonna toetust kui tööandja suhtumist isikusse. Tihtipeale võivad need tagajärjed olla sedavõrd rasked, et nende toime isiku eraelule ületab märgatavalt võimaliku karistuse mõju. Selliste kriminaalmenetlusega kaasnevate tagajärgede kõrvaldamine võib olla oluliselt raskendatud või isegi võimatu. Seadusemuudatus annabki uurimisasutusele ja prokuratuurile võimaluse oportunteedipõhimõttele tuginedes kaaluda kriminaalmenetluse alustamise otstarbekust juba selle algstaadiumis, kui uurimistoiminguid ei ole veel läbi viidud ega kriminaalmenetlust alustatud. Muudatused teeniksid menetlusökoonoomia eesmärki ja võimaldaksid vabanenud ressursi efektiivselt kasutada“.¹⁷⁷

Eelnõus sätestatud ja eelpoolmärgitud seadusemuudatustest tulenevate eesmärkide saavutamiseks sooviti anda uurimisasutusele ja prokuratuurile juba kriminaalmenetluse alustamise algfaasis muuhulgas kaalutusõigus teatud kuriteokoosseisude menetlemise üle otsustamisel. Nendeks kuritegudeks olid Eelnõu §1 p 44¹⁷⁸ kohaselt kõik ettevaatamatusest

¹⁷⁴ *Ibid*, p 44, lk 9-10.

¹⁷⁵ Vt töö lk 62.

¹⁷⁶ Kriminaalmenetluse seadustik. RT I 2003, 27, 166, RT I, 22.03.2013, 17.

¹⁷⁷ Kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seadus 295 SE, seletuskiri, lk 2-3.

¹⁷⁸ Kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seadus 295 SE, eelnõu, lk 9-10.

toimepandud teise astme kuriteod ja tahtlikult toimepandud teise astme kuriteod, mille eest oli maksimaalse karistumäärana ette nähtud kuni kolm aastat vangistust. Kriminaalmenetluse alustamata jätmise lisatingimusteks olid kas kannatanu puudumine või siis kannatanul huvi puudumine kriminaalasja menetluse alustamise vastu kaebuse mitteesitamise või leppimise tulemusel. Erandina loeti kriminaalmenetluse alustamist siiski põhjendatuks olukorras, kui selleks on olemas tungiv avalik huvi või kannatanu abitu seisund või sõltuvus süüdistatavast. Kokkuvõtlikult võib siinkohal lõpetuseks konstateerida, et Eelnõuga sooviti laiendada kriminaalasjade selektsiooni juba kriminaalmenetluse alustamise algfaasis.

4.2.2. Eelnõu olulisus

Nagu oli juba eelnevalt korra mainitud¹⁷⁹, siis vaadeldav Eelnõu langes seoses Riigikogu koosseisu vahetumisega lõplikult menetlusest välja. Kuid vaatamata nimetatud asjaolule, avaldas Eelnõu selles püstitatud absoluutse legaliteedipõhimõtte kaotamise ettepaneku eesmärkide (ressursside kokkuhoid ja kriminaalkorras karistatud isikute arvu vähendamine Eestis) kaudu omal ajal siiski märkimisväärset mõju Eesti kriminaalmenetlusõigusele ning seda materiaal- ja menetlusõiguslike muudatuste (iseäranis kannatanu tahtest sõltuva kriminaalmenetluse) rakendamise vajaduse suunas.

Eelnevas lõigus esiletoodu valguses võib siinkohal töö autori arvates nõustuda täiel määral Riigiprokuratuuri, Eesti Advokatuuri ja õiguskantsleri poolt käsitletava Eelnõu kohta väljendatud üksmeelsete seisukohtadega, et tegemist oli kahtlemata eesmärkidega, mille poole oleks vajalik püüelda.

Nii on Riigiprokuratuur leidnud, et „Ettepanek on seotud menetlusressursi otstarbekama kasutamisega ja väärrib kindlasti arutelu. Paralleelselt tuleks aga kaaluda, kas sama eesmärki võiks toetada ka materiaalse karistusõiguse muutmise, nt vähemohtlike tegude dekriminaliseerimine“.¹⁸⁰

Riigiprokuratuuriga suhteliselt samasisulise arvamuse andis ka õiguskantsler, leides, et „Ettepanek on seotud menetlusressursi otstarbekama kasutamisega ja väärrib tähelepanu

¹⁷⁹ Vt töö lk 63.

¹⁸⁰ Riigiprokuratuuri arvamus eelnõu SE 295 kohta, lk. 2. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=66a76170-3752-4d7d-a26d-c49091327918&> (06.04.2018).

(õiguspoliitiline otsustus). Seadusandjal tasub kaaluda, kas sama eesmärki on võimalik saavutada – eraldiseisvalt või kombineerituna – materiaalse karistusõiguse muutmisega¹⁸¹

Eesti Advokatuur nentis Eelnõud kommenteerides, et „Kaaluda võiks nimetatud muudatusettepaneku sidumist karistusõiguses sätestatud osade kuriteokoosseisude muutmisega väärtegadeks. Need meetmed kogumis võimaldavad kindlasti vähendada kriminaalmenetluste ning kuriteo toimepanemise eest karistatud isikute arvu ühiskonnas“¹⁸²

Omakorda Riigikohus on oma vastavasisulisel arvamusel asunud seisukohale, et kui mitte aktsepteerida Eelnõus sisalduvat ettepanekut taastada erasüüdistusmenetlus ja jätta kriminaalmenetluse alustamata jätmise otsustamine endiselt prokuratuuri kätte, peaksid legaliteedipõhimõtte piirangud kajastuma loogikast lähtudes KrMS §-s 6. Riigikohtu ettepaneku kohaselt võiks sellisel juhul viia nimetatud paragrahvi sisse teine lõige, mis sätestaks siis järgmist: „Prokuratuur võib jätta alustamata kriminaalmenetluse ettevaatamatuse tõttu toimepandud kuriteo suhtes, mille eest on karistusena ette nähtud kuni kolm aastat vangistust, mille ohtlikkus prokuratuuri hinnangul ei ole suur ja mille menetlemist ei ole taotlenud kannatanu“¹⁸³ Nõ alternatiivina eelkirjeldatule esitas Riigikohus enda arvamusel veel järgmist: „Kui siiski peetakse vajalikuks erasüüdistusmenetluse taastamist, siis ei saaks see kuidagi olla aktsepteeritav sedavõrd suures ulatuses, nagu pakutakse eelnõu §-s 205³. Pigem võiks siis taas kaaluda kataloogi koostamist“¹⁸⁴

Eesti poliitik ja endine kohtunik Rait Maruste tõdes oma Eelnõu kohta esitatud arvamusel, et on juba nõ valmis küpsenud tungiv vajadus viia eesti kriminaalmenetlus välja nõukogudeaegsest inkvisitoorsest eeluurimismudelist ning kooskõlastada see Põhiseaduse printsiipide ja Euroopa inimõiguste konventsiooniga. Lisaks eelnevale mainis ta oma arvamusel põhendamiseks ka seda, et senikehtiv ja põhjendamatu absoluutse menetlemiskohustus on ressursi raiskav ja koormav ning sageli ka ebaõiglust ja pealiskaudust põhjustav.

¹⁸¹ Õiguskantsleri arvamus eelnõu SE 295 kohta, lk 9, p 37. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=66a76170-3752-4d7d-a26d-c49091327918&> (06.04.2018).

¹⁸² Advokatuuri arvamus eelnõu SE 295 kohta, lk 3. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=66a76170-3752-4d7d-a26d-c49091327918&> (06.04.2018).

¹⁸³ Riigikohtu arvamus eelnõu SE 295 kohta, lk 2, p 1. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=66a76170-3752-4d7d-a26d-c49091327918&> (06.04.2018).

¹⁸⁴ *Ibid*, lk 2, p 1.

Lõppkokkuvõttes asus R. Maruste seisukohale, et Eelnõu üldised taotlused on põhjendatud ja veenvalt esitatud ning vajavad elluviimist.¹⁸⁵

Käsitletud Eelnõu seletuskirjast ja Eelnõus sisaldunud seadusemuudatustega seonduvalt esitatud arvamustest võib teha järelduse, et kriminaalmenetluse kohustuslikkuse ehk absoluutse legaliteedipõhimõtte toimimise kaotamise (leevendamise) temaatika on kestvalt aktuaalne ja annab kahtlemata võimaluse niigi piiratud menetlusressursse ümber jagada, sest see, et riik suudaks ära menetleda kõik kurireod, ei saa olla mõistlikkuse seisukohast vaadatuna eesmärk omaette. Samas aga on töö autori arvates raske (kui mitte võimatu) siinkohal nõustuda Eelnõu §-s 205³ pakutud nõ innovaatilise variandiga, mis tähendaks sisuliselt erasüüdistusmenetluse taasjuurutamist enamuse teise astme kuriteokoosseisude osas, kuna see on ilmselgelt ülepakutud ehk ebaproportsionaalne. Ent pigem võiks töö autori arvates kaaluda erasüüdistuse rakendamist Eelnõus pakutust oluliselt väiksemas ulatuses või alternatiivselt kehtestada klassikalise erasüüdistuse nn alaliik ehk kannatanu avalduse seadmine kuriteo menetlemise eeltingimuseks ehk näiteks kui kannatanu võtab mingil põhjusel (näiteks leppimise tõttu) avalduse tagasi, siis juba alustatud menetlus lõpeb. Kaudselt kinnitab töö autori esitatud eelpooltoodud seisukohta erasüüdistuse rakendamise võimalikust väiksemast ulatusest ka Eesti juristi ja riigikohtuniku Eerik Kergandbergi poolt omal ajal väljendatud arvamus: „Võimalik, et erasüüdistuslikuks võiks muuta veel mõne kuriteokoosseisu“.¹⁸⁶ Ja siinkohal võib kokkuvõtvalt tõdeda, et Eelnõus nüüdseks juba peaaegu kuus aastat tagasi pakutud ja oma aktuaalsuse endiselt säilitanud muudatusettepanekud ning nende kohta esitatud eelpooltoodud arvamused annavad töö autori arvates kogumis aluse kaalumaks (olguigi Eelnõus pakutust väiksemas ulatuses) erasüüdistusmenetluse tagasitoomise vajadust käesoleval ajal.

4.3. Erasüüdistuse võimalik mudel

Jättes siinkohal täies ulatuses kõrvale kõikvõimalikud poolt- ja vastuargumendid absoluutse legaliteedipõhimõtte piiramisest ja/või piiramata jätmisest ning erasüüdistusmenetluse võimalikust tagasitoomisest ja/või tagasitoomata jätmisest kriminaalmenetluse seadustikku, üritab käesoleva töö autor kujundada selles töös käsitletud riiklikku süüdistust ja erasüüdistust

¹⁸⁵ R. Maruste arvamus eelnõu SE 295 kohta. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=66a76170-3752-4d7d-a26d-c49091327918&> (06.04.2018).

¹⁸⁶ E. Kergandberg, lk 254.

ning teiste riikide kogemust arvestades endapoolset teoreetiliselt ehk üksnes käesoleva töö raames käsitlemiseks ette nähtud erasüüdistuse mudelit.

4.3.1. Erasüüdistuse võimaliku mudeli menetluslikud eeldused

Võttes arvesse käsitletud Eelnõus ja selle seletuskirjas toodud ning käesolevas töös juba eelnevalt korra kajastatud muudatusettepanekuid absoluutse legaliteedipõhimõtte kaotamisest ja/või erasüüdistuse kehtestamisest ettevaatamusest või tahtlikult toimepandud teise astme kuritegude (mille toimepanemise eest on maksimaalse karistusena ette nähtud kuni kolm aastat vangistust) osas¹⁸⁷ ning lisaks sellele ka nende kohta esitatud ja antud töö raames eespool refereeritud erinevaid arvamusi¹⁸⁸, võiks töö autori arvates tuua siinkohal esile peamised erasüüdistuse võimaliku mudeli rakendamist võimaldavad menetluslikud eeldused:

- 1) erasüüdistusmenetlus on võimalik üksnes teatud ehk menetlusseaduses sätestatud nn kataloogi kuuluvate kuriteokoosseisude puhul, mis jäävad nõ puhtalt isikute omavahelisse erasfääri ehk on suunatud konkreetse kannatanu vastu;
- 2) eelmainitud kataloogist tuleb kindlasti välja jätta sellised kriminaalsed õigusvastased teod, mille olemus viitab juba iseenesest nende suunatusele ühiskonna kõige haavatavamatele liikmetele ehk alaealistele;
- 3) üksnes kannatanul on õigus esimeses punktis mainitud kuriteokoosseisude korral alustada erasüüdistusmenetlust ja olukorras, kus informatsioon väidetava kriminaalse õigusvastase teo kohta on siiski laekunud prokurörile kannatanust sõltumatutel põhjustel, on prokuröri õigus kriminaalmenetluse alustamisest keelduda ühes viitega kannatanu ainuõigusele alustada erasüüdistusmenetlust;
- 4) olukorras, kus esineb avalik huvi või näiteks kannatanu või süüdistatav on alaealine või puudega isik, lasub menetluse läbiviimise ja süüdistuse esitamise kohustus siiski prokuröri;
- 5) erasüüdistusmenetluses lasub tõendamiskoormis eranditult kannatanul, kuna prokurör menetluses ei osale. Menetlus toimub kannatanu kriminaalmenetluse alustamise avalduses esitatud süüdistuse raames;
- 6) kriminaalmenetluse õigusliku sujuvuse tagamiseks oleks kindlasti vajalik kaaluda kannatanu esindaja kohustuslikku osalemist menetluses;

¹⁸⁷ Vt töö lk 63.

¹⁸⁸ Vt töö lk 64-65.

- 7) olukorras, kus süüdistatav mõistetakse õigeks, jäävad kõik menetluskulud (sealhulgas avalduse esitamisel tasutud kautsjon ja süüdistatava kaitsekulud) analoogselt tsiviilkohtupidamises kehtiva põhimõttega kannatanu kanda;
- 8) olukorras, kus süüdistatav mõistetakse süüdi, jäävad kõik menetluskulud (sealhulgas kannatanu poolt avalduse esitamisel tasutud kautsjon ja viimase esindajakulud) süüdistatava kanda.

4.3.2. Erasüüdistuse võimalikust mudelist lähemalt

Erasüüdistuse võimaliku mudeli kujundamisel juhindub käesoleva töö autor muuhulgas 10. juunil 2015. aastal kokkulepitud riigi kuritegevusvastastest prioriteetidest¹⁸⁹, erinevate menetlusteadlaste poolt erasüüdistuse mõiste kohta antud käsitlustest¹⁹⁰, siinkirjutaja enda sisustatud erasüüdistuse mõistest materiaalõiguslikus ja menetluslikus tähenduses¹⁹¹, Eesti kriminaalõiguses kuni 01.07.2004 kehtinud erasüüdistusmenetluse regulatsioonist¹⁹², Eelnõust ja selle seletuskirjast ning Eelnõuga seonduvalt antud arvamustest¹⁹³, Eesti juristi ja riigikohtuniku Eerik Kergandbergi väljendatud seisukohast¹⁹⁴, erasüüdistuse menetluslikest eeldustest¹⁹⁵ ning lisaks kogu eelnevale ka antud töö kirjutamise käigus tekkinud isiklikust arusaamast, et erasüüdistus kui menetluse korraldamise vanim vorm võimaldab parimail viisil arvestada läbi süüteo kannatada saanud kodanike isiklike huve ehk annab kannatanutele nõ õigusliku rahulduse nende vastu toimepandud kuriteo tulemusel riivatud loomuliku solvumistunde taastamise näol.

Töö autor teeb kõigest eelnevast lähtudes siinkohal seega endapoolse ettepaneku muuta erasüüdistuslikuks käesoleval ajal kehtiva KarS §121 lõikes 1 sätestatud kuriteokoosseisu, mille põhjenduseks on siis järgmised omavahel tihedalt seotud faktilised asjaolud:

- a) esiteks ei saa kuidagi minna mööda Eesti õigusteadlase E. Kergandbergi poolt Eelnõu kohta väljendatud seisukohast, mille kohaselt on tema arvates võimalik, et erasüüdistuslikuks võiks muuta veel mõne kuriteokoosseisu, kuid kõik teise astme kuriteod – see on ilmselt eaproporsionaalne;¹⁹⁶

¹⁸⁹ Vt töö lk 24.

¹⁹⁰ Vt töö lk 37-38.

¹⁹¹ Vt töö lk 38.

¹⁹² Vt töö lk 41-43.

¹⁹³ Vt töö lk 61-66.

¹⁹⁴ Vt töö lk 66.

¹⁹⁵ Vt töö lk 67-68.

¹⁹⁶ E. Kergandberg, lk 254.

- b) teiseks ehk kui võrrelda omavahel kuni 31.08.2002 kehtinud KrK §-s 113¹⁹⁷, alates 01.09.2002 kuni 31.12.2014 muutmatul kujul kehtinud KarS §-s 121¹⁹⁸ ja alates 01.01.2015 muutmata kujul kehtiva KarS §121 lõikes 1¹⁹⁹ sätestatud karistumäärasid, siis võib muuhulgas täheldada, et need on kõigepealt muutunud seadusandja tahtel rangemaks ja seejärel taas leebemaks, mis viitab töö autori arvates kogumis keskmisest väiksemale avalikule huvile ehk pigem märkimisväärsele erahuvi esinemisele ja vähesele seadusega kaitstud õigushüvesid riivavale ohule karistusõiguslikus mõttes;
- c) eelpooltoodud punktis töö autori esitatud seisukohta kinnitavad ilmekalt 10. juunil 2015. aastal kokkulepitud riigi kuritegevusvastased prioriteedid, milleks on valdavalt raske korruptsioon, organiseeritud narkokuritegevus, ulatuslikud majanduskuriteod ja inimkaubandus, kuid kehaline väärkohtlemine (välja arvatud alaealiste suhtes toimepandud ja eelkõige korduv perevägivald)²⁰⁰ on jäetud siinkirjutaja arvates nõ tahaplaanile;
- d) eelnevas punktis töö autori tuletatud järeldusega on omakorda kooskõlas Eelnõu seletuskirjas väljendatud seisukoht, et absoluutne menetlemiskohustus on koormav ja ressursi raiskav ning et vabanenud ressursi tuleks kasutada tõsisemate kuritegude menetlemisel²⁰¹, sest see, et riik suudaks ära menetleda kõik kurireod, ei saa olla siinkirjutaja ja mõistlikkuse seisukohast vaadatuna eesmärk omaette;
- e) eelmainitud punktis töö autori esitatud arvamust toetab Eelnõu seletuskirjas toodud seisukoht, mille kohaselt väheneb selle tulemusena Eestis tekkinud probleem, kui kriminaalasjades on erasüüdistusmenetluse kaotamise ja absoluutse legaliteedipõhimõtte rakendamisega kasvanud plahvatuslikult kriminaalkorras karistatud isikute arv;²⁰²
- f) eelmises punktis esiletoodu kinnitamiseks esitab töö autor statistilised andmed registreeritud kehalise väärkohtlemise süütegude arvu kohta aastatel 2003-2017: 2003. a – 118, 2004. a – 1329, 2005. a – 3456, 2006. a – 3700, 2007. a – 4570, 2008. a – 5174, 2009. a – 4518, 2010. a – 4320, 2011. a – 4785, 2012. a – 5311, 2013. a – 5499, 2014. a – 5395, 2015. a – 5657, 2016. a – 4823 ja 2017. a – 4710;²⁰³

¹⁹⁷ Kriminaalkoodeks – RT 1992, 20, 288.

¹⁹⁸ Karistusseadustik – RT I, 21.06.2014, 28.

¹⁹⁹ Karistusseadustik – RT I, 12.07.2014, 1.

²⁰⁰ Prokuratuuri aastaraamat 2016.

²⁰¹ Kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seadus 295 SE, seletuskiri, lk 1.

²⁰² *Ibid*, lk 1.

²⁰³ Registreeritud kuriteod astme/liigi järgi. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://andmebaas.stat.ee/Index.aspx?lang=et&DataSetCode=JS001> (25.04.2018).

- g) ja siinkohal olgu siis eelpooltoodud põhjenduste lõpetuseks kogumis öeldud, et töö autori arvates piirab juba olemuslikult prokuröri võimalust arvestada kannatanu huvidega märkimisväärsel tasandil see, et süüdistus kriminaalmenetluses esitatakse siiski riigi, mitte aga kannatanu nimel.

4.3.3. Erasüüdistuse võimaliku mudeli menetluslikust regulatsioonist

Käesoleva töö alapeatükis 4.3.1. sätestatud menetluslikele eeldustele toetudes ja lähtudes muuhulgas ka õiguslikust arusaamast, et erasüüdistusmenetlus on käsitletav kriminaalmenetluse alaliigina, esitab siinkirjutaja allpool tema arvates käesoleval ajal võimaliku erasüüdistuse mudeli menetlusliku regulatsiooni, milles toodud põhimõtted on ette nähtud kasutamiseks üksnes selle töö kontekstis.

Hetkel kehtivasse kriminaalmenetluse seadustikku oleks seega töö autori arvates vajalik viia taas sisse eraldi peatükk, mille pealkirjaks on „Erasüüdistusmenetlus“. Kuna siinkohal käsitletakse vaid antud töö raames pakutavat menetluslikku regulatsiooni, siis alustab siinkirjutaja eelmainitud peatükki kuuluvate paragrahvide arvestust tinglikult numbrist üks.

§1. Kriminaalmenetluse alustamine erasüüdistusmenetluses

(1) Karistusseadustiku §121 lõikes 1 sätestatud kuriteos on õigus taotleda kriminaalmenetluse alustamist vaid kannatanul. Taotlus esitatakse maakohtule kaudu ja selle võib tagasi võtta kuni kohtuliku arutamise lõppemiseni.

(2) Prokuratuur on käesoleva paragrahvi esimeses lõikes nimetatud kuriteo puhul kohustatud oma pädevuse piires alustama kriminaalmenetlust kannatanu tahtest sõltumata, kui seda nõuab avalik huvi või kui kannatanu või süüdistatav on alaealine või puudega isik. Nimetatud juhtudel ei lõpetata alustatud kriminaalmenetlust kannatanu leppimise korral süüdistatavaga.

(3) Erasüüdistusasjas kriminaalmenetluse alustamise taotluses märgitakse:

- 1) kannatanu ees- ja perekonnanimi ning elu- ja töökoht;
- 2) isiku ees- ja perekonnanimi, elu- ja töökoht, kelle suhtes erasüüdistus esitatakse;
- 3) erasüüdistuse sisu;
- 4) isikute ees- ja perekonnanimed ning elu- ja töökoht, kelle kutsumist kohtuistungile taotletakse;
- 5) tõendid, mille väljanõudmist taotletakse;
- 6) vajadusel lisatakse taotlusele kirjalikke materjale.

(4) Taotluse esitamisel tasub kannatanu Maksu- ja Tolliameti tagatiskontole kautsjoni kolmekümne päevamäära ulatuses. Kohtul on õigus kannatanu menetlusabi taotlusel vabastada kannatanu täielikult või osaliselt kautsjoni tasumisest või määrata selle tasumine ositi ühe aasta jooksul, kui ta seda vajalikuks peab.

(5) Erasüüdistusasjas alustab kriminaalmenetluse kohtunik oma määrusega.

(6) Erasüüdistusmenetluse läbiviimisel juhindutakse kriminaalmenetluse seadustikus üldmenetluses menetletava asja kohtuliku arutamise regulatsiooni kohta sätestatust, arvestades erasüüdistusmenetluse erisusi.

§2 Kannatanu esindaja osavõtt erasüüdistusmenetlusest

(1) Kannatanu esindaja osalemine erasüüdistusmenetluses on kohustuslik kriminaalmenetluse alustamise hetkest erasüüdistusasjas.

(2) Käesoleva paragrahvi esimeses lõikes nimetatud esindajaks võib olla advokaat ja teised käesoleva seadusega lepingulisele esindajale kehtestatud haridusnõuetele vastavad isikud menetleja loal, kelle pädevus kriminaalmenetluses tuleneb kokkuleppest kannatanuga (lepinguline esindaja) või advokaat, kelle pädevus kriminaalmenetluses tuleneb kohtu määramisest ja Eesti Advokatuuri poolsest nimetamisest (määratud esindaja).

§3 Erasüüdistusmenetluse kulud ja nende tasumise kord

(1) Erasüüdistusmenetluse kuludeks on:

- 1) kannatanu tasutud kautsjon erasüüdistusmenetluse alustamise avalduse esitamisel;
- 2) kannatanu valitud või temale kohtu poolt määratud esindajale seoses erasüüdistusmenetlusega makstud mõistliku suurusega tasu;
- 3) sundraha;
- 4) süüdistatava kaitsekulud;
- 5) riiklikul ekspertiisiasutusel seoses ekspertiisi tegemisega tekkinud kulud;
- 6) muud menetlusosalise vajalikud kulud, mis on tekkinud seoses erasüüdistusmenetlusega.

(2) Käesoleva paragrahvi esimese lõike punktides 1-6 märgitud kulud jäävad süüdistatava õigeksmõistmise korral kannatanu kanda.

(3) Käesoleva paragrahvi esimese lõike punktides 1-6 märgitud kulud jäävad süüdistatava süüdimõistmise korral süüdistatava kanda.

Muus selles alapeatükis eelpool käsitlemata osas võiks erasüüdistusmenetluse regulatsioon endiselt toimida siinkirjutaja arvates hetkel kehtivas KrMS-s sätestatud erisusi ja käesoleva töö

alapeatükis 2.4. toodud menetlusõiguslikke põhimõtteid²⁰⁴ järgides, mille täiendavat kordamist nende niigi eelneva üksikasjaliku käsitluse tõttu ei pea töö autor siinkohal enam vajalikuks.

4.3.4. Erasüüdistusmenetluse võimalikust alternatiivist

Erasüüdistusmenetluse võimalikuks alternatiiviks võiks töö autori arvates osutada näiteks süüteo menetluste või hoopis nende mahu vähendamine ning selle saavutamiseks ehk sellega hõlmatud isikute ringi kitsendamiseks ja menetlusressursi kokkuhoidmiseks on muuhulgas võimalik rakendada täiendavalt järgmisi selektsioonilaseid meetodeid:

- 1) seadusandja eelseleksioon süüteo koosseisude kitsama sõnastamise ja ülekriminaliseerimise vältimise kaudu ehk süütegude tunnistamine väärtegadeks (nt karistusõiguse eriosa revisjon);
- 2) kriminaalmenetluse alustamisel erahuviga arvestamine ehk kannatanu tahteavalduse (karistustaotluse) menetlejale siduvaks tunnistamine.²⁰⁵

4.3.5. Lõpetuseks

Lõpetuseks soovib siinkirjutaja seega kokkuvõttes nentida, et erasüüdistuse institutsiooni rakendamise ja edasise arendamise vajadus meie kriminaalõiguses on oma relevantsuse poolest kogumis tingitud õigusrakenduse kui sellise humaniseerimisest ja dispositiivsuse põhimõtte olulisuse tõstmisest kriminaalmenetluses.

Tervikuna võiks töö autori arvates tema poolt pakutud erasüüdistuse võimalik mudel KarS §121 lõikes 1 sätestatud kuriteokoosseisu näitel aidata kaasa süüdioleva isiku vastutuse ja tema kahetsuse siiruse (väärtuse) taseme tõstmisele vahetult kannatanu silmis. Lisaks eelnevale võib see muuta hetkel kehtivat kriminaalmenetlust kannatanu seisukohast vaadatuna veelgi ratsionaalsemaks ja tõhusamaks ehk tagada süüdistuse menetlemist kohtu poolt lühema aja jooksul, samuti alandada riigieelarve kulusid, vähendada kohtueelse menetluse koormust ja soodustada kuriteoga põhjustatud kahju kiiremat hüvitamist.

²⁰⁴ Vt töö lk 42-43.

²⁰⁵ J. Ginter, A. Plekksepp, A. Soo, M. Kairjak, A. Kangur, T. Mets. Analüüs isikute põhiõiguste tagamisest ja eeluurimise kiirusest kriminaalmenetluses. Tartu Ülikool, 2013, lk 15. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/analuus_isikute_pohioiguste_tagamisest_ja_eeluurimise_kiirusest_kriminaalmenetluses.pdf (27.04.2018).

Käesoleva töö kirjutamisel on siinkirjutajal tekkinud sügav siseveendumus, et tasakaalupunktiks isiku põhiõiguste ja avalike huvide vahel Eesti kriminaalmenetlusõiguses võiks olla taaskord erasüüdistuse instituut ehk autori arvates on tekkimas uuesti aeg, mil kannatanule peaks olema omistatud meie õigussüsteemi tekkeajast pärinev ajalooline õigus erasüüdistusele.²⁰⁶

²⁰⁶ Richard J. Stafford. *Private Prosecutions*. London, 1989, lk 181-182.

KOKKUVÕTE

Käesoleva magistritöö põhiliseks eesmärgiks oli leida vastavasisulist uurimust läbi viies kas eitav või siis jäätav vastus töös püstitatud kesksele uurimisküsimusele, kas erasüüdistuse institutsiooni taastamine kehalise väärkohtlemise kriminaalasjades oleks vajalik ehk kooskõlas riigi ja kehtiva seadusandluse eesmärkide ning üldsuse huvidega.

Enne seda, kui leida vastust eelmainitud küsimusele, tõi siinkirjutaja oma töö esimeses peatükis kõigepealt esile õigusliku ülevaate kannatanu mõiste, olemuse ja õiguste ning tema positsiooni käsitlest Eesti kriminaalmenetlusõiguses, samuti kriminaalmenetluse alustamisest ja alustamata jätmisest siseriikliku õiguse tasandil sätestatud legaliteediprintsiibi ning sellest irdumise valguses, olulisematest muudatustest kriminaalmenetluse seadustikus seoses Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiivi 2012/29/EL ülevõtmisega ning lisaks sellele ka viimatinimetatud direktiivi ja siseriikliku õiguse vastastikkusest võrdlusest ning kannatanu huvide kaardistamisest.

Järgnevalt ehk oma töö teises peatükis esitas autor ülevaatenähtena võrdluse tihedalt omavahel seotud riikliku süüdistuse (mis on teadaolevalt endas ka erasüüdistust sisalduva süüdistuse mõiste üks laiemaid liike) ja erasüüdistuse mõistetest ja nende ajaloo, jõudes selle tulemusel arusaamale, et nii kaasaegsel riikliku süüdistuse institutsioonil kui ka Eestis kuni 01.07.2004 kehtinud erasüüdistuse instituudil on pikaajaline ja kaugesse minevikku ulatuv ajalugu ning et erasüüdistuse valdkond andis omal ajal nõu tõe kaasaegse kriminaalmenetluse arengule, sest ajalooliselt oli erasüüdistus ainus kohtuliku kaitse liik rikutud õiguste ja huvide heastamisel ja et alles hiliskeskajal hakkas karistusõigus muutuma eraõigusest märgatavalt avalikuks õiguseks ning et iseenesest ei ole erasüüdistuse instituut oma definitsiooni ja olemuse poolest nüüdisaegsele Euroopale (sealhulgas ka Eestile) sugugi võõras.

Edasi ehk eelneva jätkuna pöördus töö autor riikliku süüdistuse ja erasüüdistuse mõistete sisustamiseks välismaise erialakirjanduse poole, milles toodud definitsioonid ja nende võrdlusanalüüs koosmõjul pikaajalise töökogemusega võimaldasid temal lõppkokkuvõttes sõnastada need iseseisvalt alljärgnevas sõnastuses:

Riiklik süüdistus on kohtule seaduslikkuse põhimõtet järgides adresseeritud süüdistava võimu ametlik nõue süüdistatava kriminaalvastutusele võtmiseks ja temale karistuse määramiseks.

Erasüüdistus on materiaalõiguslikus tähenduses kannatanu poolt pädevale asutusele (kohtule) esitatud faktiväide tema suhtes toimepandud kuriteost, mille üle kriminaalvastutusele võtmise otsustamise on riik delegeerinud kannatanule.

Erasüüdistus on menetluslikus tähenduses eriõigusliku protseduuri raames toimuva kriminaalmenetlusliku tegevuse eriliik, mis võimaldab erasüüdistajal väljendada süüdistatava suhtes alustatud kriminaalmenetluses oma riigiorganite jaoks kohustuslikku tahet nii süüdistuse juurde jäämisel kohtus kui ka sellest loobumisel.

Lisaks eelnevale said töö teise peatüki lõpus kajastatud Eesti KrMK-s aastatel 1998-2004 kehtinud erasüüdistusmenetluse regulatsiooni õiguslik ülesehitus ja selle toimimise põhimõtted ning seejärel siinkirjutaja läbiviidud võrdlusanalüüs näitas, et tema enda poolt materiaalõiguslikult ja menetluslikult sisustatud erasüüdistuse mõiste õiguslikust vastavusest KrMK-s sätestatud ja kehtinud erasüüdistusmenetluse regulatsioonile võib tuletada selle õiguslikku piisavust, korrektsust ja paikapidavust.

Seejärel ehk töö kolmandas peatükis uuris autor tänapäeval mujal maailmas kehtivate erinevate erasüüdistuse institutsioonide õiguslikku ülesehitust ja nende menetlusliku toimimise põhimõtteid. Saavutamaks eelpoolmainitu üle täisväärtuslikumat ülevaadet valis siinkirjutaja õiguslike eeskujudena Lääne-Euroopa riigid (Rootsi, Norra, Taani, Šveits, Holland, Hispaania) ja Venemaa ning lisaks sellele ka väljaspool Euroopa mandrit asuvad riigid ehk iseäranis Argentiina ja Hiina.

Kahtlemata juhinduvad kõik eelnimetatud riikide õigussüsteemid erasüüdistuse jätkuva ühel või teisel määral rakendamise pooldamisel eranditult kannatanu õiguste tõhusama kaitse ja tagamise kaalutlustest, kuid sellegipoolest võib töös käsitletud riikide õiguskordades täheldada nii mõningaid erinevusi kui ka teatud kokkulangevusi erasüüdistuse regulatsiooni sätestamisel. Näiteks Argentiina, Norra, Taani, Hiina ja Venemaa õigussüsteemides sätestatud erasüüdistusmenetluse regulatsioonide võrdlusest jõudis töö autor arusaamale, et on tegemist valdavas osas nõ puhta klassikalise erasüüdistusega olukorras, kus (Hiina osas küll ammandav kataloog puudub) on sätestatud nn kataloog süütegudest, mille puhul toimub menetluse alustamine eranditult kannatanu enese kaebuse põhjal. Nimetatu kõrval on muuhulgas sätestatud ka teatud erandid (näiteks kannatanu alaealisus, abitu seisund ja sõltuvussuhe), mil kriminaalmenetlusesse võib sekkuda riik. Vastupidiselt eelkirjeldatule jõudis siinkirjutaja Rootsi,

Šveitsi, Hollandi ja Hispaania õiguskordades kehtivate erasüüdistusmenetluse regulatsioonide võrdluse järgselt arusaamale, et nende puhul on tegemist klassikalise erasüüdistuse nn alaliigina ehk kannatanu avalduse (karistustaotluse) seadmisega kuriteo menetlemise eeltingimuseks.

Eelpool käsitletud erinevate riikide õigussüsteemid aitasid töö autoril jõuda kogumis seisukohale, et suhtumine erasüüdistusse kui kriminaalmenetluse arengu igandisse, mis oli jäetud seadusandlusesse nõ „mälestuseks“, on väär, mida kinnitab ka antud menetlusliku instituudi säilitanud kriminaalmenetlusalase seadusandluse arengu ülemaailmne kogemus, mis omakorda rõhutab selle väärtust ja relevantsust kriminaalmenetluses.

Ja lõpetuseks ehk töö neljandas peatükis uuris siinkirjutaja esiteks uue KrMS-i kehtivuse ajal sinna aja möödudes sisse viidud seaduse muudatusi, mis aitasid töö autoril kujundada seisukoha kriminaalmenetluse kohustuslikkuse (legaliteedi) põhimõtte toimeala (leevendamise) temaatika jätkuvast aktuaalsusest ja teiseks Eelnõus ja selle seletuskirjas toodud muudatusettepanekuid absoluutse legaliteedipõhimõtte kaotamisest ja/või erasüüdistuse kehtestamisest ning nende kohta esitatud erinevaid arvamusi, mis võimaldasid töö autoril teha järelduse erasüüdistusmenetluse tagasitoomise kaalumise vajadusest käesoleval ajal ja jõuda muuhulgas selgusele peamistes menetluslikes eeldustes erasüüdistuse võimaliku mudeli rakendamisel.

Edasi ehk kõige viimasena asus töö autor juba erasüüdistuse võimalikku mudelit kujundama ja tegi järgmise sammuna ettepaneku muuta erasüüdistuslikuks käesoleval ajal kehtiva KarS §121 lõikes 1 sätestatud kuriteokoosseisu, tuues esile ka vastavasisulise ja kohase argumentatsiooni. Lisaks eelnevale andis töö autor tema arvates vajaliku õigusliku ülevaate erasüüdistuse võimaliku mudeli menetluslikust regulatsioonist ja selle võimalikust alternatiivist.

Kogu ülaltoodu annab töö autorile kogumis õiguse rääkida esiteks erasüüdistuse institutsiooni rakendamise ja selle edasise arendamise vajadusest ning teiseks tema poolt koos vastava argumentatsiooniga pakutud erasüüdistuse võimaliku mudeli aktuaalsusest, mis omakorda aitab koosmõjul teiste töös käsitletud seisukohtade ja põhjendustega vastata jäätavalt töös esitatud keskele uurimisküsimusele: Kas erasüüdistuse institutsiooni taastamine kehalise väärkohtlemise kriminaalasjades oleks vajalik ehk kooskõlas riigi ja kehtiva seadusandluse eesmärkide ning üldsuse huvidega?

SUMMARY

The main scope of this Master's thesis is to find an affirmative or negative answer to the central research question by carrying out a corresponding study. The central research question is whether the re-introduction of the institute of private prosecution in cases of physical abuse in criminal matters is necessary, i.e., in accordance with the objectives of the state, legislation in force, and public interests.

Prior to answering the aforementioned question, in Chapter 1 of this paper, the author gives an overview of the concept of victim, their nature, rights, and view of their role in the Estonian criminal procedure law. The author also examines the procedure of commencement and refusal to commence criminal proceedings based on legality principle set out in the national law and cases of separating from within named principle. Then, the author familiarizes himself with the main changes in the Code of Criminal Procedure in connection with transposition of the Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council, carries out a reciprocal comparison between the latter directive and national law, and examines the mapping of victim's interests.

In the following, i.e., Chapter 2 of his paper, the author compares two closely interlinked concepts of state prosecution (known to be one of the broader types of the prosecution concepts, which includes private prosecution) and private prosecution, and gives an overview of their history. As a result, the author comes to an understanding that both the modern state prosecution institution and the institute of private prosecution, which existed in Estonia until 1 July 2004, have a long history and that the field of private prosecution in its turn has provided an impetus for the development of contemporary criminal proceedings. Historically, when it came to violation of rights and interests, the private prosecution was the only type of legal protection. Only in the late 1850s, the criminal law was starting to convert from private to public. The institute of private prosecution in its present definition and form is by no means alien to the modern Europe (and Estonia).

Further, the author turns to foreign specialised literature for defining the concepts of state prosecution and private prosecution. The definitions and comparative analysis contained in this literature combined with personal long-term work experience enabled the author to formulate the concepts independently in the following wording:

Public prosecution is a formal appeal of a counsel for the prosecution to the court for bringing criminal charges against an offender and sentencing them following the principle of legality.

Private prosecution is, in the substantive legal sense, a statement of fact submitted by the victim to the competent authority (court) about a criminal offense committed against them, whereby the decision over whether to bring criminal charges against the offender is delegated to the victim by the state.

Private prosecution is a special type of criminal procedure within the framework of private procedure, which allows a private prosecutor to express their will (compulsory for state bodies) in the criminal proceedings against offender with regard to both the prosecution of the offender and the refusal to prosecute in court.

In addition to the above, Chapter 2 of the paper contains the legal structure of the private prosecution procedure, which existed in the Estonian Code of Criminal Procedure in the years 1998-2004, and the principles of its functioning. The comparative analysis showed that the legal conformity of the concept of “private prosecution”, filled in by the author from substantive and procedural point of view, to the legal structure of the private prosecution procedure, which existed in the Estonian Code of Criminal Procedure, might form its legal adequacy, correctness and validity.

Thereafter, in Chapter 3 the author examines the legal structure of various institutes of private prosecution operating in different parts of the world today and the principles of their procedural functioning. In order to provide a more complete overview of the aforementioned, as an example the author has chosen a number of countries in Western Europe (Sweden, Norway, Denmark, Switzerland, the Netherlands, and Spain) and Russia, as well as countries outside Europe, namely, Argentina and China.

Undoubtedly, when supporting implementation of private prosecution in one way or another, all legal systems of within named countries are guided exclusively by considerations of a more effective protection and safeguard of victim rights. Nevertheless, there are some differences between the legal systems of the countries involved and certain similarities in how they set private prosecution regulations. For example, when comparing the regulations of private prosecution provided for in the legal systems of Argentina, Norway, Denmark, China, and Russia, the author concluded that these countries have a predominantly "classical" private

prosecution. There is a so-called “catalogue of offenses” (although there is no exhaustive catalogue in China), in which the proceedings are commenced exclusively based on the victim's complaint. However, there are certain exceptions (in case the victim is a minor, helpless or is dependent on another person), in which the state may intervene in criminal proceedings. Contrary to the foregoing, following the comparison of the rules on private prosecution in the legal systems of Sweden, Switzerland, the Netherlands, and Spain, the author came to a conclusion that they are a subcategory of a classical private prosecution, whereat a statement of the victim (application for a sentence) is a precondition for criminal proceedings.

Legal systems of the countries mentioned above helped the author to reach a conclusion that the attitude toward the private prosecution as a remnant of criminal proceedings, left in the legislation as a “reminder” in the course of development, is false. This is confirmed by the global experience of maintaining this procedural institute in the development of criminal procedural legislation, which in turn emphasizes its value and relevance in criminal proceedings.

In conclusion, i.e., in Chapter 4 of the paper the author examines, firstly, the changes introduced to the new Code of Criminal Procedure, forming a judgement as to the continuing topicality of the subject of (mitigating) the scope of the criminal law (legality) principle. And, secondly, the amendments introduced in the Draft and its Explanatory Memorandum about the abolition of the absolute principle of legality and/or introduction of private prosecution, and various opinions expressed on this topic. This examination enabled the author to draw a conclusion regarding the need to consider the re-introduction of the private prosecution and *inter alia* to determine the main procedural prerequisites for the implementation of a possible model of private prosecution.

In the last chapter, the author suggests a possible model of private prosecution and, as a next step, proposes to modify the necessary elements of criminal offense provided for in subsection 121 (1) of the current Penal Code, indicating the relevant and appropriate arguments. In addition, the author provides a necessary, from his standpoint, legal overview of the procedural regulation of a possible model of private prosecution and its possible alternative.

All of the foregoing gives the author the right to speak first about the need for the implementation of the private prosecution institution and its further development, and,

secondly, about the topicality of the possible model of private prosecution proposed by the author together with the corresponding argumentation. This, in turn, helps to answer in affirmative to the central research question of whether the re-introduction of the institute of private prosecution in cases of physical abuse in criminal matters is necessary, i.e., in accordance with the objectives of the state, legislation in force, and public interests.

KASUTATUD ALLIKATE LOETELU

Teadusraamatud

- 1) *A Modern History of German Criminal Law*. (2014). /Eds. T. Vormbaum, M. Bohlander. Springer-Verlag Berlin Heidelberg. Kättesaadav: http://riclc.ut.ac.ir/images/booklibrary/A_Modern_History_of_German_Criminal_Law.pdf, 12.02.2018.
- 2) Borchardt, K-D. (2011). *Euroopa Liidu õiguse ABC*. Euroopa Liidu Väljaannete Talitus.
- 3) Kergandberg, E., Sillaots, M. (2006). *Kriminaalmenetlus*. Tallinn: Kirjastus Juura.
- 4) Kergandberg, E., Pikamäe, P. (2012). *Kriminaalmenetluse seadustiku kommenteeritud väljaanne*. Tallinn: Kirjastus Juura.
- 5) Kern, E. (1960). *Strafverfahrensrecht*. München; Berlin.
- 6) Klerman, D. (2001). Settlement and the Decline of Private Prosecution in Thirteenth-Century England. *Law and history review*. Vol. 19.
- 7) Liegende, M-P. (1988). *Concrete Alternatives toward the Implementation of Fundamental Principles of Justice for Victims in France // International Protection of Victims. Nouvelles Etudes Penales*. Vol. 7.
- 8) Madise, Ü., Kalmo, H., Mälksoo, L., Narits, R., Pruks, P., Raidla, J., Vinkel, P. (2017). *Eesti Vabariigi Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Neljas, parandatud ja täiendatud väljaanne*. Tallinn: Kirjastus Juura 2017.
- 9) Schadler, W. (1989). *The situation of crime victims in the Federal Republic of Germany // Changing Victim Policy: The United Nations Victims Declaration and Recent Development in Europe*. Vol. 16. Helsinki: Heuni publication.
- 10) Sootak, J. (2003). *Karistusõiguse alused*. Tallinn: Kirjastus Juura.
- 11) Sootak, J. (2007). *Sanktsiooniõigus*. Tallinn: Kirjastus Juura.
- 12) Stafford, Richard J. (1989). *Private Prosecutions*. London.

- 13) Strang, H. (2002). *Repair or Revenge: Victims and Restorative Justice*. Oxford: Oxford University Press.
- 14) Trechsel, S. (2005). *Human Rights in Criminal Proceedings*. Oxford: Oxford University Press.
- 15) Vermeulen, G., De Bondt, W. (2015). *Justice, Home Affairs and Security: European and international institutional and policy development*. Antwerpen: Maklu.
- 16) Vidosa, F. G. (1989). *Improving the position of the victim of crime in Spain // Changing Victim Policy: The United Nations Victims Declaration and Recent Development in Europe*. Vol. 16. Helsinki: Heuni publication.
- 17) Zila, J. (2006). *The prosecution service function within the Swedish criminal justice system*. Berlin.
- 18) Ахметшин, Х. М., Ахметшин, Н. Х., Петухов, А. А. (2000). Современное уголовное законодательство КНР. Москва: ИД Муравей.
- 19) Баев, О. Я. (2006). *Прокурор как субъект уголовного преследования*. Москва: Юрлитинформ.
- 20) Басков, В. И. (1968). *Прокурор в суде первой инстанции*. Москва: Юридическая литература.
- 21) Басков, В. И. (1975). *Надзор прокурора в суде по уголовным делам*. Москва: Юридическая литература.
- 22) Букаев, Н. М., Корякин, А. Л. (2017). *Институт частного обвинения в уголовном судопроизводстве*. Москва: Юрлитинформ.
- 23) Галимов, Э. Р. (2012). *Участие государственного обвинителя по уголовным делам в суде первой инстанции: Монография*. Москва: Юрлитинформ.
- 24) Катькало, С. И., Лукашевич, В. З. (1972). *Судопроизводство по делам частного обвинения*. Ленинград: Ленинградский университет.
- 25) Савицкий, В. М. (1971). *Государственное обвинение в суде*. Москва: Наука.

- 26) *Современное законодательство КНР*. (2004). /Составитель, редактор и автор предисловия Л. М. Гудошников. Москва: ИКД Зерцало-М.
- 27) Строгович, М. С. (1958). *Курс советского уголовного процесса*. Москва: Академия наук СССР.
- 28) *Уголовный кодекс Голландии*. (2001). /Под редакцией Ю. А. Голика. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс.
- 29) *Уголовный кодекс Норвегии*. (2003). /Под редакцией Ю. А. Голика. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс.
- 30) *Уголовный кодекс Швейцарии*. (2002). /Под редакцией Ю. А. Голика. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс.

Teadusartiklid

- 31) Aas, N. (2011) Eesti prokuratuurisüsteem rahvusvaheliste standardite valguses. – *Juridica*. Nr. 8, 559-571.
- 32) Aas, N. (2014) Riigi peaprokuröri ülevaade Riigikogu põhiseaduskomisjonile. – *Juridica*. Nr. 7, 540-544.
- 33) Aebi, M., Balcells, M. (2008) The prosecution service function within the Spanish criminal justice system. – *European Journal on Criminal Policy and Research*. Nr. 14, 311-331.
- 34) Kergandberg, E. (2013) Eesti kriminaalmenetlus: mõned rindeteated. – *Juridica*. Nr. 4, 249-256.
- 35) Kromel, H. (1925) Prokuröri osavõtte erasüüdistuse-asjadest. – *Juriidiline ajakiri Õigus*. Nr. 6, 138-160. Kättesaadav: <https://www.digar.ee/arhiiv/et/periodika?id=991>, 09.02.2018.
- 36) Luiksaar, F. (1997) Riikliku süüdistuse institutsiooni kujunemine ja arenguperspektiivid taasiseseisvunud Eestis aastatel 1991-1996. – *Juridica*. Nr. 7, 365-368.

- 37) Lõhmus, U. (2013) Peajoonest kõrvalekalduvaid mõtteid kriminaalmenetluse eesmärgi ja legitiimsuse kohta. – *Juridica*. Nr. 3, 201-209.
- 38) Nimmo, M. (2015) Kriminaalmenetluse kohustuslikkuse põhimõttest eemaldumise poolt- ja vastuargumente kriminaalmenetluse alustamise kontekstis. – *Juridica*. Nr. 9, 498-507.
- 39) Paukštys, I. (1995) Prokuratuuri areng Eesti Vabariigis 1940. aastani. – *Juridica*. Nr. 6, 264-268.
- 40) Ploom, T., Kärner, M. (2015) Kannatanu huvide realiseerimine kriminaalmenetluses. – *Juridica*. Nr. 7, 508-520.
- 41) Saar, J. (2013) Õiguskultuur ja kuritegevuse kontroll. – *Juridica 2013*. Nr. 1, 56-66.
- 42) Sepp, R. (1999) Süüdistaja kaitseks. – *Juridica*. Nr. 2, 53-53.
- 43) Tief, O. (1923) Eeluurimise reformi küsimus. – *Juriidiline ajakiri Õigus*. Nr. 1, 1-9.
Kättesaadav: <https://www.digar.ee/arhiiv/et/periodika?id=991>, 11.02.2018.
- 44) Wade, M., Lewis, C., Aubusson de Cavarlay, B. (2008) Well-informed? Well Represented? Well Nigh Powerless? Victims and Prosecutorial Decision-making. – *European Journal on Criminal Policy and Research*. Nr. 14, 249-261. Kättesaadav: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2Fs10610-008-9066-7.pdf>, 08.02.2018.
- 45) Дикарев, И. С. (2010) Возбуждение уголовных дел частного и частно- публичного обвинения о преступлениях, совершенных лицами, данные о которых неизвестны. – *Мировой судья*. Ном. 1, 20-24.
- 46) Козубенко, Ю. В. (2011) Уголовное судопроизводство в КНР и США. – *Российский юридический журнал*. Екатеринбург: Издательство УрГЮА. Ном. 3 (78), 191-196.
- 47) Лукожев, Х. М. (2011) История возникновения и развития государственного обвинения в России. – *История государства и права*. Ном. 23, 25-28.

- 48) Малярчук, Н. В., Самко, А. В. (2015) Сравнительно-правовой анализ производства по уголовным делам частного обвинения. – *Юридический вестник*. Ном. 4 (37), 149-153.
- 49) Солтанович, А. В. (2008) Частный интерес и публичные начала в уголовном процессе. – *Вестник криминологии, криминалистики и судебной экспертизы*. Ном. 2, 31-33.

Eesti õigusaktid

- 50) Eesti Vabariigi Põhiseadus. RT 1992, 26, 349.
- 51) Karistusseadustik. RT I 2001, 61, 364.
- 52) Karistusseadustik. RT I, 21.06.2014, 28.
- 53) Karistusseadustik. RT I, 12.07.2014, 1.
- 54) Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja ohvriabi seaduse muutmise seadus. RT I 2007, 11, 51.
- 55) Kriminaalkodeks. RT 1992, 20, 288.
- 56) Kriminaalmenetluse kodeks. RT I 2004, 27, 176.
- 57) Kriminaalmenetluse kodeksi, kriminaalkodeksi, haldusõiguserikkumiste seadustiku, politseiseaduse, apellatsiooni ja kassatsiooni kriminaalkohtumenetluse seadustiku, täitemenetluse seadustiku, jälitustegevuse seaduse ja tolliseaduse muutmise ja täiendamise seadus. RT I 1998, 51, 756.
- 58) Kriminaalmenetluse kodeksi, prokuratuuriseaduse, täitemenetluse seadustiku, Vabariigi Presidendi ja Vabariigi Valitsuse liikme kohtulikule vastutusele võtmise seaduse, kohtuniku staatuse seaduse, apellatsiooni ja kassatsiooni kriminaalkohtumenetluse seadustiku, jälitustegevuse seaduse ning krediidasutuste seaduse muutmise seadus. RT I 2000, 35, 222.
- 59) Kriminaalmenetluse seadustik. RT I 2003, 27, 166.
- 60) Kriminaalmenetluse seadustik. RT I, 23.02.2011, 1.

- 61) Kriminaalmenetluse seadustik. RT I, 22.03.2013, 17.
- 62) Kriminaalmenetluse seadustik. RT I, 21.06.2014, 11.
- 63) Kriminaalmenetluse seadustik. RT I, 06.01.2016, 5.
- 64) Kriminaalmenetluse seadustik. RT I, 07.07.2017, 7.
- 65) Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. RT I, 06.01.2016, 5.
- 67) Kriminaalmenetluse seadustiku rakendamise seadus. RT I 2004, 46, 329.
- 68) Kohtute seaduse ja kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seadus. RT I 2006, 15, 118.
- 69) Ohvriabi seadus. RT I, 04.11.2016, 5.
- 70) Prokuratuuriseadus. RT I 1998, 41, 625.

EL-i ja rahvusvahelised õigusaktid

- 71) Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. RT II 2010, 14, 54.
- 72) Euroopa Nõukogu Raamotsus 2001/220/JSK, 15. märts 2001, ohvrite seisundi kohta kriminaalmenetluses. ELT L 082, 22.03.2001.
- 73) Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv 2012/29/EL, 25. oktoober 2012, millega kehtestatakse kuriteoohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded ning asendatakse nõukogu raamotsus 2001/220/JSK. ELT L 315/57, 14.11.2012.

Teiste riikide õigusaktid

- 74) Code pénal suisse. Kättesaadav: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>, 08.03.2018.
- 75) Código Penal de la Nación Argentina. Kättesaadav: http://www.wipo.int/wipolex/ru/text.jsp?file_id=283801, 16.02.2018.
- 76) Criminal Code of Denmark. Kättesaadav: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>, 07.03.2018.

- 77) Criminal Code of the Kingdom of Netherlands. Kättesaadav:
<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>, 08.03.2018.
- 78) Criminal Code of the Kingdom of Norway. Kättesaadav:
<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>, 07.03.2018.
- 79) Criminal Code of the Kingdom of Spain. Kättesaadav:
<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>, 11.03.2018.
- 80) Hiina Rahvavabariigi kriminaalkodeks (Уголовный кодекс Китайской народной республики). Kättesaadav: <https://asia-business.ru/law/law1/criminalcode/>,
12.03.2018.
- 81) Hiina Rahvavabariigi kriminaalmenetluse seadustik (Уголовно-процессуальный кодекс Китайской народной республики). Kättesaadav: <http://ru.china-embassy.org/rus/zfhz/zgflyd/t1330729.htm>, 12.03.2018.
- 82) Vene Föderatsiooni kriminaalkodeks (Уголовный кодекс Российской Федерации).
Kättesaadav: <http://ppt.ru/kodeks.phtml?kodeks=20>, 14.03.2018.
- 83) Vene Föderatsiooni kriminaalmenetluse seadustik (Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации). Kättesaadav: <http://upkodeksrf.ru/>, 14.03.2018.

Eesti kohtulahendid

- 84) RKKKo 3-1-1-71-98.
- 85) RKKKo 3-1-1-53-03.
- 86) RKKKo 3-1-1-47-03.
- 87) RKKKm 3-1-1-115-04.
- 88) RKKKm 3-1-1-18-06.
- 89) RKKKm 3-1-1-1-06.
- 90) RKKKm 3-1-1-47-09.
- 91) RKKKo 3-1-1-79-09,
- 92) RKKKo 3-1-1-19-10.

93) RKKKo 3-1-1-60-10.

94) RKKKm 3-1-1-97-10.

95) RKKKm 3-1-1-103-13.

Muud kohtulahendid

96) Kohtuotsus, 15.7.1964, Flaminio Costa vs E.N.E.L., C-6/64, EU:C:1964:66.

97) Kohtuotsus, 9.10.2008, György Katz vs István Roland Sós, C-404/07, EU:C:2008:553, punkt 46.

Muud allikad

98) Aas, N. (2013) *Ülevaade Riigikogu põhiseaduskomisjonile seadusega prokuratuurile pandud ülesannete täitmise kohta 2012. aastal*. Kättesaadav:

http://www.prokuratuur.ee/sites/www.prokuratuur.ee/files/elfinder/article_files/riigi_peaprokurori_ettekannepohiseaduskomisjonile_2013_0.pdf, 07.12.2017.

99) Action plan. (1998) *Council and Commission Action Plan*. Kättesaadav: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:133080&from=EN>, 23.02.2018.

100) Committee of Ministers of the Council of Europe. (1985) Recommendation No. R (85) 11. Kättesaadav: http://ec.europa.eu/civiljustice/comp_crime_victim/docs/council_eur_rec_85_11_en.pdf, 29.01.2018.

101) Eesti Advokatuur. (2013) *Advokatuuri arvamus eelnõu SE 295 kohta*. Kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=66a76170-3752-4d7d-a26d-c49091327918&>, 06.04.2018.

102) Eesti Statistikaamet. (2018) Registreeritud kuriteod astme/liigi järgi. [Online] <http://andmebaas.stat.ee/Index.aspx?lang=et&DataSetCode=JS001> (25. aprill 2018).

103) Esimese ja teise astme kohtute menetlusstatistika. (2017) Koondandmed. Kättesaadav: http://www.kohus.ee/sites/www.kohus.ee/files/elfinder/dokumendid/i_ja_ii_astme_kohtute_2017_a_statistilised_koondandmed.pdf, 28.02.2018.

- 104) Euroopa Komisjon. (2010) KOM(2010) 623 lõplik. Kättesaadav:
<http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2010/ET/1-2010-623-ET-F1-1.Pdf>,
25.02.2018.
- 105) Euroopa Komisjon. (2011) KOM(2011) 275 lõplik. Kättesaadav:
[http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_com\(2011\)0275/com_com\(2011\)0275_et.pdf](http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_com(2011)0275/com_com(2011)0275_et.pdf), 25.02.2018.
- 106) Ginter, J., Plekksepp, A., Soo, A., Kairjak, M., Kangur, A., Mets, T. (2013) *Analüüs isikute põhiõiguste tagamisest ja eeluurimise kiirusest kriminaalmenetluses*.
Kättesaadav:
http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumentid/analus_isikute_pohioiguste_tagamisest_ja_eeluurimise_kiirusest_kriminaalmenetluses.pdf, 27.04.2018.
- 107) Justiitsministeerium. (2012) *Kannatanud ja tunnistajad süüteo menetluses*. Kättesaadav:
https://skytte.ut.ee/sites/default/files/ec_files/Kannatanud%20ja%20tunnistajad_raport.pdf, 23.02.2018.
- 108) Justiitsministeerium. (2017) *Kuritegevus Eestis 2017*. Kättesaadav:
http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumentid/kuritegevuseestis_2017_veebi01.pdf, 01.03.2018.
- 109) Kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seadus 295 SE. 2012.
Kättesaadav: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/66a76170-3752-4d7d-a26d-c49091327918/Kriminaalmenetluse%20seadustiku%20ja%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus>, 28.01.2018.
- 110) Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja teiste seaduste muutmise seadus 80 SE. 2015. Kättesaadav: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/3fdc8de9-e0bc-4c52-87ac-b823f8369cfe/Kriminaalmenetluse%20seadustiku%20muutmise%20ja%20sellega%20seonduvalt%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus,%20millega%20laiendatakse%20kannatanute%20C3%B5igusi%20kriminaalmenetluses/>, 25.01.2018.

- 111) Krüger, U. (2006). *Kriminaalmenetlus: Tõendamine kohtueelses menetluses*.
Kättesaadav:
<https://digiriul.sisekaitse.ee/bitstream/handle/123456789/374/Kriminaalmenetlus.pdf?sequence=1>, 29.01.2018.
- 112) Maruste, R. (2013). *Arvamus eelnõu SE 295 kohta*. Kättesaadav:
<http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=66a76170-3752-4d7d-a26d-c49091327918&>, 06.04.2018.
- 113) Männik, R. (2018). Kohtuanalüütiku (tel. 6 200 169, e-post: riina.mannik@kohus.ee) andmed.
- 114) Prokuratuuri aastaraamat. (2016) *Kuritegevuse vastased prioriteetid*. Kättesaadav:
<http://www.prokuratuur.ee/et/prokuratuuri-aastaraamat-2016/kuritegevuse-vastased-prioriteetid>, 11.12.2017.
- 115) Puust, J. (2015). *Kannatanute õiguste ja huvide kaitse kriminaalmenetluses*.
(Magistritöö) TÜ Õigusteaduskond. Tartu.
- 116) Rask, M. (2010) *Riigikohtu esimehe ettekanne Riigikogule*. Kättesaadav:
<https://www.riigikohus.ee/et/oigusalsased-materjalid/avalikud-esinemised-ja-artiklid>,
10.12.2017.
- 117) Riigikantselei Euroopa Liidu sekretariaat. (2015) *Ülevaade direktiivide ülevõtmisest*.
Kättesaadav: <https://riigikantselei.ee/et/direktiivide-ulevotmine>, 23.01.2018.
- 118) Riigikohus. (2012) *Riigikohtu arvamus eelnõu SE 295 kohta*. Kättesaadav:
<http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=66a76170-3752-4d7d-a26d-c49091327918&>, 06.04.2018.
- 119) Riigiprokuratuur. (2012) *Riigiprokuratuuri arvamus eelnõu SE 295 kohta*. Kättesaadav:
<http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=66a76170-3752-4d7d-a26d-c49091327918&>, 06.04.2018.
- 120) Salla, J., Surva, L. (2010) *Perevägivalla juhtumite menetluspraktika*. Kättesaadav:
<http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/perev>

- [agivalla juhtumite menetluspraktika 2010. justiitsministeerium. 2011 0.pdf](#),
01.03.2018.
- 121) Soo, A. (2016) *Legaliteediprintsiibi piiramine menetluse alustamisel*. Kättesaadav:
https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/legaliteediprintsiibi_piiramine_a_soo.pdf
, 28.01.2018.
- 122) Tallinn. (2015) *Vägivalla ennetamise strateegia 2015-2020*. Kättesaadav:
https://www.valitsus.ee/sites/default/files/content-editors/arengukavad/vagivalla_ennetamise_strateegia_2015-2020_kodulehele.pdf,
07.12.2017.
- 123) Teder, I. (2012) *Õiguskantsleri arvamus eelnõu SE 295 kohta*. Kättesaadav:
<http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=66a76170-3752-4d7d-a26d-c49091327918&>, 06.04.2018.
- 124) Tartu Ülikool. (2017) *Kuriteoohvrite kaitse ja kohtlemise uuring*. Kättesaadav:
http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kuriteoohvrite_kaitse_ja_kohtlemine_ptk2ja3_teoreetilised_lalhtekohad.pdf, 24.01.2018.
- 125) Toomiste, M. (1998) Kohtuasja algatamine sõltub kannatanu rahakoti paksusest. –
Postimees, 12. oktoober. Kättesaadav: <https://www.postimees.ee/2556623/kohtuasja-algatamine-soltub-kannatanu-rahakoti-paksusest>, 21.02.2018.
- 126) World Health Organization. (2002) *World Report on Violence and Health*. Kättesaadav:
http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/42495/1/9241545615_eng.pdf, 10.12.2017.
- 127) Гущенко, К. Ф. (1958). *Частное обвинение в советском уголовном процессе*.
Диссертация кандидата юридических наук. Москва.
- 128) Дикарев, И. С. (2004). *Диспозитивность в уголовном процессе России*.
Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук.
Волгоград.
- 129) Шумилина, О. Ю. (2003). *Процессуальное положение потерпевшего по делам частного обвинения*. Диссертация кандидата юридических наук. Красноярск.